Anul XVI
nr.3-4
(185-186)
martie-aprilie
2010

Contrafort

Revistă de literatură şi dialog intelectual

32 pagini
5 lei R. Moldova
2 lei România

ISSN 1857-1603

Editori: Institutul Cultural Român
Revista Contrafort

Apare lunar la Chişinău. Fondată în 1994
http://www.contrafort.md
contrafort@moldnet.md

Jerzy Grotowski la Chişinău
Arta, vehicul al schimbării – eseu de Larisa Turea

- Eugenia Bojoga: Limba română între... paranteze?
- Poezie de Călina Trifan, Michael Astner şi Oleg Bernaz
- Serafim Saka – un „spadasin” al interogaţiei intelectuale
- Proză de Anatol Moraru
- Literatura germană contemporană: Herta Müller şi Georg Klein

Chestionar „Contrafort”
De ce îşi pune omul întrebări?

Răspund: Eugen Lungu, Libuše Valentová, Radu Andriescu, Victor Eskenasy

© Ilustraţie din albumul „Poland, in old Photographs”, 2005

Ce facem cu monumentele sovietice?

O părere

Sinceră să fiu, subiectele legate de mai vechea sau mai noua noastră moştenire sovietică m-au cam plictisit. Literaturizarea, din perspectivă critică, a epocii comuniste, regizarea în aceeaşi cheie a diferitor filme şi spectacole de teatru etc. – deşi toate acestea sunt absolut necesare – o asemenea temă, am uneori impresia, se exploatează mai mult din motivul că e încă „la modă” şi nu din chemarea sau dorinţa de a reabilita un timp confiscat de istoria scrisă în cabinetele Comitetului

de

Liliana Armaşu

Central. Zic asta pentru că nu se simte (e o părere personală) în aceste lucrări durerea şi drama care au zguduit şi au nenorocit atâtea generaţii de oameni trecute prin sita ideologiei totalitare. Cu alte cuvinte, literatura încă nu depăşeşte ca forţă de sugestie realităţile acelei triste epoci.

Adevărul e că poţi neglija noile creaţii inspirate de epoca sovietică în cazul în care nu sunt pe gustul tău. Nu poţi trece însă indiferent, dacă ai fost atins de morbul comunismului, fie şi pe-o durată scurtă de timp, pe lângă grandioasele obeliscuri sovietice. Aceste imense construcţii monumentale, care se înalţă în Chişinău, Bălţi, Ungheni..., în centrele raionale şi în localităţile rurale, drept în inima lor, sunt încă o mărturie falnică şi palpitantă a zilei de ieri. Mai păstrând încă pe soclurile lor inscripţiile cu alfabet rusesc, gata mereu de atac, acestea îţi insuflă mai curând teamă şi tristeţe, sau ceva asemănător cu furia, decât sentimente înălţătoare, precum mult cântata iubire de patrie.

De aceea aproape că aş fi de acord cu cei care au readus recent în discuţie problema demontării monumentelor sovietice şi reamplasării lor într-un loc comun, în scopul creării unui muzeu specializat în aer liber, după modelul unguresc sau lituanian. Prea mult ne-au urmărit privirile neînduplecate ale acestor statui înarmate cu baionete – îmi aduc aminte cum în ziua de 9 mai trebuia să le străjuim ore întregi, cu mâna dusă la chipiu – pentru a le considera azi „nevinovate” opere de artă.

Am urmărit (şi mai urmăresc) cu atenţie dezbaterile referitoare la acest subiect în presă, pe bloguri şi pe aiurea, care s-au încins odată cu rebotezarea unei părţi din Bulevardul Renaşterii cu numele poetului de la Pererâta. Tot atunci a şi fost pusă sub semnul întrebării prezenţa în acel spaţiu redefinit a Monumentului „Eroilor comsomolului leninist”.

Polemicile s-au împărţit nu doar între denigratorii şi nostalgicii comunismului. Printre cei care se pronunţă împotriva distrugerii sau demontării monumentelor sovietice sunt şi voci distincte, care, pe de o parte, condamnă atrocităţile regimului comunist, pe de altă parte însă, se ridică în apărarea sculpturilor respective, invocând în favoarea acestui argument cel puţin două motive: 1) pentru că monumentele comuniste reprezintă o parte din istoria noastră, aşa cum este ea; 2) pentru că acestea, dincolo de haina politică cu care au fost înveşmântate, sunt incontestabile opere de artă.

Amintim că o parte din cele mai impozante lucrări monumentale care poartă însemnele perioadei înfloritoare a socialismului (printre care ansamblul monumental amintit de pe Bulevardul Grigore Vieru, Monumentul „Eliberarea” din faţa Academiei de Ştiinţe, Monumentul lui Grigori Kotovski din faţa Hotelului „Cosmos”, realizat în colaborare cu mai mulţi artişti plastici) aparţin sculptorului Lazăr Dubinovschi (1910-1982), discipolul lui Dimitrie Paciurea, Oscar Han şi Bourdelle, considerat unul dintre cei mai talentaţi artişti plastici pe care i-a dat Basarabia. Pornind anume de la valenţele artistice ale acestor lucrări, istoricul de artă Vladimir Bulat îndeamnă autorităţile locale, printr-o scrisoare deschisă (textul integral al scrisorii îl puteţi găsi la adresa

http://ochiuldeveghe.over-blog.com),

să lase intacte monumentele care alcătuiesc opera redutabilului artist, cinstindu-i astfel memoria şi creaţia.

Opiniile pe acest subiect par a fi inepuizabile şi, de oricare parte te-ai situa, rişti să fii crunt amendat pentru părtinire. Fie că tolerezi regimul totalitar, fie că eşti insensibil faţă de marile (sale) valori artistice.

Ce facem totuşi cu moralitatea noastră? E potrivit să arătăm în continuare o maximă capacitate de toleranţă, fără a lua nicio atitudine faţă de simbolurile comuniste care ne-au împânzit oraşul, luând locul zecilor şi sutelor de monumente interbelice de o valoare inestimabilă, distruse şi vandalizate?

Iar în cazul în care se hotărăşte ca toate statuile cu emblemă sovietică să fie, fără menajamente, demontate, ce punem atunci în loc? „Mândra capitală” care ni se înfăţişează astăzi – se observă de la prima vedere – nu se poate lăuda cu prea multe obiective turistice la care să se înghesuie lumea, şi dacă le mai scoatem din circuit şi pe cele de sorginte sovietică, urbea noastră ar putea părea şi mai pustiită. E adevărat că tot sovieticii au avut grijă s-o „cureţe” de orice vestigiu istoric de până la venirea lor, iar campania de reabilitare a Chişinăului de altă dată, susţinută prin diverse proiecte, e încă la nivel de intenţie, căci până la restabilirea celor peste 200 de monumente de arhitectură, lăsate uitării, mai e cale lungă, fiind necesare eforturi intelectuale şi financiare colosale.

Costisitoare poate fi şi crearea unui parc muzeal în care să încapă şi să se păstreze toate monumentele Moldovei sovietice. Mă tem că la noi nu există atâta spirit întreprinzător, ca în Lituania, de exemplu, unde un prosper om de afaceri a luat în arendă, pe un termen de vreo 20 de ani, 50 de hectare de teren mlăştinos, creând pe acel loc un ditamai muzeu al monumentelor comuniste „autohtone”. (Culmea paradoxului: în plin avânt al capitalismului să scoţi profit de pe urma rămăşiţelor comunismului!)

Dar, iată că avem deja şi la noi o iniţiativă de acest gen. Mare mi-a fost mirarea când am citit în presă că Agenţia Moldova TUR organizează, pentru străinii care ne vizitează republica şi care vor să se întoarcă în timp, mai exact în URSS, „escapade” turistice în controversata zonă a Transnistriei. Adevărat că pentru această plăcere trebuie să plăteşti vreo 500-600 de lei, preţul pentru două persoane. Şi fiindcă acolo se mai păstrează cu sfinţenie secera şi ciocanul, mă gândeam că poate le dăruim autorităţilor din „ţara minunilor” de peste Nistru zăcămintele noastre de comunism, ca să aibă toate comorile la îndemână. Bineînţeles, zic acest lucru cu titlu de glumă, amintindumi în acest context de ideea ministrului ucrainean al culturii care voia să adune toate monumentele sovietice din ţara sa pe pământul iradiat al Cernobâlului. Cu siguranţă, teritoriul de dincolo de Nistru are nevoie azi de un asiduu proces de decomunizare, şi nu de încurajarea regimului torţionar de acolo prin acţiuni de ordinul derizoriului şi al amuzamentului.

Pentru a rezolva însă cât de cât dilema monumentelor sovietice din Chişinău, putem da curs unei alte idei. Nu cere prea mulţi bani şi este uşor de realizat. Cred că ar fi oportună instalarea, lângă fiecare dintre aceste monumente, a unor tăbliţe sau panouri care să conţină un scurt istoric (de dorit în limbile română şi engleză) despre obiectivul respectiv. Când, în ce condiţii a fost amplasat, ce alte monumente s-au mai aflat în acel loc, ce reprezentau ele, de ce au fost demolate, a cui a fost iniţiativa şi aşa mai departe. Nu ar fi, bănuiesc, o dificultate să se găsească şi un grup de specialişti care să se ocupe, în cel mai responsabil mod, de acest lucru.

Pe termen scurt, aceasta cred că e una dintre posibilele soluţii conciliatoare. În perspectivă însă se cere o implicare serioasă în ceea ce priveşte renovarea aspectului arhitectural al oraşului. Ar putea fi gândite şi realizate noi ansambluri sculpturale, nu neapărat cu tematică politică sau istorică, ci având pur şi simplu menirea să înfrumuseţeze oraşul. (Mi-ar plăcea, de exemplu, să văd înălţându-se în centrul Chişinăului o statuie a creatorului anonim.) Doar nu putem miza tot timpul pe nostalgia oamenilor pentru defuncta URSS, nici pe curiozitatea occidentalilor pentru trecutul nostru (prezent) sovietic.

Cea mai inestetică, sub aspect arhitectural, mi se pare Casa Guvernului, care, din câte am auzit, a fost construită de sovietici pe ruinele uneia dintre cele mai frumoase clădiri ale Chişinăului interbelic. Aş vrea să văd cel puţin o machetă a vechiului oraş, amplasată undeva prin apropiere, ca o mică recompensă pentru marile noastre pierderi.

Ar fi firesc să se cinstească nu doar memoria artiştilor sovietici, dar şi a celor care au creat necondiţionat opere de artă cu mult înaintea lor, şi despre care ştim atât de puţin!

Câţi dintre noi ar putea demonstra o cunoaştere detaliată a Chişinăului, cu întreaga şi întortocheata lui istorie, aşa cum o fac majoritatea intelectualilor de dincolo de Prut de fiecare dată când vizităm marile oraşe româneşti? ■

INSTITUTUL POLONEZ

împreună cu revistele

Observator cultural, Orizont şi Contrafort

vă invită să participaţi la

cea de-a IX-a ediţie a concursului

Eseu despre cultura şi istoria polonezã a sec. XX şi XXI

Premiul I: un sejur de trei/patru săptămâni în Polonia, la un curs de limbă şi civilizaţie polonă (transport cu avionul)

Premiul al II-lea: 200 euro (echivalentul în RON)

Premiul al III-lea: 100 euro (echivalentul în RON)

Eseul declarat câştigător va fi publicat într-una dintre revistele culturale româneşti de largă audienţă, precum şi pe pagina web a Institutului Polonez.

Data limită de trimitere a textelor: 15 mai 2010.

Detalii pe www.culturapoloneza.ro

Institutul Polonez
str. Popa Savu nr. 28, sector 1, 011433 Bucureşti
tel.: 0040 21 224 45 56
fax: 0040 21 224 56 93
e-mail: institutul.polonez@culturapoloneza.ro
www.culturapoloneza.ro

Revista *Contrafort* poate fi procurată (inclusiv numere mai vechi) la librăria “Pro Noi/Luceafărul” de la parterul Uniunii Scriitorilor din Moldova (str. 31 August nr. 98. Telefon 237541) şi la sediul redacţiei.

Contrafort

Editori:
*** Institutul Cultural Român**
*** “Contrafort” SRL**

Director: **Vasile Gârneţ**
Redactor şef: **Vitalie Ciobanu**

Redactori asociaţi:
Grigore Chiper, Nicolae Spătaru, Eugenia Bojoga, Vladimir Bulat, Lucreţia Bârlădeanu, Iulian Ciocan, Constantin Cheianu, Alex Cosmescu
Procesare computerizată: Vitalie Eşanu
Culegere texte: Ana Druţă
Corector: Valentina Solovei

Adresa pentru corespondenţă:
2012, Chişinău,
Bd. Ştefan cel Mare 134,
Oficiul poştal 12,
Căsuţa poştală nr. 155

Sediul redacţiei Contrafort:
str. 31 august, nr. 98,
Chişinău, Republica Moldova,
tel./fax 23 24 79
e-mail: contrafort@moldnet.md
web: http://www.contrafort.md

Publicaţie înregistrată la Ministerul Justiţiei al Republicii Moldova la 5 mai 1995, nr. 10602137

Orice reproducere a textelor, fotografiilor şi ilustraţiilor apărute în *Contrafort* se va face numai cu acordul scris al redacţiei.

◆

Revista aşteaptă colaborările dumneavoastră fără a se obliga să le publice pe toate şi integral. Materialele nu trebuie să depăşească trei pagini, dactilografiate la două rânduri, sau 7000 semne la calculator. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează şi nu se înapoiază. Responsabilitatea pentru conţinutul textelor publicate în *Contrafort* revine integral autorilor.

◆

Invităm autorii din Basarabia şi România să expedieze pe **adresa pentru corespondenţă** a redacţiei exemplare din cărţile nou-apărute, pentru a fi prezentate şi recenzate. Invitaţia este valabilă şi pentru toate revistele de cultură.

Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Indice de abonament pentru Republica Moldova - 30692.

Abonamente:
3 luni - 15 lei;
6 luni - 30 lei;
12 luni - 60 lei.

Format A-3, tipar ofset.
Tiraj: 1000 ex.
Vizitatori lunar pe web site: 20 000
Tipărit la tipografia “Prag-3”,
str. Petricani nr. 94,
tel. 23 79 56. Com. 759

Eugenia Bojoga

Limba română între... paranteze?

Oare este întâmplător faptul că dintre toate amendamentele propuse pentru noul proiect de constituţie, preconizat de actualul guvern de la Chişinău, cele mai multe controverse le-a stârnit art.13? Fireşte, nu din cauza superstiţiei că numărul 13 ar aduce ghinion, ceea ce în cazul de faţă s-ar adeveri cu prisosinţă, ci din simplul motiv că art. 13, în varianta sa de până acum, cu sintagma limba „moldovenească", conţine chintesenţa politicii identitare sovietice. Or, URSS a dat faliment acum două decenii şi, pe cale de consecinţă, şi politica sa identitară ar fi trebuit să sucombe, mai ales că în *Declaraţia de Independenţă* din 27 august 1991 se afirmă explicit că limba vorbită pe teritoriul Republicii Moldova este româna. La noi însă moldovenismul nu a fost bine aruncat la lada de gunoi a istoriei că a şi fost recuperat mai întâi de partidul agrarienilor în 1994, apoi de comunişti în 2001, care l-au transformat în ideologie de stat pe timpul mandatului lor. În felul acesta, comuniştii au impregnat, în toţi aceşti ani, mentalul colectiv cu limba „moldovenească", doctrina moldovenismului fiind readusă în actualitate cu o insistenţă la fel de aprigă ca şi pe vremea elaborării ei.

Problemele „blestemate" ale moldovenilor

În cadrul unei lansări de carte desfăşurată acum două luni la Bucureşti, dl Teodor Baconschi, Ministrul de Externe al României, declara, pe bună dreptate, că moldovenismul este un construct etnic şi geopolitic artificial care perturbă relaţiile diplomatice dintre România şi Republica Moldova. „Dincolo de implicaţiile ei geopolitice, inventarea moldovenismului a avut rezultate dramatice în plan identitar. (...) Moldovenismul neagă rădăcinile identitare româneşti, iar metoda sa preferată este supralicitarea şi mistificarea. Un argou devine limbă literară, iar o regiune de pe malul Nistrului devine stat cu identitate moldovenească distinctă", afirma tranşant dl T. Baconschi. În fond, sunt lucruri cunoscute de orice persoană cultă, versată în tema dată, doar că dl Ministru surprinde cu brio componentele esenţiale ale ideologiei moldoveniste, spunând lucrurilor pe nume. În ce priveşte limba, Domnia sa adăuga: „De câte ori nu ne-am revoltat sau amuzat, fiecare după dispoziţia sa, când auzeam vorbindu-se despre aşa-zisa limbă moldovenească? Nimeni, pâna în ziua de azi, nu s-a lămurit cum stau lucrurile cu acest misterios idiom. În schimb, de fiecare dată când trecem Prutul redescoperim cu deliciu cuvinte şi întorsături de frază în dulcele grai moldovenesc, pe care l-am uitat de când îi citisem ultima oară pe Sadoveanu şi Creangă"[1].

Dl Marian Lupu, preşedintele Partidului Democrat şi pretendentul la postul de preşedinte al Republicii Moldova, a reacţionat însă imediat în stilul lui V. Voronin, afirmând că „politica românismului nu are şanse şi nici perspective în Republica Moldova". Mai mult, în replica pe care i-a dat-o dlui T. Baconschi, dl M. Lupu afirmă că pozitia proromânească a unei părţi a elitei politice din Republica Moldova este întemeiată pe aşteptări false şi „dezorientează populaţia de la soluţionarea problemelor cu adevărat serioase din Moldova"[2].

Or, cercetătorii străini care s-au ocupat de realităţile social-politice din Republica Moldova – M. Bruhis, W.P. van Meurs, D. Deletant, K. Heitmann, E. Coseriu, Ch. King, Gary C. Fouse ş.a. – sugerează că una dintre problemele cele mai serioase o constituie anume doctrina moldovenismului, că impedimentul cel mai puternic în găsirea căii democratice în acest spaţiu îl reprezintă deruta identitară a populaţiei sale majoritare. Aceşti savanţi mai demonstrează că ideologia *moldovenismului*, ca proiect identitar sovietic, s-a bazat din capul locului pe stabilirea unei antinomii false – din punct de vedere etnic, istoric şi lingvistic – între moldoveni şi români. De fapt, identitatea „moldovenească" a fost fabricată din practici culturale eterogene, uzitate în ţările din Europa Occidentală la sf. sec. al XVIII-lea şi de-a lungul sec. al XIX-lea., care însă în fosta R.A.S.S.M. au fost asamblate într-un context istoric total diferit, animat de edificarea unei culturi proletare opuse tradiţiei culturale anterioare. Astfel, identitatea moldovenească a fost concepută pentru reprezentanţii clasei proletare cărora regimul sovietic trebuia să le edifice o cultură şi o identitate diferită de cea a elitelor intelectuale, calificate ca burgheze şi, deci, antagoniste noii societăţi comuniste. Rolul care i-a revenit limbii în acest proiect a fost unul magistral: ca să respecte logica internă a proiectului de construire a unei culturi proletare, limba „moldovenească" ca limbă proletară (elaborată în fosta R.A.S.S.M. în 1924) era opusă limbii române literare, etichetată ca limbă burgheză. Această limbă „moldovenească", vorbită de noua clasă proletară, trebuia să fie simplă, mai bine zis, simplificată, în comparaţie cu limba română vorbită de „saloanele bucureştene" şi de elitele intelectuale care era interpretată ca o limbă prea complicată pentru muncitori şi ţărani.

Revenind la polemica Baconschi – Lupu, unicul argument al pretendentului la postul de preşedinte al Republicii Moldova este cel referitor la rezultatele recensământului din 2004. Cum a decurs însă acel recensământ ştim din corespondenţa lui C. Rusnac, difuzată la BBC în 10 aprilie 2006: „modul în care s-a desfăşurat recensământul din 2004, la capitolul apartenenţă etnică şi limbă vorbită, a fost criticat de către reprezentanţii Consiliului Europei. (...) John Kelly declarase atunci că şapte din cele zece grupuri de observatori internaţionali au înregistrat un număr considerabil de cazuri în care recenzorii le-au recomandat respondenţilor să se declare moldoveni şi nu români"[3]. În acest context, orice comentariu este de prisos!

În final, dl M. Lupu recunoaşte totuşi că problemele legate de identitate, limbă şi istorie sunt „problemele blestemate ale moldovenilor" şi de aceea „trebuie lăsate pe seama savanţilor şi a timpului". Atunci de ce, dle Lupu, faceţi abstracţie de opinia savanţilor? Sau poate nu sunteţi la zi cu bibliografia apărută în ultimii ani referitoare la doctrina moldovenismului? Un politician serios ar trebui să fie la curent cu ceea ce se scrie despre ţara sa, mai ales că studii pe tema moldovenismului au apărut atât la Chişinău – semnate de Gh. Negru, Gh.Cojocaru, M. Gribincea, I. Fruntaşu, Vit. Ciobanu, V. Gârneţ ş.a. – şi Bucureşti, cât şi în Occident. Dacă acestea din urmă ar avea mai multă credibilitate în faţa Dumneavoastră, iată ce afirmă Gary C. Fouse într-o carte celebră, apărută în 2000: „În perioada sovietică, în Moldova alfabetul latin a fost schimbat cu cel chirilic, iar U.R.S.S. a depus eforturi să distanţeze limba vorbită aici de cea română din motive geo-politice". „Preocuparea lui Stalin cu privire la Moldova a fost să îndepărteze republica cât mai mult de România pentru a înlătura orice posibile argumente cum că Moldova ar fi o parte din România". (...) „În realitate, politicile sovietice din Moldova s-au dovedit a fi contradictorii. Pe de o parte, sovieticii încercau să creeze o identitate moldovenească separată şi distinctă de cea a României. Pe de altă parte, rusificarea ignora tot ceea ce putea fi considerat conştiinţă naţională. Ca punct central al acestor politici, sovieticii au inventat limba moldovenească, apoi au supus-o influenţei limbii ruse"[4]...

Chiar şi în enciclopedia *Jazyki Rossijskoj Federacii i sosednich gosudarstv*, editată de Institutul de Lingvistică al Academiei de Ştiinţe din Moscova, în articolul dedicat limbii vorbite în Rep. Moldova se precizează că limba oficială a Rep. Moldova este limba română[5].

Referendum şi conştiinţă naţională

Referendumul, adică procesul de consultare directă a cetăţenilor unei ţări în legătură cu un text de lege sau o situaţie de importanţă naţională, care este invocat acum în dezbaterile de la Chişinău, este o procedură firească, normală într-o societate democratică. Este chiar o formă de democraţie directă, deoarece prin chemarea la vot a cetăţenilor, aceştia au posibilitatea să-şi exprime opinia, fără intermediari, pe marginea problemei aflate în litigiu. Orice referendum însă mizează pe existenţa societăţii civile şi a conştiinţei naţionale, implicit a conştiinţei lingvistice a cetăţenilor. În plus, mai presupune şi prezenţa unui spaţiu public ca indiciu al democraţiei. Or, la Chişinău coeziunea societăţii civile e atât de firavă, încât orice adiere de vânt o poate doborî, iar conştiinţa civică şi cea identitară, ca să nu mai vorbim de conştiinţa lingvistică, pentru mulţi cetăţeni autohtoni (în special pentru cei şcoliţi în perioada sovietică) sunt încă în faza de formare.

Dar oare atunci când a fost introdusă limba „moldovenească" şi implementată identitatea moldovenească în fosta R.A.S.S.M. i-a trecut cuiva prin cap să organizeze un referendum, prin care autohtonii să fie întrebaţi ce limbă vorbesc şi cine sunt ei? Dimpotrivă, ei au fost trataţi ca nişte semisălbatici care trebuiau alfabetizaţi şi educaţi, cărora „le-a fost adusă cultura". Vorbitorii de limba română din Transnistria au fost supuşi unor experimente identitare devastatoare, politica sovietică din acei ani oscilând între ceea ce s-a numit „latinizare" (adică preluarea culturii şi identităţii româneşti) şi „autohtonizare" (elaborarea unei identităţi şi a unei limbi locale, pe baza graiului vorbit în satele din Transnistria). Să ne amintim că între anii 1924-1940, în această regiune, numai alfabetul a fost schimbat de patru ori!

Dacă mergem şi mai departe în timp, în perioada 1812-1918 când Basarabia a fost gubernia ţaristă cu cel mai mare număr de analfabeţi, au fost consultaţi vreodată strămoşii noştri în privinţa identităţii lor? Aşa cum ne arată exegeţii, obiectivul politicilor culturale promovate de Imperiul Ţarist a fost înapoierea băştinaşilor şi rusificarea lor. În toată această perioadă funcţionarii ţarişti au impregnat subconştientul etnicilor români cu o conştiinţă identitară locală, autarhică. Această conştiinţă le-a fost întreţinută şi cultivată cu grijă prin impunerea limbii „moldoveneşti" ca opusă limbii române, adică prin glotonimele *молдавский язык* („limba moldovenească"), *местное наречие* („grai local"), *молдаванский язык* („limbă moldovană") ş. a.

Cum se ştie, sec. al XIX-lea a fost decisiv pentru constituirea naţionalităţilor şi a conştiinţei naţionale în toată Europa. Naţiunile nu s-au „trezit" în secolul trecut pentru a se elibera de tirani, căci ele pur şi simplu nu au existat înainte: „Naţiunile au fost constituite, create ca fiinţe colective şi actori politici în sec. al XIX-lea"[6]. Cu cuvintele lui A.-M. Thiesse, pentru ca aceste comunităţi să poată deveni naţiuni, a trebuit mai întâi să li se ofere o istorie, o limbă, o cultură comună. Un proiect colosal a mobilizat timp de decenii în această direcţie savanţi, scriitori şi artişti. În ce priveşte limba, statele europene de-a lungul sec. al XIX-lea au urmărit un obiectiv major: ca simbol al identităţii şi coeziunii lor naţionale, cetăţenii trebuiau să înveţe să stăpânească cu toţii limba literară, numită ulterior şi limbă standard, pe deasupra graiului lor local, specific fiecărei zone geografice.

În schimb, în Basarabia limba română a fost priva-

(Continuare în pag. 5)

CARTE ROMÂNEASCĂ LA ZI
Librăriile CARTIER

Casa Cărţii,
bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chişinău.
Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md

Librăria din Centru,
bd. Ştefan cel Mare, nr. 126, Chişinău.
Tel.: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

Librăria din Hol,
str. Bucureşti, nr. 68, Chişinău.
Tel.: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

Librăria 9,
str. Puşkin, nr. 9, Chişinău.
Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

Vărul Shakespeare,
str. Şciusev, nr. 113, Chişinău.
Tel.: 23 21 22. E-mail: librariavs@cartier.md

www.cartier.md

Fărâme de mântuire

Fărâme de memorii este autobiografia scriitorului Jose Saramago de la patru la paisprezece ani. „Fărâmele de memorii de când eram o fărâmă de om, simplu” (p. 40), explică autorul. Dar şi aşa, în fărâme, promisiunea memoriei în viziunea lui Saramago e uriaşă.

Saramago scrie (şi) despre satul bunicilor cu livezi de măslini şi câmpuri de porumb, despre bunicul şi bunica sa, despre un văr, o verişoară, nişte unchi şi mătuşi, despre case şi străzi din Lisabona unde părinţii săi închiriau câte o cameră de locuit, un cinematograf de cartier, despre o căzătură zdravănă şi un

de

Tamara Cărăuş

genunchi zdrelit, despre primul balon care îl ducea „ca şi cum ar fi condus prin văzduh lumea întreagă legată de o aţă” (p. 107) şi durerea suportată când a constatat că, pe nesimţite, balonul se dezumflase, iar el târa pe jos „ceva murdar mototolit şi inform”. Dacă ar fi doar astfel de amintiri, **Fărâmele** s-ar înscrie în genul „povestiri din copilărie” pe care le citim identificându-ne cu personajul – şi cum să n-o facem când Saramago scrie despre o certitudine (a mea) că în copilărie timpul e compus din altfel de ore: „pentru copilăria noastră timpul părea alcătuit din ore de un tip special, toate lente care parcă se târau, interminabile” (p. 74).

Însă **Fărâmele de memorii**, chiar dacă cuprind amintiri de la patru, şapte sau 12 ani, nu se pot sustrage proiectului vast al scriitorului Saramago de a „ridica de la pământ” memoria anonimilor şi victimelor istoriei. Acest proiect face ca în opera literară a lui Saramago aspectele numite de obicei „etic” şi „estetic” să fie nediferenţiate. „Orice roman este disperare, intenţie frustrată ca trecutul să nu fie un lucru definitiv pierdut. Ceea ce nu s-a lămurit încă este dacă romanul e cel care îl împiedică pe om să uite sau dacă imposibilitatea uitării e ceea ce-l face să scrie romane”, spune, ca un ecou proustian, corectorul din *Istoria Asediului Lisabonei*. Acest „crez artistic” a fuzionat în scriitura lui Saramago, ireversibil, cu un impuls etic ce conturează o etică tulburătoare: fiinţa umană are o datorie faţă de trecut şi faţă de morţi şi numai plătind această datorie va avea şansa propriei (supra)vieţuiri. Datoria e salvarea de uitare: „dacă morţii nu se vor afla în mijlocul celor vii, vor sfârşi, mai devreme sau mai târziu, prin a fi uitaţi”, spune conservatorul din romanul *Toate numele*, dând dispoziţii ca fişierele celor morţi să fie aduse şi puse la loc printre fişierele celor vii, revoluţionând astfel Arhiva Centrală care de sute de ani funcţiona după principiul „morţii cu morţii, viii cu viii”.

A salva fiinţele de uitare înseamnă, pentru Saramago, a le povesti viaţa, integrându-le memoria într-o naraţiune. În **Fărâme de memorii** Saramago scrie despre un vecin, pictor la o fabrică de ceramică – „om sensibil şi delicat care se simţea singur alături de o femeie ursuză” – pe care îl vizita serile şi căruia i-a citit prima sa compoziţie poetică scrisă la 17 ani, iar artistul a pictat-o pe o farfurioară în formă de inimă. Autorul **Fărâmelor** mărturiseşte că acest pictor a trecut „în veşnicie” în romanul *Manual de pictură şi caligrafie*, la fel cum mai recunoaşte că persoane reale au mai „pătruns” în *Ridicat de la pământ* şi *Anul morţii lui Ricardo Reiss*. După cum se ştie, în romane ca *Istoria Asediului Lisabonei*, *Memorialul mănăstirii* şi *Evanghelia după Isus Hristos*, este recuperată memoria victimelor, anonimilor şi învinşilor istoriei oficiale sau „frăţia condamnaţilor pământului” (expresie din discursul Nobel al scriitorului lusitan). Recuperarea se face nu printr-o scriitură realistă şi obiectivă a zonelor obscure ale istoriei, ci printr-o scriitură postmodernă care dezvoltă contrafactual şi ficţional posibilităţile care nu au reuşit să se actualizeze în istoria reală.

Bunicul lui Saramago, aşa cum e descris în **Fărâme**, face parte din „frăţia condamnaţilor pământului”, căci era „un bărbat ca atâţia alţii pe acest pământ, în această lume, poate un Einstein zdrobit sub un munte de imposibilităţi, un filosof, un mare scriitor analfabet. Era ceva ce nu a putut fi niciodată” (p. 179). Saramago nu a ales, deocamdată, să împlinească ficţional, adică într-un roman, potenţialităţile fiinţei care a fost bunicul său, ci a ales să-l descrie în memorii. Ne-am putea întreba dacă promisiunile memoriei şi neuitării se împlinesc mai degrabă într-o scriitură autobiografică, însă această întrebare pare să ducă involuntar spre o bizară pretenţie de egalitate: bunicii au parte de alt gen de scriitură şi rememorare decât „condamnaţii pământului”.

Pentru memorialistul din **Fărâme** imperativul neuitării e categoric. „Când, acum mulţi ani, mi-a venit ideea să scriu amintirile şi experienţele din vremea când eram mic, mi-am dat seama imediat că trebuia să vorbesc despre moartea (întrucât a avut o viaţă atât de scurtă) fratelui meu Francisco” (p. 164). De unde acest imperativ „trebuie să scriu”? E o obligaţie cerută de buna orânduială a lucrurilor sau e un îndemn venit dinspre întunecata etică a chipului celuilalt? Viaţa prea scurtă a fratelui său nu poate face subiectul unei minime naraţiuni, căci nu a lăsat în memoria băieţelului Jose în vârstă de doi ani decât o imagine a unui alt băieţel de 4 ani urcând pe o comodă şi amintirea emoţiei cu care îl urmărea. Saramago începe investigaţia referitor la data, locul şi cauza morţii fratelui său, despre care ştia din spusele mamei sale că a murit de „şopârliţă”/angină diftherică când avea 4 ani. Pus pe investigaţii, a scris la Starea civilă rugând să i se dea o copie a certificatului de deces. Dar în arhivele stării civile nu figura nici o dată a morţii fratelui său „conform acelui document oficial Francesco nu murise” (p. 166). Însă imperativul memoriei e neînduplecat: „mai rămânea o singură soluţie, să cercetez în vastitatea arhivelor cimitirelor din Lisabona”. În final, naraţiunea minimă despre viaţa şi moartea lui Francesco împlineşte datoria fratelui ajuns scriitor şi totodată face posibil romanul *Toate numele* care „nu ar fi ajuns să existe aşa cum îl putem citi dacă eu, în 1996, n-aş fi ajuns atât de priceput în cele ce se întâmplă în interiorul stărilor civile...” (p. 166).

Amintirile, şi mai ales faptul că sunt trecute în genul de scriitură numit memorii, par a fi o promisiune de imortalitate pentru toţi cei amintiţi. Saramago afirmă deseori pe parcursul memoriilor că, dacă el nu ar exista, nimeni nu ar mai vorbi despre bunicii lui şi alte foste fiinţe, iar el există ca să-i menţină în viaţă prin memorie. „Cred că azi nimeni nu şi-ar mai aminti de Jose Dinis dacă nu s-ar fi scris aceste pagini. Eu sunt singurul care îşi poate aminti cum ne urcam pe grilajul secerătoarei.... Eu sunt singurul care îşi poate aminti acel pepene superb cu coaja verde închis pe care l-am mâncat pe malul râului Tejo” (p. 195). Jose Dinis era (a murit tânăr) vărul care rezolvase cvadratura cercului, căci, după spusele unei mătuşi, „era rău, dar avea inimă bună”. Şansa „imortalităţii” lui Jose Dinis pare să fie doar în acele câteva pagini scrise de Saramago sau chiar în aceste câteva propoziţii, căci anume precizarea că nimeni nu îşi mai aminteşte de Jose Dinis adaugă un fel de tragism fiinţei sale şi astfel cititorii i-ar putea face un loc, fie şi temporar, în memoria lor.

Însă deseori printre fărâme de memorii întâlnim fiinţe a căror „esenţă” e fie un nume şi o trăsătură, cum ar fi „cizmarul care l-a citit pe Fontenelle”, fie un nume şi legătura de rudenie, cum e şirul de unchi şi mătuşi pomeniţi în paginile cărţii. Miguel de Unamuno a recurs cândva la un exerciţiu, întrebându-se cum ar proceda dacă ar trebui să aleagă între opera care supravieţuieşte anonim şi numele care supravieţuieşte fără operă, şi a presupus că majoritatea oamenilor ar alege numele, căci, deşi e o imortalitate nesubstanţială, oricum e imortalitate. Privirea cititorului care trece neputincioasă peste literele ce formează numele unchilor şi mătuşilor lui Saramago, căci nu e în stare să reţină *numele*, va putea oare împărtăşi intuiţia lui Unamuno?

Lumea văzută prin memoriile lui Saramago pare a fi o bătălie lungă, fie şi de câteva generaţii, pentru un colţ de memorie şi o cale de acces la memoria celorlalţi. Scriitorul şi memorialistul se supun imperativelor amintirii şi memoriei, fiinţe „precum norul care a trecut fără să fi lăsat vreun semn al trecerii sale, dacă a plouat nu a fost de ajuns să ude pământul” (*Toate numele*) sunt scoase din uitare şi transpuse în paginile unei cărţi. Salvarea sau „mântuirea” de uitare presupune că acest text va fi citit şi astfel fiinţele vor ieşi din negura uitării şi vor pătrunde în memoria cititorilor. Probabil puţini dintre cititorii *Memoriilor* şi *Jurnalelor* lui Saramago sau cei care au citit/ascultat discursul ţinut la decernarea Nobel-ului, nu ştiu că bunicul său înainte de moarte îmbrăţişa plângând copacii din jurul casei sale luându-şi rămas bun, iar bunica sa, la cei nouăzeci de ani, aşezată în pragul casei şi privind cerul înstelat, spuse „lumea e atât de frumoasă şi mie îmi pare atât de rău că mor” (p. 174) - momente tulburătoare, ca sfârşitul unui poem, după care nu poţi decât să păstrezi tăcerea.

În **Fărâme de memorii** Saramago „mântuie” de uitare cu mijloace aparent profane: faima şi succesul său, laurii culeşi pe un traseu trasat de talent, muncă şi, mai ales, şansă. O „umilinţă mândră” a fiinţei uimită ea însăşi că nu a fost doar promisiune, ci mai degrabă a fost asemenea unui nor ce a udat abundent şi îndelung pământul, răzbate printre amintiri. Mersul la târg cu porcii noaptea prin câmpuri, împreună cu bunicul, care ţine loc de călătorie iniţiatică, casa incredibil de rurală şi primitivă a bunicilor, unde iarna lângă şemineul mic „ne prăjeam pe dinainte şi dârdâiam pe dindărăt” (p. 127), rudele analfabete, cu excepţia tatălui şi a unei mătuşi care citea cu voce tare, pentru toţi ceilalţi, romane savuroase – toate, deşi descrise cu onestitate, conturează un traseu spectaculos. În clasa întâi, „de abia trecut de a-e-i-o-u”, Saramago citea tot ce găsea. În casa închiriată era o singură carte, *romance*, „Silvia din moară”, pe care a citit-o de două ori, şi un ghid de conversaţie portughez-francez cu care tatăl său, poliţist de sector, „a apărut într-o zi acasă” (un adevărat eveniment pentru elevul din clasa întâi care şi azi, la 80 de ani, afirmă că nu poate să-şi imagineze cum a obţinut tatăl său acea carte), şi care mai includea în mod inopinant câte un dialog între două persoane pe care micul Jose le recitea amuzându-se, fără să ştie că învaţă pe de rost fragmente din Moliere. Saramago crede că „povestea vieţii” lui a început în clasele primare când a fost mutat la altă scoală şi la prima dictare nu a făcut decât o greşeală, inversând două litere. Învăţătoarea surprinsă de talentul ortografic al unui băiat venit din altă şcoală, şi prin definiţie suspect de a fi chiulangiu, l-a aşezat pe locul primului în clasă „sub privirile perplexe ale colegilor şi inima în dezordine” (p. 138). Când PEN Clubul i-a atribuit premiul pentru romanul *Ridicat de la pământ,* Saramago a povestit acea întâmplare „ca să-i asigur pe cei prezenţi că nici un moment de glorie prezentă sau viitoare n-ar putea, nici pe departe, să se compare cu acela” (p. 139). Faima de a fi cel mai bun elev a venit instantaneu „încât veneau şi elevi mai mari să întrebe cine e Saramago”, iar clasa a treia şi a patra au fost făcute într-un singur an. Dar, în curând, strălucitul elev va merge la şcoala de mecanici. **Fărâme de memorii** se încheie aici, la 14 ani, dar istoria despre lăcătuşul-mecanic care după o zi de muncă mergea direct la biblioteca publică este deja celebră.

Imperativul neuitării care apare în orice text al lui Saramago e tulburător şi, în aceleaşi texte, promisiunile memoriei sunt uriaşe, cu singura condiţie... să scapi de uitare. Saramago a „ridicat de la pământ” memoria victimelor istoriei şi a condamnaţilor pământului până la „înălţimea” memoriei cititorilor. Failibilă cum este, infidelă şi mereu gata de uitare, memoria cititorilor oricum rămâne – şi nu numai pentru personajele lui Saramago – singura promisiune de neuitare şi chiar de mântuire.

Jose Saramago, *Fărâme de memorii*, Biblioteca Polirom, 2009 ▣

A urca, a scrie, a medita

Teo Chiriac scoate, după o pauză îndelungată, o nouă plachetă de versuri, **Monstrul sacru (Scările lui Teo)**. Îi recunoaştem discursul poetic distins, elaborat după legi asemănătoare ştiinţei. Punând la socoteală prefaţa scientistă şi moto-ul complex, ne aflăm în faţa unei cărţi care nu reclamă o lectură facilă.

În Prefaţă (Prefaţă după o Postfaţă), scriitorul îşi susţine doctrina stilistică prin apel susţinut la filozofie, la Heidegger. Este vorba de prolegomenele acestuia intitulate Postfaţă la „Ce este metafizica?", publicate la mai mulţi ani de la apariţia lucrării pe care o prefaţează atât de tardiv.

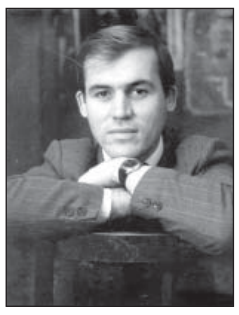

de

Grigore Chiper

Teo Chiriac spicuieşte ideile filozofului german în care este exprimată filiaţia dintre gândire, filozofie şi poezie, între gânditor şi poet. Citatele heideggeriene se lasă cu greu comentate în lipsa unui context adecvat, strict filozofic, fenomenologic. Teo Chiriac reproduce o expresie aforistică: „Exigenţa supremă e singura care reuşeşte să vizeze cu adevărat esenţa omului" sau alta: „Gânditorul rosteşte fiinţa. Poetul numeşte sacrul", ca până la urmă prefaţa să se topească într-o pledoarie *pro domo*, anume despre supremaţia limbii care vorbeşte, limba ca instanţă premergătoare omului, limba „care face cu putinţă vorbirea acestuia" (p. 6). Deducem că poezia ar fi în primul rând expresia acestei limbi, limbajul în sine, cum afirma şi Coşeriu. Prefaţa se încheie, pe urmele lui Hölderlin, cu un imn adus poetului „atins de ciumă" „în dulcea provincie sinucigaşă". Prefaţa e până la urmă o încercare de a mixa idei filozofice, crezul său poetic şi realităţi sumbre. Ea lasă impresia unei strecurări atente printre amfore fine, cu riscul de-a atinge măcar una.

Observ şi în volumul recent al lui Teo Chiriac, după o modă a timpului, o aglomerare de fragmente în cadrul moto-ului. Primul e o explicaţie a lui Einstein asupra propriei teorii a Relativităţii, formulată definitiv în 1916. (Cartea marelui fizician va mai figura în calitate de motiv al poemului *Scările lui Teo*.) Al doilea e un crâmpei din *Faust*-ul lui Goethe, în care este invocat motivul romantic al dublului şi dedublării. Al treilea e o bucată dintr-o epistolă a apostolului Pavel despre Hristos, în care sunt relevate aspecte ale divinităţii rostirii.

Prefaţa şi triada de citate ar fi trebuit să fie, în viziunea autorului, o cale de acces, deloc uşoară, în meandrele poeziei sale.

Placheta are o structură geometrică. Există un poem cu rol de intrare („Cântecul de trezit viaţa") şi altul cu rolul de ieşire („Cântecul de adormit moartea").

Mai trebuie adăugat că volumul are mărimea unui album, cu numeroase desene în interior aparţinând lui Mihai Bacinschi. Grija pentru aspectul grafic era vizibilă şi în celelalte sale cărţi de până acum.

Teo Chiriac e la a patra culegere de poeme, înaintând fără grabă, cu viteza unor autori precum Montale.

Volumul de debut, *Lucrare de control* (1987), a apărut în seria „Debut", cu o prefaţă obligatorie, cum se obişnuia în acea vreme. Într-un stil datat istoric, ce denotă nesiguranţa Perestroikăi gorbacioviste în Moldova sovietică, Grigore Vieru, prefaţatorul, îi urează un bun venit tradiţional, semnalând metaforismul încărcat al tânărului confrate de condei, ca reacţie la „soiul de speculaţie şi demagogie tematică a perioadei ce se lasă cu greu învinsă".

A doua carte, *Salonul 33* (1989), este urmată de o postfaţă a lui Eugen Lungu, care, la fel, remarcă suita de metafore ce îmbracă problematica existenţială perenă sau momentană.

Cu excepţia cărţii de debut – seria fiind în general insipidă –, celelalte au un aspect grafic bun, chiar strident. *Salonul 33* reproduce Cristul lui Dali, comentat savuros de postfaţator. Pe coperta întâi a celei de a treia plachete, *Critica iraţiunii pure* (1996), apare un personaj într-o ţinută vestimentară asemănătoare cu a cardinalilor romano-catolici sau poate a unor clipuri ale formaţiei Pet Shop Boys.

Primele două volume de versuri reprezintă un creuzet, în care irizaţiile de originalitate căutată se împletesc cu reminiscenţele de lectură şi cu instanţe fruste de realitate într-un proces continuu de asimilare, de căutare a organicului. Imaginile în care trupul e „gara arhiplină şi impură", iar Cronos e un ogar „cosmic înfometat" sunt însuşite de poet în demersul său (post)modernist şi plasate alături de admiraţia sa faţă de „marele poet îndurerat" sau pentru a-l deplânge pe Dumnezeu „pe bulevardul Lenin colţ cu Piaţa". În cadrul acestei amplitudini destul de mari îşi vor găsi loc şi unele gratuităţi şi imensităţi, dacă excludem supoziţia că ar fi vorba despre o autoironie a poetului: „nefericită, zic, această comparaţie/ între viaţa mea şi troleibuzul/ cu majoritatea tichetelor/ neperforate" (*Salonul 33*, p. 50).

Începând cu *Critica iraţiunii pure*, Teo Chiriac descoperă poemul de largă respiraţie, pe care îl vom regăsi şi în recentul volum. Nu e însă poemul lung al lui Mircea Cărtărescu, săltăreţ, neastâmpărat, jucându-se cu toate cuvintele limbii române sau jonglând cu gravitate, pe o roată *ferris*. Teo Chiriac e mai aproape de o epopee modernă decât de una ludică: „Dumnezeu răspândea un miros cumplit de faună şi floră/ deseori cum stătea înfăşurat în amurg şi răsărit totodată/ scotea ceasul de buzunar îl ducea atent la ureche:/ merge" (p. 7). Există aici o adevărată pasiune pentru metaforele şi simbolurile ermetice ori se poate vorbi de o tendinţă de a-şi crea un vocabular propriu, manieră răspândită printre poeţi: „îngerul diluvian", „limbaj orizontal", „limbaj vertical", „dialectica inversă", „marele creier", „părul de aur al morţilor", „sexul poeziei" etc.

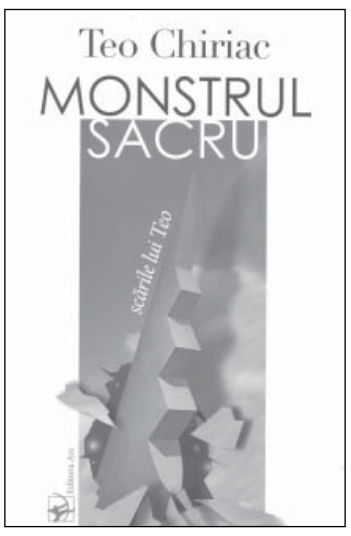

Poemele din **Monstrul sacru** reprezintă nişte poveşti filozofice, cu elemente mitologice sau religioase. Imaginaţia este debordantă, fără a fi urmărită o poantă sau măcar o finalitate clară. Pe alocuri, discursul poetic alunecă în unul metapoetic.

Chiar dacă nu avem o ruptură tranşantă între volumul recent şi ceea ce a scris înainte Teo Chiriac, penultima plachetă servind drept punte de legătură, totuşi trebuie făcută diferenţa necesară. Însuşi poetul recunoaşte schimbarea: „Pentru mine nu imaginile-şoc sunt prioritate ci cuvântul" (p. 17). Dar mai întâi de toate, Teo Chiriac îşi rafinează limbajul poetic. Nu mai sunt admise scăpări, la care asistam îndeosebi în primele două cărţi. Autorul *Lucrării de control* îi mai poartă memoria lui Grigore Vieru, care, în pomenita prefaţă, l-a situat în imediata vecinătate a lui Nicolae Popa şi Arcadie Suceveanu.

Poemele reprezintă adevărate exerciţii de virtuozitate lingvistică. Teo Chiriac rămâne, în fibra sa, un nichitastănescian, care încearcă până unde poate ajunge flexibilitatea cuvintelor. Uneori se face trimitere directă, alteori se urmează doar modelul oricând recognoscibil: „Inventează-mă şi îndrăgosteşte-te de mine/ Pe drumul nesfârşit al cunoaşterii de sine" (p. 21). Icoana lui Stănescu poate părea vetustă într-o epocă în care modelele se succed atât de rapid.

Teo Chiriac se întoarce, în volumul de faţă, la cantabilitatea versului, păstrând chiar şi rima. Sufocat de numeroase semne şi simboluri, el cultivă o poezie în fond cerebrală, dezvoltând ideea abstractă. Evaziunea din propria metafizică este realizată prin fixarea frecventă a unor repere domestice. 9 Scări ale lui Teo, un fel de reflex al celor 11 Elegii ale lui Stănescu, denotă o mare sete de comunicare. Urcarea fiecărei trepte înseamnă un nivel de împlinire de sine. Iar comunicarea e cheia de boltă a acestei împliniri. Dacă Dante era însoţit de un simulacru al lui Virgiliu, poetul nostru are în preajmă doar spiritul tutelar al cărţilor, o carte de căpătâi fiind memoriile lui Einstein „tipărite de Humanitas". Ideea este de a ajunge cât mai sus pe această scară improvizată şi de a contempla de acolo imperiul de umbre al literelor, de acum şi dintotdeauna: „Iar imaginile arătate mie acum sunt demne Doamne de/ marea Ta poezie" (p. 41). Scările lui Teo e rescrierea literară a Genezei, în care „Adam nu ar fi greşit". Purtat de Einstein, personajul liric întreprinde o călătorie spre Logos, „echilibrul perfect/ Între real şi ireal Între voinţă inteligenţă afect –/ Liniuţa de legătură între antinomii-dihotomii/ Cuvântul ultim ce leagă morţii de vii" (p. 81).

Specificul/dezavantajul acestor megapoeme constă în faptul că viziunea pe care se sprijină demarează greoi, fiind frânată şi de limbajul geometrizat. Odată depăşite, obstacolele devin un ritm al poetului Teo Chiriac: „Vin – pelerin – din marile tradiţii/ Unde părinţii sunt mai aproape decât dinţii/ Unde cuvintele pot să redevină oameni de lumină/ Unde numai prin văz se satisfac poftele cele trupeşti/ Iar copiii de lumină se nasc – din Lumină – doar dacă iubeşti" (*Peripeţiile creaţiei*); „Urc din tată în fiu Din tată în fiu –/ Din tatăl care sunt în fiul care o să fiu –/ Urc din vreme în vreme Urc din vierme în vierme/ Deşi în vierme e încă devreme iar în vreme – e târziu" (*Scara a opta*).

Teo Chiriac, ***Monstrul sacru (Scările lui Teo)***, Editura ARC, Chişinău, 2009. ■

Limba română între... paranteze?

(Urmare din pag. 3)

tă de orice posibilitate de dezvoltare, rămânând la un „stadiu de primitivitate". Asta deoarece de-a lungul sec. al XIX-lea, basarabenii şi-au dus existenţa într-o izolare completă faţă de restul ţărilor europene, inclusiv faţă de Principatele române, fapt ce le-a obstrucţionat constituirea unei conştiinţe identitare comune, aidoma moldovenilor din dreapta Prutului. De aceea se poate spune că, din păcate, basarabenii nu au cunoscut secolul al XIX-lea al naţionalităţilor, fiind privaţi în felul acesta de posibilitatea de a-şi descoperi componentele fundamentale ale identităţii lor. Elitele intelectuale de la Chişinău vor trebui „să ardă etapele", să recupereze întâi de toate sec. al XIX-lea european, să ducă o muncă de pedagogie identitară printre proprii cetăţeni pentru a le cultiva conştiinţa naţională românească şi pentru a le inocula modelul limbii literare, deoarece „numai o conştiinţă românească recuperată şi, odată cu ea, îmbrăţişarea modelului european ar putea să precipite evoluţia în bine a Republicii Moldova, conferindu-i o legitimitate mult mai temeinică în faţa lumii"[7].

În concluzie, a pune limba română între paranteze este ca şi când vorbitorii autohtoni ar fi stimulaţi să se complacă în continuare într-un stadiu primitiv de gândire, căci o persoană aşa cum vorbeşte, aşa şi gândeşte. Oare dl M. Lupu nu doreşte să fie preşedinte într-o republică de cetăţeni culţi care să fie în stare să se exprime coerent în limba lor maternă, asta însemnând că se vor exprima coerent şi în alte limbi?

Note

1. Cf. : http://www.ziare.com/actual/eveniment/01-22-2010/baconschi-moldovenismul-un-construct-artificial-care-perturba-relatiille-diplomatice-989495#adaugare-comentariu.

2. Cf. http://www.ziare.com/international/stiri-externe/lupu-politica-romanismului-nu-are-sanse-si-nici-perspective-in-rep-moldova-1003633.

3. C. Rusnac, „2 milioane vorbesc „moldoveneşte", 500 de mii româna", în http://www.bbc.co.uk/romanian/news/story/2006/04/printable/060410_moldova_recens...

4. Gary C. Fouse, The languages of the former Soviet Republics. Their history and development, University Press of America,Lanham, New York, Oxford, 2000, pp. 85, 90, 91.

5. *Jazyki Rossijskoj Federacii i sosednich gosudarstv*. Enciklopedija v 3 tomach. Tom II, Moskva, 2001, p. 454.

6. A.-M. Thiesse, *Crearea identităţilor naţionale în Europa. Sec. XVIII-XX*, trad. de A.- P. Corescu, C. Capverde şi G. Sfichi, Iaşi, Polirom, 2000, p. 12.

7. Vit. Ciobanu, *Anatomia unui faliment geopolitic*: *Republica Moldova*, Polirom, 2005, p. 49. ■

Arhivele comunismului

de
Alexandru-Florin Platon

La două decenii de la prăbuşirea regimurilor comuniste în Europa de Est, sîntem încă departe de a cunoaşte istoria şi funcţionarea acestor regimuri în toată complexitatea lor, cu toate că anumite schimbări în această privinţă încep să fie perceptibile.

Aceasta ar fi, în linii generale, concluzia volumului (important – trebuie neapărat să adaug) de care mă ocup astăzi, ce reuneşte o serie de extrem de interesante reflecţii privitoare la condiţia de bază a reconstituirii evoluţiei şi a modului de funcţionare a mai sus-amintitelor regimuri: accesul la arhive. Cartea este cu atît mai interesantă, cu cît ne oferă posibilitatea de a compara felul în care guvernările din ţările postcomuniste au înţeles să trateze această delicată chestiune, esenţială nu numai dintr-un punct strict conjunctural de vedere (posibilitatea de a scrie istoria recentă), dar şi pentru înţelegerea mai exactă a valorii de legitimare pe care *timpul* o are pentru orice putere, trecută sau prezentă (de unde şi preocuparea de a-l controla).

Ce concluzii se desprind din această confruntare a politicilor de gestionare a trecutului?

Mai întîi, că deschiderea arhivelor a fost, pretutindeni, în Răsărit, lentă şi incompletă (cf. cap. I, *L'accès aux archives*). Cu excepţia fostei RDG şi a Poloniei, unde fondurile secretizate înainte de 1989, precum şi cele aparţinînd fostului partid comunist şi diverselor instituţii guvernamentale au devenit publice, în majoritatea fostelor ţări socialiste accesul la documente a continuat să fie blocat sau întîrziat, întîmpinînd multiple restricţii, legislative şi/sau procedurale (specifice, desigur, şi arhivele fostelor servicii de securitate, supuse, peste tot, unor reglementări speciale; cu binecunoscuta excepţie a RDG, acestea nu au fost deschise decît foarte tîrziu). Comparativ cu Germania, Bulgaria, Ungaria, Rusia şi Slovacia (ţările pentru care autorii au avut informaţii), în vara anului 2007, România stătea în privinţa funcţionării sistemului de documentare şi a regulilor de acces, cel mai prost, fiind întrecută, la acest capitol, doar de Rusia (de atunci şi pînă astăzi, însă, situaţia s-a ameliorat).

Tot pentru ţările menţionate, a doua concluzie referitoare la amintitul mod de gestionare a trecutului este că aceleaşi tabuùri par a fi rămas în vigoare peste tot, fie că este vorba de istoria partidelor comuniste, de biografiile liderilor sau de crizele politice prin care au trecut regimurile totalitare (precum revoluţia din 1956 din Ungaria sau „primăvara de la Praga", din 1968; cf. p. 22-23). Interdicţiile specifice, cu o pondere variabilă, privesc naţionalizarea proprietăţilor străine, istoria perioadei interbelice şi a celui de-al doilea război mondial, minorităţile naţionale şi – pînă de curînd – Holocaustul (recunoscut oficial, dacă nu mă înşel, de majoritatea fostelor ţări comuniste şi – acum – accesibil din punct de vedere arhivistic).

Atunci cînd este făcută (ceea ce se întîmplă, de o bună bucată de timp, în mod sistematic) istoria fostelor regimuri comuniste – iar aceasta este încă o concluzie din seria celor sugerate mai sus – apare, cel mai adesea, tratată maniheist, ca şi cum interstiţiul postbelic nu ar fi fost decît „o suită de conflicte între o putere opresivă şi străină şi [pe de altă parte] o naţiune care se opune sistematic puterii şi se revoltă periodic" (p. 310; citatul se referă la istoriografia poloneză, dar se potriveşte tuturor şcolilor istorice postcomuniste). Ceea ce lipseşte invariabil din acest tablou sînt – iar aici îi dau încă o dată cuvîntul lui Krystof Persak, autorul analizei – „studiile privitoare la gradul de susţinere de care s-a bucurat regimul comunist în societate, la maniera în care acesta a fost acceptat de populaţie, la oportunismul şi modul în care oamenii s-au adaptat sistemului în vigoare" (p. 310-311). Pe scurt, trecutul comunist continuă să fie privit într-o perspectivă preponderent politică, reconstituirea sa fiind condusă mai cu seamă din unghiul practicilor represive, în timp ce „demonizarea" şi stigmatizarea foştilor activişti de partid şi ofiţeri ai serviciilor secrete rămîne unul din obiectivele principale ale examinării întregului interval. Mă grăbesc să spun că acest lucru este perfect normal, de vreme ce societăţile postcomuniste nu au făcut încă pace cu trecutul, în sensul asumării clare de către cei în cauză a responsabilităţilor în tragediile care au marcat interstiţiul postbelic şi al reparării injustiţiilor provocate de ele. Cu toate acestea, anumite prefaceri în modul de abordare a istoriei recente încep să se vadă – e drept, încă timid – în fiecare ţară, un fapt ce se cuvine, de asemenea, trecut în contul accesului sporit – cu limitele şi întîrzierile de rigoare – la arhivele fostelor regimuri. Aceste schimbări fac obiectul celui de-al doilea capitol al cărţii de care mă ocup (*Les apports historiographiques*).

Una din cele mai semnificative ţine, indiscutabil, de noua perspectivă asupra Holocaustului (detaliată de mai multe studii, grupate în secţiunea intitulată *Le Shoah à l'Est*, p. 227-259). Dacă pînă în 1989, exterminarea în masă a evreilor fusese asociată, în exclusivitate, cu regimul nazist de ocupaţie, după această dată a devenit evident că răspunderile sînt, în această privinţă, mult mai largi şi difuze, revenind şi celor care, de altă etnie fiind decît aceea evreiască, s-au numărat, de asemenea, printre victimele acestui regim. Cazul polonezilor (pus în evidenţă, cum se ştie, de tragedia de la Jedwabne, documentată de Jan T. Gross, într-o carte celebră, care a stîrnit, la apariţia ei, în 2001, o mare polemică) este cel mai cunoscut, dar nu şi singurul: lui i se mai alătură, de-a lungul unui spectru larg al acuităţilor, practic, mai toate comunităţile etnice din Răsărit (inclusiv, de la un moment dat înainte, regimurile comuniste de aici), care nu s-au arătat, în ansamblu, deloc îngăduitoare cu aceşti „vecini" incomozi.

Noua complexitate a fenomenului Holocaustului nu este însă singura schimbare de optică favorizată de (între)deschiderea arhivelor regimurilor comuniste. Mai sînt, din acest unghi, şi alte aspecte demne de notat, cum ar fi posibilitatea unei înţelegeri mai nuanţate a modului cum au acţionat pe plan internaţional „democraţiile populare", însoţită de reconstituirea mecanismului de luare a deciziilor la nivelul conducerii partidelor comuniste, înlesnite, amîndouă, de scoaterea la lumină a unor noi fonduri ale Ministerelor de Externe şi de examinarea unor documente private inedite (ca, bunăoară, jurnalele lui Gh. Dimitrov şi Ivan Maiski, analizate comparativ de Bernhard H. Bayerlein, unul din specialiştii istoriei recente).

Dar, cea mai spectaculoasă oportunitate oferită de arhivele comunismului constă în şansa de a depăşi tradiţionala istorie a represiunii (care nu trebuie, desigur, nicidecum abandonată), în direcţia unei *istorii sociale* a defunctelor regimuri, capabilă să dezvăluie nu doar amploarea transformării societăţii, operată de comunism, ci şi adevărata „faţă" a „noii lumi" născută din această amplă inginerie, cu ierarhiile, raporturile de putere şi cu imaginarul său specific – toate ascunse sub retorica vidă a egalitarismului şi unităţii. Cum nu se poate mai interesant şi plin de sugestii este, din acest punct de vedere, studiul lui Dariusz Jarosz, dedicat „istoriei sociopolitice" a ... cărnii în Polonia comunistă. Ceea ce arată autorul, pe baza unei lecturi atente (şi adesea, în filigran) a surselor oficiale ale epocii nu sînt numai aspectele obişnuite (şi deja ştiute) ale economiei de penurie, specifică tuturor regimurilor comuniste: cartelarea alimentelor de bază, planurile unei aşazise „alimentaţii ştiinţifice", penalizarea comerţului considerat ilicit ş. a. m. d., ci şi faptul că, întocmai ca în societăţile preindustriale, carnea – mai exact, absenţa ei – şi, în general, alimentaţia, au constituit în comunism veritabile „structuri ale cotidianului", în funcţie de care pot fi înţelese, la nivel microsocial, comportamentele, ierarhiile şi raporturile de putere. Imaginarul comunist nu a rămas, nici el, imun faţă de forţa de sugestie a alimentaţiei (şi cărnii...). Rolul produselor rare în definiţia *status*-ului şi în conotarea simbolică a puterii – cum explică Andrea Petö într-un studiu care îl continuă tematic pe cel al lui Jarosz – a fost considerabil în regimurile totalitare din Răsărit, ca şi reprezentările *abundenţei*, a căror poziţie a fost, de asemenea, centrală printre fantasmele colective ale epocii. În România, ne amintim prea bine cît de important era acest aspect în ritualul vizitelor de lucru şi cu ocazia marilor sărbători naţionale, cînd magazinele se umpleau, pentru scurt timp, cu produse pînă atunci inaccesibile, nemaivorbind de însemnătatea, în interacţiunea socială, a cadourilor constînd din alimente de lux, imposibil de procurat altcumva decît din magazine cu circuit închis.

Dacă acest tip de istorie socială, la nivelul cotidianului mărunt (pentru care există, şi în România, destule exemple, nu neapărat subscrise de specialişti), este, la nivel teoretic, destul de accesibil, mai dificilă (dar nu imposibilă) apare, din acelaşi unghi, al socialului, posibilitatea unei istorii concepută pe baza dosarelor poliţiei politice. Aceasta este, în esenţă, ideea directoare a interviului cu Thomas Lindenberger, un specialist în istorie contemporană şi recentă şi, în general, a ultimului capitol al cărţii (*Ouverture des archives et instrumentalisation du passé*). Studiile de aici reconstituie dificila traiectorie a accesului public la dosarele serviciilor de securitate şi descriu modul cum au fost utilizate acestea, timp de 20 de ani, în principal pentru a-i demasca selectiv pe delatori, din interese politice bine determinate. În acelaşi timp, însă, ele sugerează că aceleaşi documente ar putea fi examinate, cu oarecare succes, şi în cadrul unor anchete contextuale, apte să repună delaţiunile în contextul lor cultural şi social, în aşa fel încît să facă mai bine înţelese, acolo unde se poate, motivele şi mecanismele acestor acte profund reprobabile (studiul de caz reconstruit în acest mod este cel al lui Milan Kundera, cunoscut tuturor).

Spaţiul nu-mi permite să evoc şi alte aspecte interesante ale acestui volum (ca, bunăoară, studiile referitoare la condiţiile în care s-au deschis dosarele poliţiei politice bulgare şi cele aflate în custodia serviciilor de securitate albaneze). Recomand, însă, lectura sa, întrucît o consider deosebit de instructivă pentru înţelegerea, dintr-o perspectivă comparată, a modului cum se cristalizează astăzi, la două decenii de la căderea Zidului Berlinului, cunoaşterea istorică a regimurilor comuniste.

Archives et histoire dans les sociétés post-communistes. Sous la direction de Sonia Combe, avec la collaboration de Paul Gradvolhl, Charles Kecskeméti, Antoine Marès et Jean-Claude Szurek, Paris, Éditions La Découverte/BDIC, 2009. ■

Grigore Chiper. *Roman-simulacru,* poeme**.** Editura Limes, Cluj-Napoca, 2010.

A şasea carte de versuri semnată de Grigore Chiper, un poet cu un discurs inconfundabil în peisajul literar de la Chişinău.

Roman-simulacru

visele sunt roz
pământul e negru
citesc
îmi plac de la o vreme romanele-simulacru
până la urmă
ele sunt acelea
care seamănă cel mai mult cu viaţa
cu viaţa mea

Călina Trifan

Cântec mut

În tocul uşii crestate
o mie de voci tăinuite
îşi potrivesc coardele
răguşite
toate sunt ale mele
şi nici una a mea.

Dacă am şti

Dacă am şti să vorbim unii cu alţii
vorbele goale n-ar avea ecou
mai multe decât ne-a spus tăcerea
care s-a lăsat grea şi de neîndurat
nimeni nu ne poate spune
ceea ce-am perceput într-o clipă
ne-a apropiat ca pe nişte siamezi

dificilă muncă mai e şi tăcerea
cu atât mai mult acum
când bătăile inimii
au organizat flagrantul.

Dureri de cap

E pretutindeni
dar niciodată acolo unde suntem noi
fiindcă toţi o plac
tuturor şi fiecărui în parte
în odăile intimităţii e necredincioasă
precipitaţi
o căutăm la o margine de pădure
în patul presărat cu petale de trandafir
în ochii blânzi pe insulele canare
ca până la urmă să nu ne-alegem cu
nimic
ce noroc că de prisos e totul
în afara febrei ce ne-a dat dureri de cap
şi oarba credinţă că există fericire
pe lumea asta
dacă nu-ţi iei zi de odihnă
şi nu stai cu mâinile în sân
e ca şi în mâinile tale.

Pârg

Şi legată de două cămile
la fel de lacomă te voi respira
pârguirea nu mă sperie
simt mâna lui dumnezeu
în mâna mea.

Subiect deschis

Ceva care a început atât de frumos
nu poate să se termine aşa dintr-odată
mai potolită dar continuă
pentru cine o va ţine minte
şi în al nouălea cerc

decembrii lui şi ianuarii mei
într-un râsu-plânsu s-au surprins
mâna nu i se ridică să le facă cruce
şi lasă subiectul deschis.

Pastilă de calmare

Vântul de muguri
pe sâni cu gura
parafă cu premeditare
pune – arsura
zidul din imaginaţie
cade de pe picioare
cep dă extazului
pastila ta de calmare.

Preaviz

În acea zi
lumina a intrat pe o uşă
şi a ieşit pe alta
căutându-şi de drum
abătută.

Pedeapsă albastră

Dacă am ochi albaştri
nu crede
că cerul meu e mai senin
viaţa îşi bagă degetele-n ei toate
mânjind şi pe profan şi pe sfânt

rar admiraţi şi doar pe furiş
în oglindă când îmi sar în faţă
fără a le da crezare vreodat
complice eu un zâmbet le trimit
ei orbitele goale – îmi arată.

Viii pot să aştepte

Cum a fost cu adevărat
dar cum să fie –
cea cu parul şi funia
ştie mai bine
speranţa e un leş
zilele ca nişte văduve
crăciun negru, paşte alb
fără ancoră – vorbele
de-aici ori de-altundeva
prin creier îmi umblă acu
fiecare din noi e celălalt
viii pot să mai aştepte, morţii – nu.

Viitor

Gândul meu ca o mină
clipa fragmentează
şi orizontul se-adânceşte mereu.

Poetul

Nopţile albe şi zilele negre
au fost unicul lui capital
şi nici un asociat

la rarele tale bucurii viaţă
întotdeauna a fost ultimul ajuns
de ce l-ai lăsat să plece primul?

Nuanţă

Şi eu am aceiaşi nuri
şi prin legea numerelor mari
la fel am fost făgăduită
să potolesc foamea gurilor înfometate
diferenţa dintre noi
e ca dintre o gustare exotică
şi una care-ţi dă saţietate
înainte de-a o pune pe limbă.

Fatalitate

În vâlvătaia de vânt şi ploaie
cu compasiune febril
când cămaşa de pe frânghie
m-a îmbrăţişat cu aerul tău
să-i mai desfacă mânecile goale
n-a putut nici dumnezeu.

Ce fericire

Humusu-i acelaşi pretutindeni
acum de arminden – afânat
şi ca cel mai iubit dintre pământeni
în grija altora m-am lăsat
întinzându-mă cu toată greutatea
trupului
pe fundul gropii presărate cu flori
buimac mortului lungit – i-am zis
– scuzele mele
şi faţa ca un felinar i s-a luminat:

„Nu mă supăr – mulţumesc şi
groparilor –
pentru că m-au întors pe altă parte
nu mai suportam oasele-mi amorţite
ce fericire aceste întâlniri inopinate
de peste veac!”

În apele tale

Primăvara se joacă cu focul
şi ochii noştri se-aprind languros
poţi să ţi-i acoperi cu mâinile
dar nimeni nu te poate sili
să nu trăieşti în apele tale.

Înţelepciune

Când se închide un drum
altul se deschide
dacă nu se deschide un drum
atunci o cărare printre bălării
dacă nu o cărare –
o groapă sigur
pe măsura ta.

Ochii

Cele de circumstanţă
tremură se usucă-n gură
într-însele îndesate
sună ca dintr-o altă limbă
fluent cu emoţii definitive
fără să se-mpotmolească
cu prepoziţii şi conjuncţii
pot doar ei să vorbească,
pe cuvânt,
despre toate grav
sau ca despre nimic
nici gratiile pleoapelor
nu-i fac să tacă
ceea ce nu se cade ştiut.

■

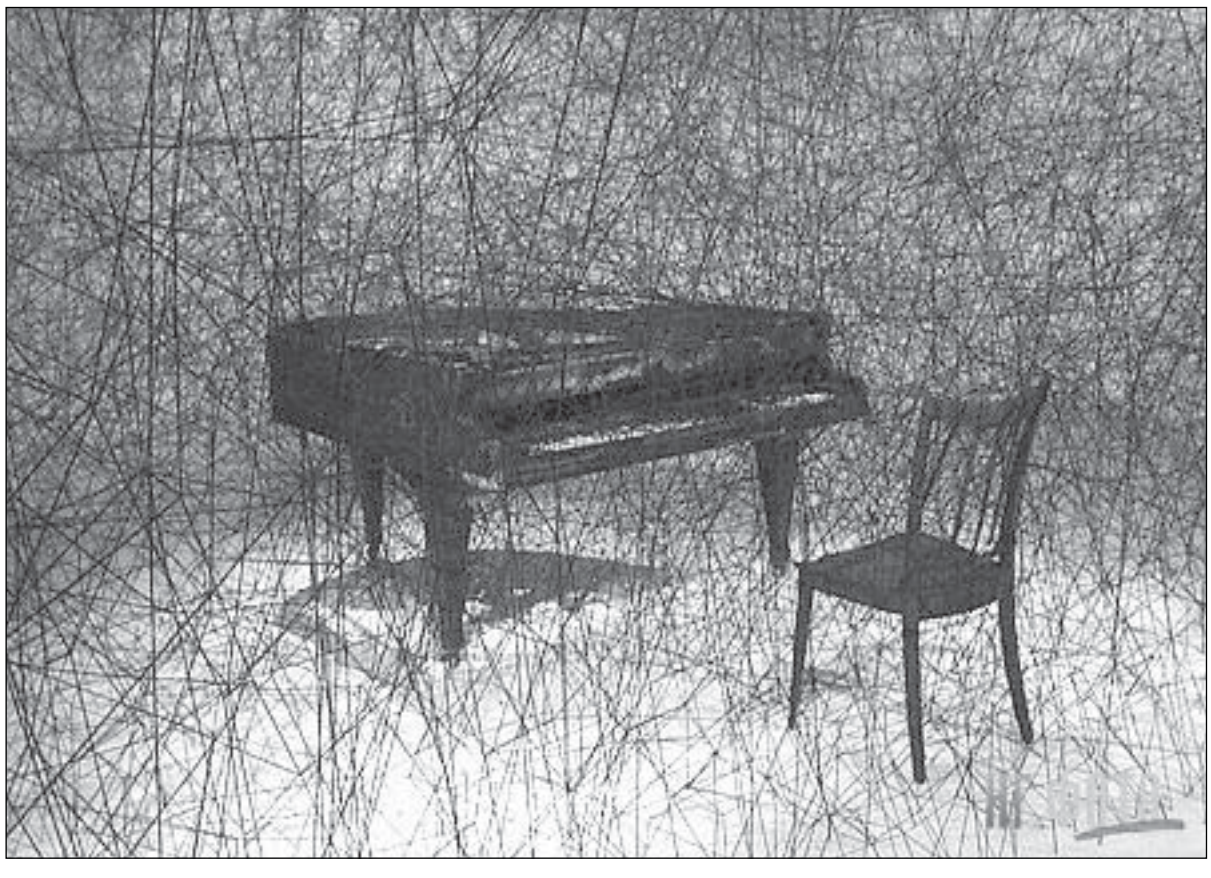

Golemul

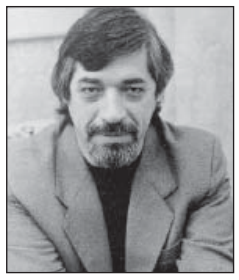

de
Leo Butnaru

Închideau spaţiul în valize, în dulapuri şi în pivniţe. Îşi făceau rezervă de spaţiu, de dimensiuni vitale, gândindu-se că nestăvilitul Golem ar putea nimici atât o parte din omenire, cât şi una din spaţiul cosmic. În piept, îşi implantau ceasornice biologice, pentru ca, în caz că Golemul distruge o parte din cronospaţialitate, dânşii să aibă bateriile lor de timp, acumulatorul personal care produce vreme, dinamul-cronos (ornicul biologic şi dinamul-cronos nu pot fi transplantate; cu toate că în această direcţie se experimentează; vă imaginaţi cât ar câştiga în longevitate un bătrân, căruia i se transplantează atare bio-mecanisme prelevate de la un tânăr, ajuns, din nefericire, în moarte clinică?... E ca şi un transplant de fericire din... nefericire...).

Bancherii îşi goleau seifurile, aruncând teancurile de bancnote alandala, pentru ca în locul valutelor să încapă mai mult spaţiu. De rezervă. Ca o paraşută. Cât pentru o păpădie, barem, spaţiul. Alţii, mai fricoşi, aruncau până şi banii din portmonee, în locul lor punând aşa, câte o... plăcuţă de spaţiu gol, pentru că nu se ştie ce şi cum va fi şi poate că această unghişoară de spaţiu va echivala anume cât paiul de care se înşfacă cel ce se îneacă.

Pictorii aruncau tablourile din ateliere – să le rămână mai mult spaţiu, muzeografii goleau muzeele de sculpturi – să le rămână mai mult spaţiu, pentru care chiar privatizaseră deja Luvrul, Ermitajul, Muzeul Ţăranului Român, interiorul Statuii Libertăţii, British Museum, burta calului monumentului ecvestru al Janei d'Arc, pe cea a trăpaşului nervos al petersburghezului Petru I etc., etc. Vatmanii se gândeau ca, în preclipele dezastrului, ale atacului Golemului la Spaţiu, pur şi simplu să-şi arunce din tramvaie călătorii, să le rămână lor, vatmanilor, mai mult spaţiu liber. Egiptenii atacau interioarele piramidelor – acolo este spaţiu berechet şi mai în afara pericolului, cu mai multe şanse de a rămâne întreg, util omului...

Pe masă, în acvariu, freamătă a Lucia de Lammermoor, a Donizetti – mare-ocean-miniatural(ă) a cronospaţiului. E un nucleu, doar, cronospaţial, care, însă, conţine Spaţiu şi Timp cât Hăul! Ţărmul. Piporul abrupt al promontoriului – de lac dat pe lemn, al mesei. Un ghemiş de Sindbad Marinarul în faţa viitoarei furtuni. A viitoarelor uragane. Care, prin urlet şi nefiinţă, curmă, aneantizează cântarea cântărilor. Şi Supremul Nimeni. Din plastilină. Golemul. Eu sunt cel care am creat – am concentrat, ca pe un nucleu, ca pe o „pilulă"... concisă, dar, ca efect, – ... imensă – am creat marea din acvariu, priporul abrupt, pe Sindbad Marinarul. Pentru ca să nu mă simt insuportabil, când va începe adevărata şi definitiva iarnă. Cosmică. Cu efecte locale, cum s-ar spune. Pentru o parte din omenire şi de spaţiu cosmic, precum precizam, când deschideam. Acest subiect. Text. Test. Incest om-natură. Pentru că natura a creat omul, nu?... U-u-u-u!... Astfel răspund eu, astfel răspunde miniaturalul uragan din marea pe care am concentrat-o, de rezervă, în acvariu.

Dar, deocamdată, după geam, în afara rezervelor mele de cronospaţiu, unica veşnicie de pe meleagurile noastre nu pare a fi decât această ploaie. Măruntă. Ciobănească. Fără ca cineva să mai ştie ce ar fi însemnat acela: cioban. Trecu timp, nu? S-au modificat multe. În lume, în univers. În poetic vers. În invers şi pe drept. Avers şi revers, flux şi reflux. Între polul plus şi cel minus. Între cel nord şi cel sud. Deja e altceva, cam altcumva. De-a binelea. Spre rău. Pentru că vine Golemul. Faceţi-vă rezervă de timp, de spaţiu!!!

Dar, deocamdată, totul se îmbibă cu burniţă non-stop-sirop, ca în Macondo, – he-he! Cine-şi mai aduce aminte de o sută de ani de singurătate? Poate că eu unul. Poate. Dar nu e sigur... Nimeni nu e sigur. Până, disperat, nu rămâne absolut singur. În cronospaţiu. Într-un apendice de viaţă generală. Terestră. Într-o zdreanţă, cum ar veni, de existenţă. De ou şi căţel hoţoman. Ca la Arghezi. Totul are legătură. Cu această ducere de-a dura. Rost-o!-golire. Golire de rost. O, Rostogolire! În hăul finalului, nefiinţei. Pentru că trebuia, odată şi odată, să se... da, întâmple... Lumii să nu i se mai zbată serul la tâmple.

Nici nu ştie omul din stradă unde să mai intre – ar fi în criză de spaţiu – criză personală, deoarece el nu a fost prevăzător să se asigure cu o rezervă cronospaţială; nu ştie unde ar putea să-şi usuce încălţările ude, unde să-şi încălzească picioarele învineţite de neaciuare, de necuntenă derută pe o rută a neştiutului. Poate că – absurdului.

Soldăţeii de plumb – şi ei, în virtutea izvodirii, reprogramării, reaplicării menirii – şi ei sunt rezerve, concentrate, de cronospaţiu, adică – de existenţă. În penitenţă. În aşteptarea finalului absolut. Acum, însă, soldăţeii de plumb mărşăluiesc pe pervazul ferestrei, dau cu săbiile lor în sticla geamului, termopanului, domnului sau panului, să vadă cât mai rezistă. Ei ar vrea să dea năvală în cameră vântul toamnei. De nord-est, vântul. Însă eu nu pot deschide când le vine lor –, pentru că spaţiul în care mă aflu e unul de rezervă, concentrat cu spaţiul şi durata temporală, ca o „pastilă", ca un nucleu, ca un reactor cosmic, care ar produce, în continuare, timp şi spaţiu, după dezastrul ce ar putea fi general. Pentru cei care nu au rezerve cronospaţiale. Uneori, memoria refuză să-mi dezvăluie chiar mie taina prin care am ajuns la această performanţă: de a face rezerve de spaţiu şi timp, în concentrate, ca în drajeuri, să zicem.

Eroul, protagonistul, adică eu însumi, îmi continui visul cu întinsul şi spaţiul. Eventual, cu istoria.

Mi-i trist. Sfâşietor la inimă. Şi la toate celelalte. Dar, ca totdeauna, nu mă plâng. Murmur Lucia de Lamerrmoor. Şi mă gândesc dacă am procedat cât de cât corect, zămislind Golemul. De plastilină. Şi Palestină condamnată la aneantizare. (Hm, s-ar putea ca el, Golemul, să fi fost inventat ceva mai înainte... Voi verifica, de cum mai reglementez, amiabil, relaţiile cu propria memorie – unica istorie, respectiva memorie, a mea, care a mai rămas pe aceste meleaguri, zise gură de iad...)

În realitate, dar nu ştiu dacă – şi pe bune, în faţa eroului nostru, adică – a mea, e un display de computer. Dar aceasta nu importă, zic eu de fiecare dată, când vreau să curm un gând neplăcut, o idee, o discuţie dezagreabilă. (*Delete! Enter!)*

Dar uite, prin monitorul geamului, orăşenii par să nu aibă nici zare de teamă. Pleacă acasă, sau pleacă de acolo – de acasă. Forfotă. Printre băltoacele din asfaltul spart. Adânci, băltoacele, şi apa din ele – sigur – e rece, ca o oglindă sumbră, neprietenoasă. (Uite o temă de cercetare, după cea a cronospaţiului: posibila empatie sau antipatie dintre om şi oglindă. Însă aceasta – pe viitor. Viitor ce se află, concentrat, în rezervele de timp şi spaţiu pe care mi le-am făcut.) Dar, deocamdată, apă moartă pe asfalt. Doliul asfaltului – trupul şi linţoliul apei. Concomitent. Apa nu promite nimic, ci, pur şi simplu, stă, moartă în groapă. De asfalt.

În afară de... Aceasta. Aceea. Celelalte. Poate că toate. Asta e, – precum zicea poporul român (sau roman?), pe când mai exista. În relativă integritate. Ar fi putut – e drept, nu se ştie ce, – doar eroul, protagonistul, eu, şi cafeaua, şi monitorul, şi – brusc – când va fi să fie – răpusul spaţiu. Şi timp. Când fiece anotimp va deveni un – anotâmp(it). Ce nu mai există. Însă totul decurge nu cum ar trebui. Ci altfel. Spre exemplu, n-ar fi trebuit să se insinueze în temă, în subiect scena cu agitaţia transportului urban, public, – cu mii de geamuri vide, livide, neprietenoase. Sindbad Marinarul s-a rătăcit sau s-a afundat temeinic în subteranele berăriilor. Poate că „Gambrinus". În Odessa, posibil, unde se mai îmbăta, cândva, şi prozatorul Turghenev. (Iertaţi că rostesc un nume care nu vă spune absolut nimic. Şi nici nu am în faţa cui spune: Păcat! Păcat, domnule...) Pentru că Sindbad, şi el, de fapt, un fel de Ulise, nu mai poate. Sau – nu vrea. Scurt pe doi. Franc. Pac! – şi s-a încheiat. Sau poate că nici nu vrea, nici nu e în stare. Una din părţile acestei ecuaţii – (1) nu vrea, (2) nu poate – este, de fapt, inutilă. Sau una, sau cealaltă. Sau laie, sau bălaie. Însă împreunarea lor e necesară pentru a demonstra cea mai simplă combinaţie ideatică sau alogică, ce dă absurdul pur. Gândiţi-vă şi voi: poate că nici nu vrea, şi nici nu e în stare. E ceva, despre care nimeni nu va afla cu exactitate de contabil, deoarece nimeni nu-şi va putea aminti ziua aceasta – iar mâine(le) nu va mai veni. Rezerva de timp şi de spaţiu nu mai are trei dimensiuni, ci doar una: azi. *Ieri* şi *mâine* lipsesc din drajeurile spaţiale pe care le-am elaborat. Nu mai are nimeni să devină nimeni. Oamenii pur şi simplu îşi pot permite. Şi îşi permit. Pentru că totul e ademenitor. În preajma dispariţiei, această parte de lume e ca o vitrină vraişte. Fiecare îşi poate permite orice şi nimeni(le) – ezoteric – procedează pe potrivă, făcând să se întâmple orice, oricând şi oricum.

Astfel că bancherul aruncă, la întâmplare, bancnote. Vântul le duce cât le duce pe sus, ca pe nişte porumbe verzi, apoi le lasă, nepăsător, în băltoacele din asfalt, de pe asfalt. Şi trecătorii cred că în atare mod apa devine sfântă, agheasmă, şi îngenunchează în faţa băltoacelor, şi beau. În genere, oarecum în invers(ă) comuniune, oraşul pur şi simplu deraiază, sare de pe şine. Este interzis orice semn de circulaţie, iar în texte, în depeşe – semnul de exclamaţie. Sfârşitul trebuie să vină cât mai calm, dacă e posibil – cât mai impasibil, lehămetit, sastisit. Asta e. Chiar dacă, sigur, nu le poţi intra tuturor în voie. Oamenii, însă, pricep că s-a schimbat ceva în toate ale lor, pentru că simt, acut, bătaia cătuşelor ceasornicelor de la mâinile lor. Cătuşele timpului. Până în acest moment nici nu şi-au dat seama că, de fapt, au fost nişte crono-încătuşaţi. Prizonieri. E drept, ritmul bătut de cătuşe e unul aiurea. Alandala. Aşa, formal. Fără vreun sens. Oră exactă nu mai există. Sau, poate, este şi ea interzisă. Oraşul acesta trăieşte în virtutea lipsită de virtute a timpului inexact. Crainicii care anunţau, la radio, tv, ora exactă au rămas şomeri. Şi au mai mult timp să se pregătească temeinic de sfârşitul general. Generalii se vor aneantiza cei dintâi. Ministrul poştelor urlă cât îl ţin bojocii, în celular: urgent, urgent, mai trimiteţi ce v-am spus data trecută. (Nu avem dreptul să folosim semnele de exclamaţie, pentru a reda disperarea ministrului...) (El, bietul, a uitat că deja Ieri nu mai există.) Catastrofă. Dezastru – strigă ministrul poştelor. Nu mai am colete, nici sicrie şi nici timbre, ţipă poştaşul poştaşilor. Ţării. Patriei. (Curios: dacă *ieri* şi *mâine* nu mai există, se poate spune că există statul, ţara, patria?... Poate că doar... Cleopatria... Fără Antoniu, cuceritorul... Ci doar cu Sindbad Marinarul...) Oraşul se sufocă, strigă Foca – aşa i se spune ministrului poştelor. Oamenii nu-şi mai pot trimite unul altuia scrisori de dragoste. (De pacoste, îmi vine mie să corectez ministrul, dar nu mă bag...) Iubirea e ameninţată... Să salvăm iubirea noastră, a lumii, – urlă ministrul poştelor, de parcă el ar fi Velimir Hlebnikov, cel cu *Proclamaţia preşedinţilor globului pământesc*... (Iertaţi-mă că iar vă obosesc cu un nume necunoscut...) Ici-colo, „apare" câte un biet om slab de fire, care s-a spânzurat de firul telefonului public... Sau – a înghiţit, spre a se asfixia, cartela electronică...

Iar ploaia măruntă, parşivă, ciobănească (iertaţi termenul ăsta barbar, geto-dac, poate, încă) nu se va mai termina niciodată. Ce soartă... Naturile impresionabile cer în continuare circ şi pâine... Unele – numai pâine, altele – numai cealaltă, prima, – circ... Flămânzii îşi dau ultimele rezerve cronospaţiale de dragul circului, priveliştilor. Sfârşitul lumii, urlă pe la colţuri vânzătorii de ziare. De parcă s-ar fi rătăcit prin labirinturile iadului. Sfârşitul timpului, spaţiului, urlă ei. Sunt declarate drept ilegale noţiunile de *ieri* şi de *mâine* şi formele verbale legate de ele. Nu se va mai putea spune „a fost", nici „va fi"... Ci doar: este – la toate timpurile, pentru toate timpurile...

Însă oamenii fumează, impasibili, prin staţii de tramvai, auto, aşteptându-şi transportul cu numărul cutare, cutare... Brichetele, cu flăcăruile lor, le insuflă (sau, poate, le... insultă?), parcă, oarece optimism. Toţi speră. Toţi vreau. Nimeni nu vrea ca... Chiar dacă, în sufletele lor, poate că s-au şi resemnat... Nimeni nu bănuieşte că... Tinerii se grăbesc să iubească. Intens. Ca în Haribda şi Gomora.... Pare-se am confundat ceva... nu, nu Haribda, ci Sodoma... Dar acestea sunt deja primele consecinţe ale anulării Trecutului... Mai şi confundăm... Şi ne afundăm... Unde... Dacă şi *Mâinele* este interzis?... Fie, numai în prezent, numai în forma verbală „este", dar, mai sigur, – în cealaltă formă, „nu-i"...) Astfel că lumea se grăbeşte să iubească. Direct pe asfalt. Majoritatea e deja în criză – aproape acută – de timp. Îşi aruncă inutilele cătuşe ale ceasornicelor de mână, şi se iubesc. Iar timpul şi spaţiul, ca rezerve, concentrate, drajeuri, aforisme – cronospaţiale – etc.) au fost, în mare parte, ticsite prin seifuri, dulapuri, debarale, buzunare, portmonee... Chiar înfăşurate în hârtie de ambalaj. Ţărăncile – au luat, cât au putut, în şorţurile lor. Alţii, altele, înţelepţi, înţelepte ca nişte pahare goale (adică... porno), fără formă şi conţinut, nopţile sunt chinuiţi de imposibilitatea convertirii, transformării, supravieţuirii. Coşmaruri. Amare, fireşte.

Norii nefiinţei vin în picaj spre cornişele blocurilor de locuit, speriind bătrânii de la ultimele etaje şi somnambulii, care deja devin sensibili la realitatea pe ducă. Stropi de ploaie. Stropi de plumb. Ca la Bacovia (pardon, iar recidivez cu ceva de care nu aveţi habar)... Soldăţeii de plumb. Ai ploii.

În unele părţi ale oraşului nu mai e nimeni. Pentru că nu mai e nici timp, nici spaţiu pe acolo. Nu mai are cine prinde guturai sau sida, nimeni nu mai merge la medic. Pentru că motivul îmbolnăvirii e doar timpul şi spaţiul. Fără ele – nici un bolnav.

Protagonistul, eroul, – singur în odaia sa. *A Single Man*. Cu ochii închişi, pictează, îndărăt, pe ecranul interior al cefei

(Continuare în pag. 13)

Serafim Saka - un „spadasin” al interogaţiei intelectuale

de
Vitalie Ciobanu

Serafim Saka este un scriitor de seamă al Basarabiei şi un personaj insolit al vieţii literare de la Chişinău. Un spirit liber, greu încadrabil, un caracter independent, un confrate cu vocaţia copilului poznaş, care nu se sfieşte să strige în piaţa publică: „Regele e gol!”, chiar pe sub nasul majorităţii laşe şi ipocrite, îmbătrânite în compromisuri şi combinaţii urât mirositoare. A înfruntat restricţiile mizerabile ale regimului „MSSR-ist”, fără a-i fi cunoscut beneficiile, cele care au însemnat, în cazul literaţilor arondaţi propagandei comuniste, un munte de ordine şi medalii, „scrieri alese” cu tiraje uriaşe (din aceste onorarii îţi puteai cumpăra un apartament cu 5 camere în centrul Chişinăului!), concedii prelungi la case de creaţie, locuri în prezidiu, premii de stat şi unionale, traduceri şi montări în străinătate (pe banii partidului), locuinţe peste rând, vile de protocol... Dimpotrivă, a fost şicanat şi tratat cu suspiciune de autorităţi, hărţuit de cenzură. Dar şi după 1989, Saka nu s-a numărat printre scriitorii care au luat „caimacul” gloriei renaşterii naţionale, deşi a militat pentru libertate şi românism în nenumărate luări de atitudine publice, vorbite sau scrise. Nu a cules posturi, sinecuri, privilegii, „Stele ale României”, recepţii la Cotroceni. A continuat să spună lucruri neplăcute pentru regimurile neocomuniste care s-au tot succedat între Prut şi Nistru după 1989, dar şi pentru urechile fine, ca de porţelan, ale unor „tribuni” naţionali autoproclamaţi, motiv pentru care nu a fost iertat şi a fost atacat dur în ziare le protocroniste de la Chişinău, adesea sub semnături grele. Deşi acum aceste controverse au mai slăbit sau au fost suspendate, ele au lăsat un gust amar...

Născut în 1935, la Vancicăuţi, judeţul Hotin, Serafim Saka şi-a sărbătorit pe 16 martie curent aniversarea de 75 de ani. Un bun prilej pentru a-i recapitula biografia de creaţie şi faptele de viaţă.

A absolvit cursuri de scenaristică la Moscova şi a lucrat la studioul „Moldova-film”. A scris piese de teatru şi s-a implicat activ în dezbaterile pe marginea destinului artei teatrale şi al unor trupe de tradiţie din Moldova, a tradus din literatura rusă clasică şi contemporană (Ostrovski, Gorki, Sukşin, Vampilov, Rozov). A gestionat mai mulţi ani un program de întâlniri literare în teritoriu, finanţat de Fundaţia Soros Moldova, într-o perioadă în care Uniunea Scriitorilor pierduse legăturile cu publicul cititor. A fost preşedinte al PEN Clubului basarabean, postură din care şi-a consolidat relaţiile cu o serie de intelectuali ruşi disidenţi şi cu scriitori importanţi din fostele republici sovietice. A condus timp de câţiva ani un departament de cultură, la o societate comercială mixtă, moldo-română, încercând să construiască „poduri de cărţi” între cele două maluri ale Prutului. I-a plăcut mereu să profeseze activităţi pe cont propriu, să fie un fel de „societate civilă” personalizată, simţindu-se mai degrabă incomodat în corsetul unor obligaţii instituţionale.

Romanele lui Saka (*Era târziu,* 1968; *Vămile,* 1972 şi 1991; *Linia de plutire,* 1987 şi 1994) atacă subiecte mai puţin frecventate în proza basarabeană: viaţa intelectuală şi artistică, frământările sufleteşti ale unor oameni adânciţi în dezbaterea unor probleme estetice şi morale. Personajele sale par nişte proiecţii, nişte fantasme ale unor caractere interbelice sofisticate, transportate într-o provincie scufundată în mentalităţi şi cutume arhaice, cvasi-tribale, ce se lasă întrezărită în fundal. Serafim Saka este un prozator savuros, dotat cu un acut spirit de observaţie, cu acces către proza de tip urban şi politic. Un autor „central-european”, aş putea spune, ca stil, tematică şi sensibilitate, în descendenţa lui Karel Čapek, Gombrowicz, Bohumil Hrabal, Ivan Klima ş.a., dovadă şi nuvela *Clandestin, la Praga* (un fragment din romanul-fapt, *Pe mine mie, redă-mă,* cu tentă autobiografică, din care a publicat mai multe fragmente în revista *Sud-Est cultural*). Autorul relatează despre lumea liberală a Cehoslovaciei anilor ‘70, pe care o vizitase, înşelând vigilenţa supraveghetorilor sovietici (*Clandestin, la Praga* va apărea, de altfel, în Almanahul de literatură română din Basarabia în limbile engleză, franceză şi germană, al PEN Clubului din Moldova, aflat în pregătire).

Preocupat mai mult de „ce”-ul faptelor decât de „cum”-ul ornamentului scriptic, Serafim Saka a mers pe mărturie umană directă, pe jurnal şi reportaj scriitoricesc, manifestând o conştiinţă estetică şi o privire autocritică de care puţini scriitori basarabeni sunt în stare. Din punctul acesta de vedere, aş mai putea cita doar trei nume din generaţia sa: Vladimir Beşleagă, Aureliu Busuioc şi regretatul Vasile Vasilache. „Cu greu şi îndelung mi-am format un scris cât de cât *românesc* (...) Limba română de la Chişinău nu a avut parte de o evoluţie normală şi cu tot efortul autorilor de aici – de proză, în special, că poezia ştie să-şi camufleze mai abil *înstrăinarea* – aşa-zisul scris moldovenesc lasă, până una-alta, de dorit. Scrisul meu nu este şi nici nu avea cum fi cine ştie ce copleşitor pentru că, voind să mă exprim mai întreg, mai nemincinos în acele timpuri vrute festive, măreţe şi doldora de optimism, a trebuit să încifrez. Acum îmi dau seama că pe alocuri m-am ascuns atât de negăsit, că nu se mai ştie nici azi unde sunt.” (p. 357)

Am extras citatul de mai sus dintr-un interviu al prozatorului, inclus în volumul **Aici: atunci şi acum**, apărut recent la Editura Prut Internaţional. Este vorba de o antologie care adună dialoguri pe care Serafim Saka le-a realizat în decursul ultimelor 4 decenii cu mai multe personalităţi ale vieţii culturale basarabene, unele dintre acestea de notorietate internaţională: Eugeniu Coşeriu, Emil Loteanu, Vlad Ioviţă, Ion Vatamanu, Mihai Grecu, Vasile Vasilache, Vasile Coroban, Grigore Vieru, Ion Druţă, Ion Ungureanu, Maria Bieşu, Aureliu Busuioc, Mihai Cimpoi ş.a. Interviurile lui Saka au o irepresibilă tentă colocvială şi o spontaneitate remarcabilă: firul discuţiei se răsuceşte într-un mod imprevizibil şi abrupt, şfichiuite, s-ar zice, de spiritul neliniştit şi rebel, veşnic pus pe năzbâtii, al autorului. Citite azi, multe dintre aceste texte, e drept, confirmă afirmaţia de mai sus a autorului. Ele par mai degrabă esopice, cu o sinceritate strecurată prin filtrele convenţionalului, „de la sine înţelesului” deşi, în epocă, publicarea lor va fi dat destui fiori diverşilor responsabili din presa literară. Uneori, lectura unui interviu, cum este cazul celui cu Maria Bieşu, îţi creează impresia că locuiam în cea mai bună dintre lumile posibile: conversaţia se poartă în jurul performanţelor profesionale ale cântăreţei, evitând orice aluzie critică la adresa sistemului sovietic – cântăreaţa de operă Bieşu a întreprins numeroase turnee în străinătate şi a avut posibilitate să compare, să reflecteze, nu ca ţăranii din ţarcul basarabean din care pe ea a smuls-o talentul său... apolitic –, în plus, credinţa declarată a Mariei Bieşu că, fiind deputat în Sovietul Suprem al URSS, „are şansa să se întâlnească, altfel decât în scenă, cu durerile şi bucuriile oamenilor”, nu poate decât să trezească, azi, zâmbete condescendente. Merita reluat oare un asemenea interviu, realizat în 1972?

Tot aşa, „of the record”, îşi vor fi manifestat curajul mulţi alţi interlocutori, deşi Serafim Saka încearcă să îi provoace, să le forţeze (şi să-şi forţeze!) limitele prudenţei. Iată, bunăoară, un citat din Vlad Ioviţă, despre lipsa de dimensiune epică a prozei basara-

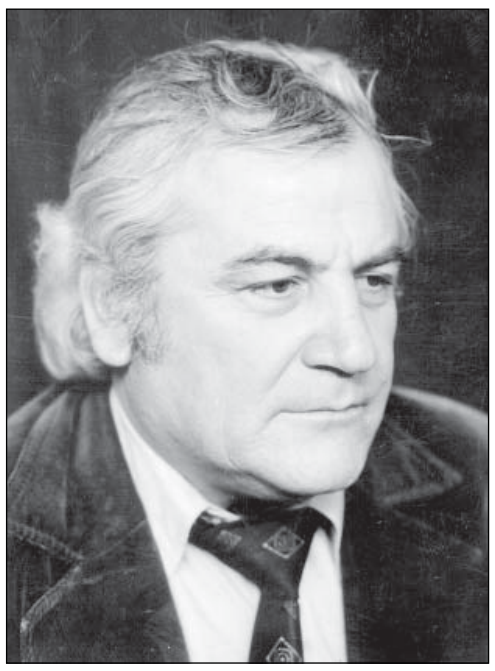

bene, dându-ne o idee despre „parametrii” în care se putea face o evaluare literară onestă în condiţiile RSSM, relevantă, în mod particular, pentru optica talentatului cineast: „Avem un spaţiu peisagistic aproape... fără spaţiu. Adică avem un peisaj, deşi variat, frumos împodobit şi foarte intim, dar cu un orizont în care dai adesea cu fruntea. Altul e, să zicem, orizontul de stepă, dar n-o avem, deşi Druţă încearcă să ne convingă că ar exista una, undeva prin părţile Sorocii. Şi fiindcă ne-am născut şi trăim într-un peisaj cu orizont de casă mare, ca să-i zic aşa, imaginaţia noastră artistică sapă în sus şi în jos, în jos şi în sus. N-am cântat tot ce am întâlnit în cale ca un călăreţ de stepă, deoarece n-am avut de călărit în şa mai mult de două-trei zile. Poate de aceea nu avem nici epos. Baladele noastre au rămas nişte poezii răzleţe, câteva din ele s-au grupat în jurul mitului lui Novac prin rubedenia sângelui şi nu printr-o construcţie literară de ansamblu.” (p.38)

Formulând o judecată de valoare per ansamblu, aş spune că interviurile lui Serafim Saka, realizate în anii ’70-’80, recitite azi, sunt interesante mai ales pentru calitatea lor de document uman. „Crâmpeie” răpite timpului implacabil, ele trezesc melancolii şi (alte) amintiri publicului avizat. „Stop-cadre” psihologice, care evocă chipul unor artişti basarabeni – o parte dintre ei stinşi din viaţă –, pentru care marile realizări abia aveau să vină (Emil Loteanu, de exemplu, avea doar 34 de ani în momentul dialogului cu Serafim Saka, dar era deja un regizor de film apreciat!), developează un întreg context cultural şi politic, la care se raportează, semnificativ, destinele acestor oameni.

Însă partea cea mai impresionantă şi, pe drept cuvânt, zguduitoare a volumului o livrează, după părerea mea, mărturiile unor basarabeni trecuţi prin malaxorul lagărelor de concentrare staliniste. E vorba de o selecţie de texte extrase din volumul *Basarabia în GULAG* (1993). Printre interlocutorii lui Saka s-au numărat actuali politicieni, dar şi câţiva faimoşi militanţi pentru cauza românească în Basarabia, cum au fost preotul Vasile Ţepordei sau Dumitru Crihan – fiul marelui om politic, Anton Crihan, deputat în Sfatul Ţării – supravieţuitori ai represaliilor sovietice. Poveştile lor de viaţă reprezintă nişte depoziţii preţioase în probatoriul necesar unui proces al comunismului, care a fost prea mult timp amânat în Moldova dintre Prut şi Nistru, şi o materie primă extraordinar de bogată şi suculentă pentru viitoarele „fresce” epice de proporţii, de care duce lipsă literatura basarabeană. Dacă ar fi să mi se ceară să recomand ministerelor de resort de la Chişinău şi Bucureşti nişte lecturi în cadrul unor ore de educaţie civică, aş sugera ca primă sursă volumul *Basarabia în GULAG* al lui Serafim Saka. Reproduc un fragment, spre învăţătură tinerei generaţii, din testimoniul lui Dumitru Crihan. O întâlnire la închisoarea din Odessa:

„La început, am fost băgaţi într-o celulă, unde erau înghesuiţi claie peste grămadă deţinuţi politici, de drept comun, hoţi, tâlhari, ucigaşi – de tot neamul şi de toată mâna. Şi cum stăteam strânşi într-un ungher şi vorbeam, la un moment dat aud o voce. Ni se adresa un moşnegel gălbejit, scofâlcit, cu o barbă de 4-5 zile nerasă, sur la cap, care stătea pe bocceluţa lui cu lucruri, lângă hârdău:

- Cine sunteţi, cum vă cheamă, de unde veniţi?

I-am spus că suntem din Chişinău, după care s-a prezentat şi dumnealui. Văzând că numele lui nu ne spune nimic, s-a văzut nevoit să ne anunţe că a fost deputat în Sfatul Ţării.

- Aoleu, zic, domnule Balamez, v-au arestat în România?

- Ba în 1940, în Basarabia, unde am rămas de bună voie.

- A fost o greşeală teribilă din partea dumneavoastră, deoarece în primele ore ale ocupaţiei sovietice au fost vânaţi toţi membrii Sfatului Ţării, care mai rămăseseră (Să ne amintim cu această ocazie de moş Ion Codreanu, care a fost arestat şi ulterior schimbat cu Ana Pauker).

- Da, dar vedeţi, zice Balamez, eu am fost unul dintre cei trei care au votat contra Unirii.

- Dumneata ai crezut, îi zic eu atunci, că au să vină bolşevicii şi o să vă decoreze, o să vă facă mare şef.

- Ce mare greşeală, Doamne!... KGB-ul m-a pedepsit pentru asta. Mi-au spus că am votat contra Unirii la ordinul Siguranţei, pentru a crea impresia unui sufragiu liber exprimat şi că sunt mai periculos decât acei care au votat pentru Unire. (...)

Nu l-am mai văzut de-atunci pe fostul deputat Balamez. S-a pierdut în hăul acela teribil, în GULAG-ul sovietic.” (p. 198)

Dedicat investigaţiei istorice şi studiului de caracter, profesând interogaţia intelectuală cu graţia unui spadasin redutabil, Serafim Saka rămâne un nume de referinţă pentru literatura română din Basarabia, „ingredientul de nelinişte” indispensabil unui mediu cultural eşuat în inerţie provincială. Sper ca Uniunea Scriitorilor de la Bucureşti să îi dea o mână de ajutor pentru a-şi edita manuscrisele care îşi aşteaptă rândul.

Serafim Saka. *Aici: atunci şi acum.* Dialoguri. Prefaţă de Leo Butnaru. Chişinău, Editura Prut Internaţional, 2010.

Cronică reprodusă din revista *Viaţa Românească*, nr. 3-4/2010.

Muza şi trenul

Mă tot frământ de ceva timp cum să încep această ...(chiar că nu ştiu cum să-i spun) poate istorisire? Era cât pe ce să nimeresc în lista autorilor (exigenţi!) – vorba lui M. V. Ciobanu (un critic bun, foarte bun!) – care nu şi-au scris textul, din cauza că n-au găsit **fraza de început**, domnule! Sunt conştientă de „nedreptatea" ce aş fi făcut-o cititorului, de aceea trec direct la subiect.

Am constatat cu stupoare că Muza, pe care o aştept de-atâta amar de vreme şi

de

Lucreţia Bârlădeanu

tot întârzie să mă viziteze, se plimba, ca o zăludă, fără nici o grijă, într-un tren (RER C) ce leagă Parisul cu suburbia Villier sur Marne.

A rămas acolo de ceva vreme de capul ei să-şi facă mendrele, fără să-mi dea nici cel mai mic semn de atenţie, după ce un timp tot călătorisem împreună pe acest traseu, lăsându-mă să mă bucur de societatea ei agreabilă. Dar venise o vreme să mă potolesc şi eu, să mai tai din distanţe, să fiu mai economicoasă cu timpul ce mi-a mai rămas, să mă fac mai comodă, să mă iau mai în serios, în definitiv – nu? – şi să mă stabilesc chiar sub o aripă a Oraşului Luminilor. Ea, însă, contrar mie, s-a arătat lipsită (între noi, fie vorba) de cel mai elementar simţ practic! Pentru că, vă mărturisesc, i-am făcut invitaţia (ce ar fi trebuit să o onoreze!) de a ne muta împreună în apartamentul proaspăt renovat, destul de spaţios, mobilat, mai ales, cu produse IKEA. Credeţi că a acceptat? Pe naiba! Prefera să-şi fluture pletele în vânt într-un tren, unde o caut, disperată, ori de câte ori mă sufoc fără ea, fiind nevoită să procur şi un bilet dus-întors tocmai de 4 zone! Moldovenii ce stau în suburbia pariziană ştiu bine cât trebuie să plătesc acest moft al ei. Scump, domnule, scump!

Ca să nu mai vorbim de cât de alintată şi capricioasă s-a făcut între timp! Că ei nu-i place să stea alături de negresa ce miroase într-un anumit fel (ea zice, pardon, *pute*); că să ieşim din compartimentul unde urlă fără sine un copil, iar maică-sa parcă nici nu-l vede, nici nu-l aude; că să urcăm la etajul de sus al vagonului că de acolo se deschide o panoramă feerică a localităţilor ce se întind de-a lungul liniei ferate şi ei îi place să le admire; că să ne mutăm pe partea dreaptă a culoarului că de acolo se poate vedea (ştie ea unde) o magnolie deja în floare, care este, zice – sic! – prietena ei şi că vrea neapărat să mi-o arate! Dar de magnolie îmi arde mie acum?

Uf, gândul meu zboară spre lucruri serioase! Că uite într-o săptămână vine Paştele, iar eu încă nu am mers la mărturisire. Că păcate, Slava Domnului, cine n-are? Am păcătuit şi eu. Şi chiar recent, când am fost la o întâlnire la restaurantul *Chez Jeny* (adică *La Jănia*, cum ar veni în limba noastră de stat) organizată de Asociaţia *Les Moldavienes*. Nu m-am putut reţine să nu bârfesc rău de tot cu Valentina, doamna ce era responsabilă de această sindrofie, pe o tipă grasă şi arogantă cu sânii mari şi goi pe care şi-i scutura dezinvolt dinaintea basarabenilor în ritmul unui dans, dar şi a franţujilor prezenţi destul de numeroşi acolo, reîmprospătându-le în mod vădit (şi regretabil!) imaginea stereotipă ce şi-au creat-o despre o parte a femeilor din Est. Mai văzusem tipa în urmă cu ceva timp la concertul Doinei Sulac şi al lui Ghenadie Negru în sala *L'Europeen*, organizat de Violeta. Şi-a aburcat şi atunci „arteleria grea" pe scenă şi abia că au putut-o coborî responsabilii de sală. Şi dacă ar fi fost doar ea care trebuia ogoită! Sângele moldovenilor prezenţi la concert, aprins cu ritmul unei hore, unei sârbe, cu un cântec de petrecere, cu câte un gât de vodcă, cine-l mai putea ţine-n frâu? De ce vodcă? Lasă-mă, domnule, cu vinul dumitale franţuzesc! Nu face nici două parale pe lângă vodca noastră stră-sovietică care ne-a intrat în genă adânc de tot, şi ne lucrează pe dinăuntru atât de subtil, încât o să ne iasă într-o zi pe ochi! Până una-alta însă efectul „benefic" de moment era evident: sala se transformase într-un du-te-vino, de parcă nu erai la un spectacol dintr-un Teatru parizian, ci la un concert de amatori din clubul de la Tătărăuca Veche...

Dar să trecem, ca să nu vă las impresia că sunt chiar atât de rea! Am închis gura şi l-am lăsat pe domnul Jean-Jacques Combarel, sub egida căruia activează sus-numita asociaţie, să pună discret o eşarfă pe ochii hulpavi ai bărbaţilor de la petrecere şi să susţină o discuţie animată cu Florent Parmantier (cel care se preocupa de o vreme de destinul Basarabiei), prezent şi el la Sărbătoarea Mărţişorului, şi, pentru a echilibra într-un fel balanţa, m-am dus la masa vecină să-mi exprim admiraţia faţă de istoricul Stella Ghervas, originară din Basarabia, distinsă de curând cu prestigiosul Premiu Guizot 2009 al Academiei Franceze. Să mai zică cineva că nu nasc şi la Moldova femei!?

Apoi m-am îndreptat cu braţele deschise spre actriţa Lidia Frunză (v-o amintiţi, sunt sigură, de la miniaturile de altădată de la TM) care acum jucase, împreună cu o prietenă franţuzoaică, o secvenţă din *Păsările Tinereţii noastre* atât de inspirat, încât în fierbinţeala emoţiilor i-am iertat o parte din păcate scriitorului nostru „profet", pe care, vorba lui Serafim Saka, „noi l-am umflat, noi trebuie să-l dezumflăm"...

Dar parcă doar la spovedanie la Biserica basarabeană de la Montreull (o suburbie a Parisului) unde slujeşte cu multă dăruire Părintele Valeriu Jornea şi unde se adună în fiecare duminică câteva sute de basarabeni, urma să mă duc în timpul apropiat? Nu, bineînţeles. Ce, m-aţi crezut doar bisericoasă? Mi-ar fi părut rău, zău...

De pe 26 până pe 31 martie, la Porte de Versailles a avut loc vestitul Salon de Carte de la Paris, care şi-a sărbătorit aniversarea de 30 de ani. S-au prevăzut, cum vă daţi bine seama, manifestări de mare rezonanţă internaţională sub genericul Cărţii în Franţa. Au fost invitaţi 90 de personalităţi literare din întreaga lume. Abia aşteptam să savurez surprizele!

Anul trecut, la Salon am avut ocazia să asist la o întâlnire şi să recoltez şi un autograf de la Catherine Cusset pe romanul *Un brilliant avenir*, apărut la Gallimard, căruia i s-a conferit în octombrie 2008 Premiul literar Goncourt pentru liceeni. Cartea o are de personaj central pe Elena, (fiţi atenţi!) o româncă născută în Basarabia, stabilită după un lung şi dureros exod prin lume, în Statele Unite. Elena, dacă e să dăm crezare unor opinii exprimate în mass-media franceze, ar fi prototipul soacrei scriitoarei (sic!) stabilită acum la New York. Dar, în definitiv, nu atât intrigile soacră-noră contează aici, (las' că ne cunoaştem noi marfa!), cât faptul că destinul unei basarabence a reuşit să sensibilizeze şi să se facă remarcat, intrând în unghiul de vedere al numeroşilor cititori, evident sporit graţie acordării acestei cărţi celui mai prestigios premiu literar francez, căzând şi ca o frunză tămăduitoare pe orgoliul nostru atât de betejit.

N.B.! Se recomandă a se citi romanul. Pe lângă literatură, cei interesaţi ar putea găsi gânduri şi despre identitatea sfâşiată a basarabenilor. Apropo, pentru cine ar dori să-o contacteze pe Catherine Cusset în ideea unei propuneri de ecranizare a romanului, traducere, interviu etc., pot oferi informaţii şi stabili legătura cu distinsa doamnă la adresa de e-mail: lucretiabarladeanu@yahoo.com. Persoanele neserioase rog să se abţină!

Dar să revenim la Salon. Anul acesta, din păcate, ca şi în anii precedenţi, nu credeam să am bucuria să descopăr şi un stand cu Carte din republicuţa noastră. M-am dus însă cu plăcere la standul X 43, destinat României, unde 25 de edituri şi-au expus producţia. Marea surpriză a fost să găsesc şi circa 15 cărţi editate la Cartierul chişinăuian.

Printre evenimente „româneşti" se număra şi prezentarea *Cahier Cioran* (Edition L'Herne, 2009), cu participarea lui George Banu, Alain Finkielkraut, Horia Roman-Patapievici, Livius Ciocârlie,Vincent Piednoir, a romanului tradus în franceză, *La croisade des enfants* (Edition des Syrtes) de Florina Ilis şi a cărţii *L'Ecorchure* (Edition Chemin de fer) de Ana Maria Sandu, realizate cu participarea traducătorilor şi a editorilor francezi.

Personal, am aşteptat cu mare interes lecturile publice ale lui Marius Ghica din *Derrida sau a gândi altfel,* Editura Paralela 45 şi, mai ales, ale lui Ion Groşan din *Un om din Est,* Editura Noul Scris Românesc, 2009.

Vroiam să mă edific, domnule, în privinţa *Omului din Est*. Este el (Ion Groşan) şi un mare romancier sau doar un (mare) seducător?

Nu că aş avea îndoială că cele două categorii s-ar exclude reciproc, Doamne fereşte! Vă amintiţi cât de mult ţinea şi cultiva Alexandr Sergheevici Puşkin statutul său de seducător? Din asta i s-a tras şi moartea! Da' Constantin Cheianu cu *Sex(*ul lui*) & Perestroika?* Oare nu ne demonstrează cu prisosinţă că aliajul acesta poate funcţiona perfect şi în postmodernism? Interesant, ce-ar zice un critic străin care ar citi şi comenta paralel cartea lui Cheianu şi cea a lui Groşan!? S-ar minuna doar de virilitatea celor doi, invidiind-o, ori şi de asemănarea (să fie oare genetică?) a ideilor ce plutesc în aer ca nebunele, nepăsându-le deloc de statalitatea noastră?

Am lăsat critica să dezlege de una singură enigma, pentru că o altă curiozitate mă tenta: ce este cu această obsesie a scriitorilor români pentru tren? De unde vine ea şi ce vrea să sugereze? Are vreo legătură cu slăbiciunea Muzei pentru acest mijloc de transport? Pentru că ai observat-o şi dumneata, domnule, nu-i aşa?: în *Viaţa pe peron* a lui Octavian Paler nu mai vine (venea) nici un tren în gara cu pricina de atâta amar de vreme; Dumitru Ţepeneag ne tot îndeamnă, de ani buni, să luăm cu noi când călătorim un *Roman de citit în tren;* Florina Ilis încărca *În cruciada copiilor* un tren plin cu copii, îi îndeamnă să se joace de-a maturii, lăsându-ne cu gurile căscate la câte te poţi aştepta de la o scriitoare mai în joacă, mai în serios; Lucian Dan Teodorovici ne-a tot ispitit şi incitat cu *Dulciuri de la rapid*, transpunându-ne în lumea (şi mintea?) copiilor. Şi să nu fie cu supărare, dar eu, de ceva timp, îl suspectez pe Ioan Groşan că anume în *Trenul* lui *de noapte* ce trecea în mare viteză, fără a se opri pe meleagurile noastre mioritice, s-au aburcat, cu mari riscuri, şi cei circa un milion de basarabeni, împrăştiindu-se în lumea largă. I-a sedus, domnule, ca să vezi, mireasma de trandafir, bată-l vina... Acum, profitând de prezenţa scriitorului la Salon, mi-am luat inima în dinţi şi chiar

→

Poezie nouă la Cartier

Maria Şleahtiţchi. *Oleandrii mă strigă roz.* Colecţia Cartier Rotonda, 2010, Chişinău.

„Personajul poemelor nescrise îi seamănă probabil prin ceva autoarei, dar în partea retrasă timid între „tăceri babilonice", între ezitări, autocontestări şi contestări ritualice din afară, pe care ea însăşi le regizează până la dezagregare – „am ieşit un praf atât de mărunt/o minune de pulbere rafinată". E ca faţa nevăzută a Lunii. Căci la vedere avem un om care mi s-a părut întotdeauna hotărârea însăşi, ba poate cu ceva fibră de oţel în el, deoarece l-am văzut gata să-şi apere adevărul fără aproximări." *(Eugen Lungu)*

Irina Nechit. *Copilul din maşina galbenă*. Colecţia Cartier Rotonda, 2010, Chişinău.

„Irina Nechit reflectă, în versurile ei, o detentă, o „eliberare". Mai puţin intelectualizată, producţia ei pare a-şi fi câştigat dreptul la mărturia „naturală", egală cu sine. Irina Nechit are darul de-a putea da glas dramatismului inaparent al existenţei de toate zilele. Prin verbe simple, „prozaice", poeta trasează graniţa dintre două lumi, cea a poeziei şi cea a nonpoeziei. Instantaneul realist (poeta e contemplativă, dar şi o observatoare sfredelitoare, inocent-amară a ambientului) se învecinează cu insertul suprarealist, posedând aceeaşi capacitate de absorbţie a realului care uneori devine expresiv-delirantă. Puternica sangvinitate a poetei se supune acestui suflu violent al realului, precum unei magi consubstanţiale." *(Gheorghe Grigurcu)*

CTP şi Hurezeanu: două figuri

Marţi, 16 martie, la Iaşi, Emil Hurezeanu şi Silviu Lupescu, directorul Editurii Polirom, au lansat volumul **Cuvinte rare** al lui Cristian Tudor Popescu, volum alcătuit din proze-articole-tablete publicate în ziarul Gândul. Este a zecea dacă nu cumva a unsprezecea carte semnată CTP şi editată (sau reeditată) de Polirom. Cum eu sînt cea care a provocat, cu mulţi ani în urmă, acest „mariaj" literar, nu pot fi decît mulţumită că el e atît de longeviv...

Fiindcă marţi seara ningea viscolit, aproape ca în decembrie, am fost sigură

de

Mariana Codruţ

că la lansare vor veni doar o mînă de cititori; n-a fost aşa, fanii celor doi deştepţi ai generaţiei mele au umplut pînă la refuz librăria „Alexandria" de pe bulevardul Ştefan cel Mare. Să mai notăm şi că lansarea a început mai devreme, cînd regula la noi e ca totul să înceapă mai tîrziu sau prea tîrziu! Al naibii – mi-am zis –, cînd zăbăucul de CTP apare, nu răsare soarele, ci toate se dau peste cap!

Să nu-mi cereţi să vă relatez ce a spus unul sau altul acolo, că asta o să vă spună reporterii trimişi de ziare şi televiziuni şi radio-uri. Eu, în timp ce Hurezeanu şi Lupescu vorbeau, răsfoiam volumul, pe care gentila Claudia F., piarul Polirom ului, mi l-a strecurat în mînă la cerere, chiar la intrarea în librărie. Nu am ridicat capul decît cînd a început CTP să citească o piesă din volum, „Eye contact". E o mică proză-proză cu adevărat splendidă, în care probabil toate calităţile scrisului lui Popescu sînt prezente: de la expresia blitz puternică, imaginea de natură cinematografică extrem de plastică şi vie, senzualitatea percepţiei la, evident, săritul lui specific peste cal, cînd îşi compară trăirile la auzul unor sunete produse de veşmintele şi gesturile unei fete dintr-un WC cu cele de la ascultarea *Requiem*-ului lui Mozart. Celui care se va grăbi să strîmbe din nas, îi voi spune că e prematur înainte de citirea prozei – emoţia dată de acea scenă de un intens erotism sublimat face totul verosimil...

A urmat apoi o seară în faţa unui pahar de vin, la restaurantul de la etajul 13 al hotelului „Unirea", prin ferestrele căruia, graţie luminilor nopţii, oraşul nostru – destul de ponosit în zilele de iarnă – părea chiar frumos. Cei doi, cărora li s-au alăturat Silviu şi mai tînărul jurnalist ieşean G. Onofrei, au tocat mărunt toate „verdeţurile" lumii politice – se putea altfel, dată fiind postura de comentatori a invitaţilor? Am participat şi eu la discuţie, fireşte, dar fără pasiunea lor. Eu eram preocupată mai mult de altceva: cei doi scriitori par să facă un tandem sudat, precum muşchetarii lui Dumas; CTP chiar îi spunea lui EH Aramis – din păcate, nu ştiu cine e el însuşi, v-am spus doar, sus-semnata nu e bună de reporter! Mă întrebam, deci, cum e posibilă o asemenea prietenie între ei, cînd sînt atît de diferiţi, şi ca oameni, şi ca profesionişti? Hurezeanu, după părerea mea, cel mai adecvat analist politic al momentului, e ca şi la televizor: calm, stăpînit, măsurat la epitete, elegant, parcă veşnic fresh şi capabil, sînt sigură, să ocupe cu farmec, justificat aplomb intelectual şi cu multă diplomaţie orice funcţie, de la cea de ministru şi ambasador, la cea de preşedinte de ţară; Cristian e, şi el, tot ca la televizor: un artist (spun fără glumă, chiar dacă risc să mă trezesc cu un ghiont sarcastic din partea lui!), un anxios, un impulsiv şi un capricios, un perfecţionist şi un dur, clar, dar un dur cu ceva de corecţie. Din păcate, „moldovenismul" e cultivat şi chiar îngrijit cu multă insistenţă şi la Paris, uneori chiar în medii unde nici nu te aştepţi. Păcat că unii (prea) tineri cercetători basarabeni devin (inconştienţi?) nişte simple scule în mâinile zbârcite şi adesea pătate cu sânge nevinovat ale Istoriei.

Dar să ieşim de pe aleea (cam sumbră, nu-i aşa?) a acestei idei, luminând-o cu speranţele şi surprizele unei societăţi postmoderne, actorii (şi nu doar spectatorii) căreia am dori să fim!

Şi pentru că optimismului îi place animaţia, să-l lăsăm să se zbenguie în Teatrul parizian „Traversière", unde se joacă cea de-a 30-a reprezentaţie a spectacolului *Méchant Molière* de Xavier Jaillard, montat de regizorul Mihai Ţărnă. Formidabil e, departe de ţară, să trăieşti sentimentul că eşti totuşi al Cuiva, că aparţii unei culturi, chiar dacă mică, nu neapărat şi minoră; că vii de Undeva şi aduci cu tine o avalanşă de senzaţii estice, o brumă de experienţă care, dacă nu poate marca profund spaţiul cultural parizian, cel puţin îl poate diversifica şi familiariza cu existenţa unei sensibilităţi de care până adineauri nu se bănuia practic nimic. Că poate... Hai, că m-a luat valul!

Să rămânem, însă, în aceeaşi stare de spirit (plăcuta!) şi să intrăm la serata de rămas bun din Sala de Aur a Ambasadei Române din Paris, pe care a dat-o la sfârşitul misiunii sale diplomatice Directoarea Institutului Cultural Român – Magda Cârneci, personalitate care a avut o anumită deschidere pe parcursul activităţii sale la Paris spre cultura basarabeană şi care merită cu prisosinţă o floare din partea noastră. Dar parcă nu mă lasă inima să fac abstracţie şi de opera sa literară. M-am bucurat să o descopăr, mai nou, şi în calitate de prozatoare, când evoca într-un mod aparte fascinanta personalitate a lui Paul Barbăneagră, cel care a creat cele douăsprezece filme excepţionale din ciclul *Arhitectură şi geografie sacră* şi cel dedicat lui Mircea Eliade – *Redescoperirea sacrului*. Mai ales că această lectură a făcut să vibreze profund şi propria mea amintire pe care o păstrez despre Maestrul ori Magul, cum mai era numit Paul Barbăneagră în Franţa anilor '70-'80 ai secolului 20. Preocuparea Domniei Sale de a-l converti pe cel cu care îi plăcea să se întreţină, de a-l

Păi bine, se pare că se completează reciproc de minune cei doi muşchetari ai gazetăriei şi literaturii române. Spectacolul pe care l-au dat în faţa unui pahar de vin în acea seară, un spectacol haios, sclipitor şi plin de vervă, în timpul căruia protagoniştii îşi luau frecvent replica de la gură, nu putea să nu-ţi placă. Discuţia a alunecat apoi, inevitabil, spre literatură şi viaţa literară. Fiindcă alegerea piesei citite la lansare, *Eye contact*, fusese făcută de Emil, CTP a ţinut să afle care a fost motivul selecţiei; Hurezeanu a răspuns că se îndrăgostise de femeia cu plete negre şi o pată liliachie pe o gleznă din mica proză inclusă în volumul **Cuvinte rare**, care-i amintea de Clavdia Chauchat din *Muntele vrăjit* al lui Thomas Mann. CTP s-a bucurat ca un copil, auzindu-i răspunsul, şi s-a mirat îndelung, cum făcea şi taicămeu, Majuru': „chiar, dom'le? Chiar te-ai îndrăgostit de femeia aceea? Oooooo, păi atunci...!", „Păi, atunci, lasă-i naibii pe alde Vanghelie şi compania. De ce nu scrii proză?" l-am chestionat crud, pe neaşteptate. „Scriu şi eu ce pot!", mi-a răspuns el, gata să muşte şi aruncîndu-mi o privire suspicioasă. „Eeee, s-a repliat dilematic după un timp, sigur, putem avea surprize... Mizezi pe ceva, şi te poţi trezi că alţii apreciază altceva, că rezistă altceva, ceea ce tu consideri a fi doar un violon d'Ingres...!"

Puţin a lipsit să nu se transforme restul serii în cenaclu, după ce Popescu ne-a citit piesa „România Actualităţi", la care se gîndise el pentru lectură. Însă Hurezeanu nu avea nici o carte la el, („Emil are

nostalgia poeziei cum o are Băsescu pe a bordelurilor!" – nu s-a putut abţine CTP să nu sară iar peste cal, în stilul lui inimitabil, făcîndu-ne să pufnim în rîs); iar eu, ca invitată a Poliromului, eram doar Cronicarul. Cam absent, iertat să-mi fie, după cum aţi putut constata...

Cînd am ajuns acasă – nu mai ningea, dar mirosea a iarnă –, m-am bucurat să constat că junele cuplu de porumbei sălbatici revenise în gura de aerisire de la bucătăria mea: acum cîtva timp un prădător le-a halit oul şi ei părăsiseră cuibul, deznădăjduiţi şi plini de oroare!

■

→

i-am spus-o! Să-şi asume responsabilităţile, domnule, că ne-a lăsat ţărişoara fără norod!

Pe această notă gravă am aruncat un ochi pe agenda mea. La sfârşit de martie era foarte încărcată. Dar dacă-o scuturam cu atenţie şi lăsam să cadă evenimentele minore (gen: coafor, medic, piscină, shopping), se evidenţia o zi (nu, nu este scrisă cu roşu-n calendar) importantă pentru istoria noastră trunchiată: Omagierea în data de 27 a Unirii Basarabiei cu România.

Domnul Eugen Holban, reputat cercetător în domeniu, stabilit de decenii la Paris (cărţile căruia: *Rusia postcomunistă, Glasul sângelui, Dreptate istorică neîmplinită* ş.a. îşi aşteaptă încă cititorul apt de a-i aprecia efortul la justa-i valoare) ne-a adunat la o masă rotundă pentru a comemora evenimentul. Alocuţiunea Domniei Sale a fost doctă şi impresionantă. Iar reactualizarea evenimentului pe fundalul vieţii noastre a incitat o polemică însufleţită printre basarabenii prezenţi la întruni-

Dar să revenim la Muză căreia îi place să se plimbe cu trenul. Am profitat de un moment potrivit şi i-am sugerat că decât să ne tot învârtim capul după magnolii mai bine am medita la ceva serios, gen: *l'amour qui se donne entièrement et ne demande rien en échange*.

Mi-a râs în faţă.

- Dragă, mi-a zis, dar nu eşti modernă deloc! Tu nu ştii că asta nu se mai poartă demult?

Am rămas pe gânduri. Oare chiar să aibă dreptate, domnule? Ar fi păcat, zău...

■

Un băgător de seamă la timona datoriei

de

Alexandru Burlacu

Într-un „Argument” la volumul „Constantin Stere şi timpul său. Schiţă de portret psihologic”, Chişinău, Editura „Cartea Moldovei”, 2005 (384 p.) de Haralambie Corbu, înclinam să cred că descopăr, în sfârşit, ceva absolut nou. Onoratul academician, mă gândeam, şi-a înnoit instrumentele (domnia sa pledase prin anii ’90, dar, e adevărat, după ce evenimentele se precipitaseră, pentru limbă, alfabet, însă ulterior s-a dezis de semnătură sub pretext că ar fi făcut-o la anumite presiuni), vine cu o deschidere, cu o orientare nouă (o dictează obiectul investigaţiei), cu un program de reinterpretare, pe potriva timpului, a patrimoniului literar, fără desfigurările de odinioară la care a contribuit fundamental în virtutea înaltelor funcţii pe care le-a deţinut timp de aproape cincizeci de ani.

Unii savanţi umanişti, ajunşi la o vârstă venerabilă (ne amintim de academicianul Nicolae Corlăteanu, care în ultimii ani ai vieţii ne-a surprins plăcut cu spovedaniile sale), încearcă să-şi reconsidere activitatea pe timpul regimului totalitar. Nu oricine are curajul să o facă. Mă aşteptam, dacă nu la perspective radical noi, apoi, cel puţin, la unele destăinuiri despre munca titanică de expurgare a operei clasicilor (fie chiar a celor născuţi pe teritoriul vechii Moldove) sau să aflăm (era cazul!) ce s-a întâmplat cu Ion Vasilenco care a întreprins o tentativă prin anii şaizeci să-l readucă acasă pe C. Stere, sau cum Sava Pânzaru îl populariza pe Stere la Tula, sau despre politica de editare a patrimoniului literar etc. Dar nimic din toate acestea. Doar o înţelegere dogmatică şi puţin stranie a actualităţii lui C. Stere.

O fundamentare academică a necesităţii valorificării *întregii moşteniri literare* nu o poate face oricine, cu atât mai mult un fruntaş al realismului socialist, dar în lumea noastră de pretinşi intelectuali, călăiţi în regimul totalitar, te poţi aştepta la tot felul de surprize. (De altfel, în acest volum m-am trezit citat şi mare mi-a fost mirarea că nu sunt criticat, aşa... un pic „gâdilat”, un pic „pişcat” tocmai pentru (în viziunea lui H. Corbu) o inadvertenţă de stil. Reproduc fragmentul cu „subit”: „Resurecţia sămănătorismului şi a naturalismului sau drama intelectualului în proza basarabeană, preponderent rurală, îşi află uneori replici şi expresii subit (??) inedite”, p. 51). Iată de ce lectura acestui „argument” a suscitat şi stimulat câteva „note şi contra-note” despre mizeria criticii noastre literare.

Ceea ce m-a intrigat în acest „argument” e strategia discursului critic, discurs vehement în apărarea, imaginaţi-vă, lui Constantin Stere. Dar din start H. Corbu e pornit la harţă contra unor, într-un fel, „răuvoitori” (cât pe ce să spun, ai limbii, literaturii şi culturii moldoveneşti), un cuvânt mai delicat într-un limbaj al academicienilor atât de bine adaptaţi la noile realităţi sociale şi politice. Răuvoitorii, desigur, nişte enigmatice mediocrităţi, ar putea fi, de fapt, adversarii lui Stere. Iată şi o declaraţie belicoasă: „*Adversarii* (aici şi în continuare sublinierile ne aparţin – A. B.) lui C. Stere s-au „selectat” din diverse categorii de intelectuali, oameni de ştiinţă şi de cultură şi, nu în ultimul rând, din cel (sic!) al diletanţilor şi mediocrităţilor” (p. 5). Este un gând reluat din primul alineat, în care aflăm că pe Constantin Stere „l-au elogiat personalităţi ilustre, de primă mărime, dar a avut şi mai are parte de critici şi *defăimări neîngrădite* ce veneau şi *continuă să mai vină* din cele mai diverse zone şi straturi ale intelectualităţii şi pretinselor elite de tot felul” (p. 5).

Căutăm la „Indicele de nume” câteva „persona(nu)lităţi”, „cozi de topor” (mai întâi la litera „S”, dar nu găsim decât la „V”, pe fostul academician Iosif Varticean, trecut în altă lume). Îmi aduc aminte că am mai citit ceva asemănător într-un alt articol al aceluiaşi redutabil savant consacrat lui Andrei Lupan. Găsesc şi citez: „Personalitate neordinară, A. Lupan a avut numeroşi admiratori, dar a avut parte şi de *detractori*”. Recunosc stilul, dar continuu să citesc: „Admiratorii, cum se întâmplă adesea, pare să-l fi dat uitării; în timp ce *detractorii* îl ţin minte şi nu-i iartă nimic din cele săvârşite, chiar nici după moarte”. Şi mai departe: „Ar fi mai rezonabil, poate, din moment ce viii nu se pot încadra întotdeauna în *perimetrii* (probabil, e vorba de perimetrele) unor norme de comportament civilizat, să fim mai toleranţi şi mai drepţi cu cei care nu mai pot depune mărturii şi nu se mai pot apăra”. O echilibristică superbă.

Cu un pic de dezinvoltură, dacă „stăm strâmb şi gândim drept”, apoi nici Stere nu se mai poate apăra. Dar să vedem în continuare: „De fapt, *oamenii de talia lui A. Lupan* (putem crede că şi C. Stere, subl. n. – A.B.), de regulă, susţine H. Corbu, nu depun mărturii, nu se justifică, nu-şi etalează meritele, nu acuză pe nimeni. Chiar şi atunci când ar putea sau ar trebui s-o facă. Ei nu mizează şi nu pozează narcisiac nici în faţa oglinzii, nici în faţa istoriei. Ei îşi lasă hulitorii să se sucombe (sic!) în propriul venin, privindu-i cu îngăduinţă şi dispreţ suveran din turnul singurătăţii şi demnităţii lor neîntinate”. Toate acestea se referă, probabil, şi la Stere, dar poate şi la Ion Vasilenco, care, sinceri să fim, *acum* (repetăm, *acum!)* mult mai puţin are nevoie de apărarea lui Corbu. Dar să nu intrăm în detalii. Probabil, este vorba de *slăviţii academicieni* Iosif Varticean şi Artiom Lazarev. Despre cel de al doilea se notează scurt pe doi: Artiom Lazarev (un falsificator de marcă al istoriei Moldovei) „...după cum se ştie, nu-şi schimba opiniile atât de simplu şi atât de uşor. El dezaproba participarea lui C. Stere la actul care s-a produs la Chişinău pe 27 martie 1918 (*actul acesta, care îi scapă domnului academician, se numeşte Unirea Basarabiei*), şi a condus (aici domnul academician, ca un patriot adevărat, are bună ţinere de minte) la lichidarea Republicii Populare Moldoveneşti, creată la începutul lunii decembrie 1917. Indiferent cum va fi apreciată opera literară, zice A. Lazarev, „vom fi datori să vorbim şi despre concepţiile social-politice ale scriitorului, care concepţii, după opinia mea, sunt dubioase”(p. 38). Nu comentăm!

Despre un alt academician, după moartea acestuia (şi nicidecum în timpul vieţii), şi aici nu facem nicio paralelă cu Lupan, Corbu scrie literalmente următoarele: „Lingvist de profesie, I. Varticean s-a antrenat apoi în unele probleme de istorie literară, semnând mai multe articole şi prefeţe la operele unor scriitori clasici, fără a reuşi să-şi închege cel puţin o carte proprie cu privire la subiectele pe care le aborda din când în când. În schimb, titlul academic de care se învrednicise şi o serie de înalte funcţii administrative, pe care le deţinea şi pe care, trebuie s-o recunoaştem (câtă vigilenţă!), le onora (cât de absurd!) cu destul succes (comuniştii nu dădeau ordine şi medalii oricui), îi permite (eufemistic spus) să-şi asume nişte responsabilităţi ştiinţifice (Nota Bene!), care-l depăşeau, cum erau acele legate de activitatea şi opera lui C. Stere, şi care, evident, nu ţineau *nici într-un fel* (aşa scrie domnul academician) de activităţile sale cotidiene”. Şi aici comentariile sunt de prisos. Deci care sunt detractorii lui Stere? Pentru ce atâta grijă părintească şi atâta tremur patriotic?

Revenim la prima pagină şi citim din al treilea alineat (calculatorul meu dă *alienat*) al „argumentului”: „Semnul distinct al mediocrităţii dintotdeauna a fost invidia şi sentimentul primar al răzbunării, împotriva tuturor celor care o depăşeau, măcar cu o fărâmă de milimetru, din punct de vedere intelectual sau spiritual. Parcurgeţi încă „*odată*” (calculatorul indică o altă greşeală) „Biblia” (pe vremuri s-ar fi citat „manifestul partidului comunist”) – cartea cărţilor, sau traversaţi, oricât de sumar, istoria civilizaţiilor umane de la începuturi şi până în prezent, şi o să vă convingeţi că nu a existat pe frumoasa noastră *Terra* vreo personalitate de vază şi cu pondere în cele mai diverse domenii de activitate, care să nu se fi confruntat şi să nu fi fost grav rănită, iar de multe ori şi doborâtă de aceste vicii şi maladii potrivnice firii şi spiritului de creativitate şi înălţare”(p. 5-6). Iată încă un blam dat mediocrităţilor: „Infimi, surzi în ce priveşte muzica vieţii, capabili a vieţui fără oxigen, trupuri neînsufleţite, capetele cărora servesc doar ca simple secvenţe ale unor cioturi cu chip de om – aceasta e imaginea fără imagine a mediocrităţii cu două picioare”(p. 6). Cu acest sentiment, nestăpânit, de dușmănie faţă de „răuvoitorii lui Stere”, un bun şi iubit patriot ar scrie pamflete şi nu „argumente”, ca să nu fiu veninos, la o lungă inepţie despre C. Stere unde, cu excepţia a două-trei citate, nici pomină de sintagma „literatura română”. (Îi respect ideile în care crede Haralambie Corbu, dar C. Stere are un extraordinar dosar al receptării, nicidecum ostile, şi în *critica din ţara vecină*. Vigilentul cititor trebuie să reţină şi *hipervigilenţa noastră*).

Să citim în al patrulea alineat (trebuie să schimb pocitania asta de calculator): „Dat fiind faptul că inadaptabilul Constantin Stere a fost o personalitate ieşită din comun, chiar dacă nu în totul şi în toate poate fi pus pe cântarul valorilor naţionale şi universale de prim rang, s-a învrednicit din plin de *atenţia* şi *blamul neîndurător al adversarilor de diferite sorginţi*, dar mai ales a acelor proveniţi din *tagma mediocrităţilor*, fie ele *cultural artistice* (astfel ortografiat!), fie social-politice şi pretins intelectualiste. Asta a avut loc, şi mai are uneori şi astăzi, în ciuda faptului că minţi dintre cele mai lucide şi prestigioase din stânga şi din dreapta Prutului, precum şi numeroşi cercetători, au sesizat şi au avertizat, cu convingere şi temei asupra rolului neordinar, uneori poate şi contradictoriu, pe care l-a jucat C. Stere în viaţa spiritual-politică a Basarabiei şi a României în genere în ultimii ani ai secolului al XIX-lea – primele trei decenii ale celui de al XX-lea. Care e cauza acestor controverse, a *rupturii strigătoare* la cer, dintre aprecierile unora şi ale altora, unde se situează adevărul – la o extremă, la alta sau poate la mijloc? Cine, în cele din urmă, se află dacă nu în posesia adevărului total cel puţin mai aproape de esenţa acestuia?”(p. 6-7). Iată, în sfârşit, şi *Prutul ca principiu diriguitor* în studierea „vieţii şi operei lui C. Stere”. Cu câtă modestie şi umilinţă, domnul academician scrie: „... încercăm, în paginile ce urmează, să propunem un nou *unghi de vedere privind* destinul şi opera lui C. Stere, *unghi de vedere*, la *temelia* căruia stă *concepţia mentalului*(?), mai bine zis a diferenţei de mentalităţi dintre intelectualitatea autohtonă din România şi mentalitatea basarabeană, puternic afectată de cea rusă-slavă, a lui C. Stere”(p. 7). Şi domnul academic/ian, cu siguranţă, trebuie să-şi schimbe calculatorul, pentru că acesta admite/comite prea multe erori. (La o vârstă venerabilă, mentalitatea să ţi-o schimbi e mult prea dificil). Cu mediocrităţile anilor ’20-’30 Constantin Stere lupta cum s-a luptat şi se luptă în viaţa politică. A dat şi a încasat lovituri fără milă, cu vârf şi îndesat. Din aceasta *nu facem politică*. Nici nu arătăm cu degetul. Cititorul nu e un cretin.

Într-un anume sens, actualitatea lucrării se reduce nu la *dialogul* mentalităţilor, ci la *frica de diferenţă*. Citâm detaliat pentru a înţelege mai desluşit nu atât dreptul la opinie al academicianului, slăvit în lupta contra răuvoitorilor (limbii, literaturii şi culturii moldoveneşti), cât rostul demersului său critic: „Problema pusă în acest fel conduce nu spre căutarea unui răspuns categoric la întrebarea: *cine are dreptate?*, ci la găsirea şi formularea unui răspuns echilibrat şi echitabil pentru toţi actorii aflaţi în scenă, şi anume: fiecare are dreptate în perimetrul conceptului de viaţă şi al mentalului intelectual-spiritual în care acţionează”. Şi mai departe academicianul scrie fără să-i tremure mâna: „... C. Stere, pe de o parte, şi oponenţii, pe de alta, reprezentau diferite, în bună parte, zone şi structuri mentale şi psihologice diferite şi incompatibile”. De ce? Pentru că: „*Recunoaşterea* acestei largi zone emergente din partea ambelor părţi şi elaborarea unui plan strategic de lungă durată privind lichidarea treptată şi fără convulsii a acestei *zone de conflict*, ar fi fost cea mai rezonabilă cale, în opinia noastră, de a tranşa treptat şi „paşnic” acest mod de confruntare iscat în baza unor evidente diferenţe *obiective*, în primul rând de ordin mental-psihologic”.

Speculaţiile cu *cazul Stere*, în interpretarea venerabilului academician, obţin dimensiuni şi rezonanţe cutremurătoare: „Evenimentele au luat însă o altă cale. S-a dorit *o integrare şi o subordonare imediată* a celui venit de pe meleagurile spirituale şi geografice basarabeano-ruso-slave în mediul naţional-autohton, dar ne-am ales cu un conflict politic, psihologic şi mental fără soluţii în acest context”. Mediocrităţile de azi din ambele părţi ale Prutului ar trebui, în logica lui Haralambie Corbu, să însuşească bine *cazul Stere* şi *punctum*!

Nu ştiu bine din care categorie face parte stimabilul academician (atât de mult îndrăgit de Editura Cartea Moldovei), dar, aflat mereu la timona datoriei, grijuliu, circumspect şi prevăzător, se pare că ne avertizează să fim vigilenţi. Păzea! Se arată iar fantomele mediocre şi bine/răuvoitoare. Apropo! Parcă Dante spunea cu dispreţ că lor, mediocrităţilor, nu trebuie să li se acorde vreo atenţie şi vreun cuvânt de încurajare: e suficient numai să arunci asupra lor o privire fugară şi să treci distant pe alături, ocolindu-le. Sper că am citat corect. ▣

Oleg Bernaz

De ce scriem?

Aş vrea să încep cu o întrebare simplă. *De ce scriem?* Nu ştiu câţi dintre cei care scriu şi-au pus această întrebare. Nu ştiu, cu atât mai mult, modul în care ar fi răspuns cei care îşi pun această întrebare. Indiferent însă de toate aceste date, putem să ne întrebăm: *de ce scriem?* De ce cei care scriu – scriu îndeobşte? Ce este atât de important în actul de a scrie, de îi conferă un presupus privilegiu? În zilele noastre se scrie mult. Poate prea mult, am îndrăzni să spunem. Putem enumera fără a medita prea mult: câmpul imens de ziare (cu tematici extrem de diverse: *politică*, *sport*, *cultură în general*, *economie*, *pornografie* etc.), librăriile arhipline de cărţi (orizontul tematicilor, iarăşi, extrem de „generos": de la arta culinară la filosofie astăzi se scrie despre tot şi sub orice formă), spaţiul imens al Internetului (cel mai încăpător, desigur: indiferent de vârstă sau de sex, de culoare sau de naţionalitate, în orizontul pixelat al Internetului toată lumea are un loc rezervat de liberă exprimare). Concluzia pare a fi inevitabilă: trăim o epocă a scrisului, a scrisului abundent, a scrisului fără limite, a scrisului pur şi simplu. Şi totuşi, în acest spaţiu de proliferare a discursurilor, nu ar trebui să facem o scurtă pauză, nu ar trebui să ne oprim şi să ne asumăm o întrebare simplă: *de ce scriem?*

Răspunsurile nu ar ezita să apară, desigur. În politică, de pildă, cum am putea să ne lipsim de discursuri? Analiştii, experţii, ei nu ar trebui, scriind zilnic, să ne facă limpezi problemele cu care ne confruntăm? Cum am putea înlătura această sarcină indispensabilă: căci, într-adevăr, cineva trebuie *să spună*, *să scrie adevărul*. Dacă politicienii ne mint, analiştii politici ne-ar putea „trezi la realitate". Acest gen de argument însă pare a nu avea substanţă în contextul nostru. Ţinând cont de răsturnările radicale, şi asta în termeni foarte scurţi, intervenite în ceea ce am putea numi „sfera politicii", cine ar mai putea distinge adevărul de fals, binele de rău sau, în general, cine ar mai putea distinge în mod *just* lucrurile? Ritmul alert în care survin evenimentele pare a exclude orice principiu *stabil* de partajare. Sau, cel puţin, efortul de a găsi asemenea repere de ghidaj devine din ce în ce mai obositor. A spune, a discerne adevărul de fals nu mai presupune un timp fertil de deliberare. De fapt, totul se întâmplă atât de repede şi atât de imprevizibil, încât deliberarea însăşi devine derizorie, ridicolă. A construi principii devine un exerciţiu minuscul într-un câmp fracturat, dispersat, hazardat. Este inutil să anticipezi, să găseşti ceva *a priori* valabil într-un orizont al hazardului. Şi atunci: *de ce scriem?* Nu este contradictoriu să proliferezi discursuri când, de fapt, nimic nu mai poate fi spus în mod rezonabil?

Şi poate că nu ar fi cu totul eronat să admitem că nu doar în câmpul politicii, ci în general lucrurile sunt şi se prezintă la fel. Cine acceptă că întâmplarea, hazardul ne-a făcut ceea ce suntem, poate în acelaşi timp acceptă că nimic nu mai are fermitatea certitudinii. Şi drept corolar avem stupefacţia în faţa acestui fenomen de actualitate: *inflaţia scrisului*.

De fapt, atunci când scrii, nu se presupune că ai o certitudine şi că, având această certitudine, ai putea spune ceva? A scrie nu înseamnă *a avea ceva* de spus? Dacă da, atunci obţinem o concluzie ce pare inevitabilă: toţi cei care scriu, toate aceste ansambluri de texte (despre orice: *film, teatru, politică, ştiinţă, poezie, muzică* etc.) presupun certitudini. Iar dacă lucrurile stau aşa, atunci ar trebui să facem un efort să le citim (căci e mai bine să citeşti şi să ai certitudini decât să nu citeşti şi să fii ignorant). Concluzie mai degrabă absurdă: a căuta certitudini pe paginile lucioase ale atâtor reviste este un lucru prea greu, dacă nu imposibil. Corolar (bis): stupefacţia în faţa delirului scrisului.

De ce scriem? – mai degrabă o întrebare decât prilejul unui răspuns. Căci, desigur, cine ar mai încerca răspunsuri ferme din moment ce posibilitatea întrebării este deja hazard?

■

Grigore Chiper

Reality flash

„Nunţile necesare"

Etoamnă târzie. Drumurile însă nu sunt desfundate, aşa cum le ştiam din copilărie, când făceam cozi imense în faţa unei gropi special amenajate la şcoală pentru a ne spăla noroiul lipicios de pe cizme.

Îmi iau, pentru orice eventualitate, lanterna. E mâzgă uşoară, pe undeva drumul e cu hopuri, pe altundeva lunecos. E şi o beznă accentuată de lipsa iluminaţiei stradale, de casele pustii, fantomatice, deja fără garduri.

Mergem la o nuntă la ţară, la nişte rude îndepărtate. Reţin că am fost la o nuntă în acest sat acum exact zece ani. Prin anii '90, nunţile se făceau acasă, căci localurile publice erau devastate sau ruinate. Acum nunta are loc în unul din aceste localuri recondiţionate, fostul magazin de mărfuri de larg consum. E ameliorat în interior, nu foarte mult, atât cât să-l facă pasabil pentru o ceremonie. Câţiva piloni imenşi ce ţin tavanul înalt separă sala în două părţi autonome. Podeaua din beton amestecat cu pietricele de granit şlefuit mai poate răscoli unele nostalgii. Pereţii sunt acoperiţi cu hârtie şi cu pânză, între dungile cărora mai pot fi întrevăzute urmele dezastrului.

Remarc îndată că obiceiurile nupţiale s-au schimbat aproape radical. Nuntaşii stau cuminţi într-un lung rând pentru a le strânge mirelui şi miresei mâna, a le ura un cuvânt de salut, de încurajare şi la mulţi ani şi pentru a le înmâna „darea", o sumă de bani pusă discret într-un plic. Nu mai e ca acum zece ani, când lumea aştepta chinuitor şi cu îngrijorare momentul dării. Suma era anunţată în public de către o „portavoce", deseori cu inflexiuni ironice sau de-a dreptul sarcastice faţă de cei care coborau sub ştachetă. Deci nunţile s-au democratizat (şi) la sat. Asist la o ceremonie – cu unele trăsături totuşi autohtone – desprinsă din filmele de la Hollywood. Această americanizare s-a produs, probabil, şi prin filieră rusă, căci ne aflăm într-o localitate din preajma Nistrului, dintr-o zonă limitrofă Transnistriei.

În continuare, nunta e o alternare între mese, cu mai multe bucate, etajate, ca la moldoveni, şi discotecă dansantă. Discoteca e întreţinută în fond de tinerii care dansează de zor. Aproape că nu zăresc persoane trecute de 50 de ani. Cei mai mulţi au plecat imediat după urările de căsnicie lungă şi fericită.

La masă stăm cu rude, cu care schimbăm vorbe la nimereală. Nu toate rudele şi-au putut permite o nuntă chiar şi în aceste condiţii atât de generoase şi avantajoase.

În rest, nu s-a modificat nimic. Rânduri de mese aranjate în formă de patrulater incomplet sau, cum se spune, de „p" rusesc. Laviţe în loc de scaune pe care şedem ca la priveghi. Varul scorojit de sub hârtia bulbucată. Nu lipsesc nici baloanele şi ghirlandele. Nunta e o încercare aproape desperată de a păcăli sărăcia, care nu poate fi decât urâtă.

Întâmplarea face ca în aceeaşi perioadă să asist la o altă nuntă la sud, la Prut. Aici e un alt fel de serbare, cu obiceiurile pe care le ştiu conservate cu sfinţenie. Ritualul este săvârşit fără grabă, cu încetinitorul. Principalele evenimente nupţiale au loc undeva într-un centru improvizat, unde sunt îndreptate şi privirile invitaţilor. Fiecare gest este savurat sau, dimpotrivă, amendat cu diferite grade de intensitate. Există conştiinţa unei comunităţi, păstrătoare de tradiţie. Nu e ceea ce am observat în extremitatea estică a RM, când eşti pe cont propriu. Nimeni dintre organizatorii nunţii nu încearcă niciun fel de socializare. Chiar şi persoanele angajate pentru a umple paharele, îndemnându-i pe meseni să le golească, nu erau prea insistente. Basarabia e traversată nu numai de câteva zone climaterice contrastante între ele, ci şi de spaţii culturale deosebite. La Prut, procesiunea nunţii se desfăşoară lent, în conformitate cu volumul I al Moromeţilor lui Preda, când „timpul avea cu oamenii nesfârşită răbdare"; la Nistru, evenimentele sunt precipitate, în conformitate cu volumul II al Moromeţilor, când „timpul nu mai avea răbdare".

■

Golemul

(Urmare din pag. 8)

sale, – desenează ceea ce vede: cercurile mov ale propriei oboseli. Cele cinci cercuri olimpice ale oboselii generale. Astfel, pur şi simplu se termină anul, se termină ziua. Începe noaptea. De revelion? Timpul cucuvaielor (vaietele) flămânde, curenţi uşori de aer izvodiţi de fâlfâitul aripilor lor, când sunt puse pe vânătoare de mici rozătoare, – curenţii uşori leagănă raţiunea obosită a eroului, protagonistului. Singur, însingurat. Aşa, o vălurare mai mult impresionistă. Şi impresionabilă. Sau, poate, doar abilă. Pentru că, precum aţi observat şi dumneavoastră, în limbajul nostru există foarte multe silabe – să zicem – în plus: in... co... con... ne... ex... supra... Şi poate că ele trebuie interzise, ca şi formele verbale la trecut sau viitor.

Adio, raţiune... (Păcat că semnul exclamaţiei e prohibit.)

Eroul fără adăpost stă întins pe divan. Doar timp prezent. În relaţie nupţială cu sine însuşi, când e, adică, şi în ipostază de ceea ce se numeşte Vreme. Timp-Vreme, una şi aceeaşi, hemafroditul autotelic, în sine, pentru sine. Şi lumea se opreşte, se stopează de la sine ce vine din sinele hemafrodit al vremetimpului. Şi cronospaţiului.

Inima a ruginit, sângele – uscat, ca pulberea roşcată, scuturată dintr-o coadă de vulpe, foşgăie deasupra eroului, protagonistului. Acesta ar vrea să bea. Nu obligatoriu la crâşmă. Ci şi, aşa, un pahar de apă plată. Fără plată. Iar în pahar nu e decât nisip pentru cei mai însetaţi ca el.

Din depărtare, aduse de particulele foşgăitoare ale prafului de rugină, răsună nişte acorduri. Minunate. Un murmur de Lammermoor. Dumnezeu plânge la o răscruce nesemaforizată. Prezentul fâlfâie ca lenjeria intimă întinsă pe frânghiuţele trase între blocurile Veneţiei. Se încheie anul. Vine noaptea. E timpul să încep un nou an. Nouă zi. Totul – peste o noapte. Poate că de revelion. Ceea ce însă nu mă poate face să-mi scape un detaliu: cel cu femeia beată întinsă pe asfalt. Cu faţa în jos. Iar mâna îi stă, încârligată, aruncată, ca un cârlig de svastică, – pe spate. A doua, la fel ca un cârlig de... – însă în lături. Unghiurile de la coate. Picioarele – desfăcute. În botine. De cauciuc. Parcă ne-am afla la Cernobâl, în secolul trecut. Fusta boţită – pe jumătate ridicată. În trencicot de cauciuc. Pentru că, dimineaţă, pornise, de acasă, pe timp de ploaie, – nu? Cu ciorapi bruni-gri şi pantofi scofâlciţi. Cam de câţi ani să arate?... Nu, nu arată, e cu faţa în jos. Capul, fruntea îi stă exact la marginea unei băltoace. Doar părul cărunt i s-a răsfirat peste oglinda tulbure a ochiului de apă. Oamenii – parcă n-ar observa-o, dar totuşi o ocolesc. Adică, de fapt, o văd. Dar... Umezeala aerului nu te lasă să respiri liber. Oamenii ajung acasă şi, primul lucru pe care îl fac, e să verifice, să cotrobăiască, dacă toate le sunt la locurile lor. Ceea ce, dimineaţă, mai părea să le aparţină. Iar spre seară multe s-ar fi putut schimba...

Şi nimeni – se gândeau ei, sau doar unii – n-ar putea spune – în acest moment, în această situaţie, spaimă, disperare – că n-ar fi anume ea, femeia beată, despuiată, crăcănată indecent în mijlocul lumii, – că n-ar fi ea una, unul dintre cei care s-au salvat de la dezastrul care, se zice, e deja aproape, pentru că, iată, se şi aude tropăitul Golemului, nu de argilă, nu din mit, ci Golemul de Plastilină şi Palestină, mai maleabil, mai abil, mai feroce, mai imprevizibil, mai nimicitor de Spaţiu, dar mai ales – *Terminator* de Timp. Pentru că problema omului, problema globului a fost mereu durata – de existenţă. Golemul o va duce la paroxism, la isterie, la rezolvare prin, pur şi simplu, anihilare, scoatere din manualul universal de supravieţuire. Pentru că trebuia, odată şi odată, să se întâmple şi asta. Rezolvarea prin anihilare.

Pa (păcat: fără semnul exclamării), cei care am fost Cândva... Dar, dovedeşte Golemul – nu şi totdeauna. Însă voi cum aţi crezut, – să o duceţi aşa, într-o veşnicie, din generaţie în generaţie, din civilizaţie în civilizaţie, pe Gratis, pe Nimic? Nu, dragilor, pentru toate trebuie plătit... De data aceasta – definitiv. Rezolvare prin Anihilare. Amin.

■

1. Ce trăsătură de caracter vă defineşte cel mai bine şi care a fost cea mai nepotrivită calitate pe care v-au atribuit-o alţii?
2. Credeţi că e posibil să trăim numai în adevăr, să excludem minciuna?
3. Aţi fost vreodată cu adevărat fericit în meseria scrisului?
4. Ce preţuiţi mai mult: libertatea umană sau datoria faţă de patrie?
5. Ce aţi dori să discutaţi cu un scriitor celebru, dacă v-aţi întâlni cu el la o casă de creaţie?
6. Aţi încheia un „pact faustic” pentru a crea o operă monumentală?
7. Credeţi în Geneză sau în Teoria evoluţionistă?
8. Vă deranjează faptul că religiile monoteiste nedreptăţesc femeia?
9. Aţi accepta să plecaţi într-o călătorie în spaţiu pentru a cunoaşte tainele Universului, ştiind însă că nu vă veţi mai revedea părinţii, rudele şi prietenii?
10. Dacă nu v-aţi fi născut în România/Moldova, în ce ţară din lume aţi fi dorit să trăiţi?
11. Dacă aţi avea posibilitatea să alegeţi, în ce epocă din trecut aţi dori să trăiţi?
12. În ce tablou al unui pictor celebru v-ar plăcea să intraţi?
13. Preferaţi un guvern naţional sau un guvern european?
14. Care este, după părerea Dvs., cea mai mare impostură a lumii?
15. Dacă vi s-ar oferi ocazia, în ce moment al istoriei aţi interveni pentru a da un alt curs evenimentelor?
16. Aveţi un model pentru femeia perfectă?
17. Ce calităţi apreciaţi la un bărbat?
18. Vi s-a întâmplat să jucaţi în viaţă „roluri” care nu vi se potrivesc?
19. Aţi simţit vreodată nevoia să vă răzbunaţi pe cineva, să faceţi rău cu intenţie?
20. Vă place să daţi sau să primiţi?
21. Care „nebun al lumii” – ne gândim la iconoclaşti şi reformişti, cei care contribuie la emanciparea spiritului uman - vă este cel mai simpatic?
22. Ce compozitor vă place cel mai mult?
23. De ce îşi spune omul poveşti?
24. Vă e frică de singurătate?
25. Ce fel de poezie vă place, sunteţi deschis către mai multe formule poetice?
26. Dacă aţi scrie un scenariu de film, cu ce regizor - clasic sau contemporan - aţi dori să colaboraţi?
27. Aţi simţit vreodată tentaţia puterii?
28. Ce personaj nedreptăţit, subevaluat din istoria omenirii, aţi dori să-l reabilitaţi?
29. Ce calitate proprie unui alt popor aţi dori să o aibă şi poporul român?
30. Când scrieţi (dimineaţa sau seara) şi ce stimulente folosiţi pentru scris?
31. Cu ce vă „hrăniţi” îngerul de pe umăr?
32. Ce aşteptaţi, ştiind că nu va veni niciodată?
33. De ce îşi pune omul întrebări?

De ce îşi pune omul întrebări?

Eugen Lungu

1. Până la o anumită vârstă am râs de cei care cred în zodii şi în alte parascovenii de felul acestora. După ce am citit însă *Oglinda constelată* de G. Călinescu – marele critic era preocupat în cel mai înalt grad de ocultism –, am acceptat că cel puţin o catenă din ADN-eul nostru poate reverbera în consens cu poziţia aştrilor (nu neapărat la modul mistic). Sunt Cumpănă, şi în zodia Cumpenei, schiţată în *Oglinda constelată*, am găsit cel mai fidel portret psihic, cu micile calităţi şi marele defecte ce mă însoţesc: „Zodia Cumpenei e o constelaţie de justiţie şi echilibru. Ea ocroteşte dispoziţiunile artistice, pasiunile erotice, contractele şi asociaţiile. Nativii cumpenei sunt împăciuitori, echilibraţi, amabili, cu o mare dragoste de dreptate. Sunt adesea nehotărâţi în judecată, de teama unei erori. Sunt lipsiţi de entuziasm şi de îndrăzneală şi uneori familiari cu cine nu trebuie, de unde neplăceri”. La capitolul defecte, nu cred că e tot, dar rămânem la ce-i scris.

În genere, ideea noastră despre noi înşine şi felul cum ne văd ceilalţi, mai ales neprietenii, sunt două lucruri total diferite. Habar nu avem cum arătăm proiectaţi pe ecranul celorlalţi, ce superbă canalie zace în noi. Mai ales că viaţa, pe lângă multele şanse care ni le dă, ne lasă, generoasă, neşansa de a ne ilustra şi prin involuntara prostie...

2. Minciuna medicului este uneori un panaceu. Minciuna politicienilor e un mod de a fi. Bismarck, mi se pare, spunea că cele mai multe minciuni se spun după o vânătoare, într-un război şi înainte de alegeri. Minciuna de stat e cea mai gravă. Viaţa generaţiei mele, cel puţin, a intrat toată sub acest capac urât şi asfixiant. Scriitorul spune însă cele mai înflorite minciuni – ce altceva e ficţiunea? Cu ele creştem – ce sunt basmele? Cu cât minciunile izvodite de un artist sunt mai meşteşugite şi mai aduse din condei, cu atât ni se par mai frumoase. Când ajung să se clişeizeze, cineva inventează un alt model de a minţi frumos. Cam aşa ar putea fi definit progresul în literatură.

Cele mai mari minciuni mi le-am spus mie însumi. Uneori, am şi trăit din această mirifică industrie. Căci minciuna cea mai cinstită şi deci îngăduită este speranţa.

3. Fericirile din scris sunt rare şi iute trecătoare. Ca roua, dacă există cumva rouă în Sahara. Îndoiala este însă veşnică – aşa am ajuns să formulez „complexul Orfeu”. Nu pe Euridice se întoarce s-o vadă poetul-legendă (Euridice e o metaforă); el vrea să se convingă încă o dată că nu şi-a pierdut darul, că lira (citiţi *talentul*) sa funcţionează încă. Cei care trăiesc din scris se îndoiesc de un milion de ori şi au nevoie de un milion de „da!”-uri din afară că există ca inşi creatori. E o aritmetică măcinătoare, deoarece „da!”-urile sunt catastrofal în minus faţă de semnele de întrebare.

Sigur că fericirile unui autor sunt inspirate de apariţia cărţilor sale. Puţinele momente când îmi surâdea acest noroc au rămas însă nu ştiu cum confuze. Poate pentru că, fiind editor, m-au bucurat atât de mult cărţile altora, încât, până a ajunge la ale mele, rezervele de fericire, limitate totuşi, se şi epuizaseră. Poate că, în virtutea aceleiaşi meserii, am devenit imun la puseurile de gloriolă. Dulcele înşelări ale atâtor orgolioşi care vin la editură şi pun solemn pe masă manuscrisele din care se va trage cartea secolului m-au vindecat de ideea că opul meu va schimba axa lumii – e o carte între miile şi miile de cărţi pe care le-am văzut.

Sau poate pentru că am trăit aceste clipe prea târziu, la o vârstă când accesele jubilative au o firească surdină. Aşa că haideţi să căutăm un model de fericire scriitoricească în altă parte. Vă livrez un exemplu din „colecţia” criticului literar E. L. O superfericire spumoasă, un extaz sardanapalic, trăite cu toată exuberanţa iuventuţii unor 23 de ani. Tânărul jubilează, de fapt, nu la apariţia cărţii, ci doar la vestea că – s-ar putea! – să-i apară o carte: „N-am dormit deloc în acea noapte. Eram transfigurat de fericire: aveam să public o carte, aveam să devin autor! Ştiam că volumul urma să iasă abia peste un an. Ţin minte că mi-era frică să nu mă calce vreo maşină sau să mi se-ntâmple altceva până atunci, şi să nu mai apuc să-mi văd cartea. Când *Faruri, vitrine, fotografii* a ieşit, l-am sărbătorit cu prietenii mei Cristi Teodorescu şi Marinică Preda (nepotul scriitorului). Eram bucuros cum n-am mai fost apoi, nici pe jumătate, la nici o altă carte de-a mea” (interviu în *Rom. literară*). Mai trebuie să precizez cine e fericitul? Ce e drept, tot scrisul şi felul cum sunt comentate uneori cărţile sale îi aduc lui Cărtărescu şi cele mai sfâşietoare dezolări. Exemple – câte vreţi! – în jurnalul său.

4. Nu prea ştiu – noi nu am avut niciodată o patrie adevărată, căreia să-i sacrificăm nesiliţi libertăţile. Dimpotrivă, URSS-ul, o „patrie”-maşteră, de împrumut, ni le confiscase pe toate, înlocuindu-le cu o constituţie de mucava, foarte frumoasă pe hârtie, dar care funcţiona →

doar distorsionat, drapând machiavelismul unuia dintre cele mai „copiate” totalitarisme. Nici în ’91-93, când păream ameţiţi de atâta libertate, nu ne aparţineam cu adevărat, de altfel ca şi acum. Nişte sfori nevăzute, dar având tăria odgoanelor, ne dau mereu direcţiile spre care trebuie să mergem şi ne stânjenesc mişcările.

5. Întrebarea mea ar fi simplă şi deloc metafizică, deoarece e scoasă din *Antimetafizica* lui Nichita Stănescu. Şi aş adresa-o unui scriitor încă în viaţă, lui Evgheni Evtuşenko, despre care Nichita spunea: „N-am întâlnit niciodată un om mai sensibil, cu o exprimare a sufletului lui atât de directă, de cordială şi de jucată... Mai înalt cu o palmă decât mine, care eu sunt foarte înalt, mai slab decât mine, care eu sunt mai urs decât el, mai guraliv decât mine, care sunt guraliv” ş.a.m.d. Cei doi s-au întâlnit la Festivalul de poezie de la Struga, unde poetul nostru fusese mai aplaudat decât Evtuşenko (Stănescu citise *Elegia a II-a*) şi unde rusul pierduse şi un pariu în faţa românului, căci nordicul afirma cu superbie panslavistă că *Şalul negru* era opera lui Puşkin şi nu o traducere din română (ştiţi povestea!). Turnirul a continuat în camera de hotel a românului, unde ambii cavaleri s-au prezentat „înarmaţi” cu câte cinci sticle de şampanie, preţul rămăşagului (Nichita era gentilom, nu putea să-l lase pe Evtuşenko să plătească doar el pariul pierdut). După a *n*-lea sticlă, autorul *Elegiei* era acuzat de hermetism, după care fondul slav al blondului Nichita a reacţionat şi el în consecinţă. Cred că bănuiţi ce-a urmat. Întorşi în ţările lor, Stănescu traducea poezia lui Evtuşenko şi o publica, rusul dădea un interviu amplu în care vorbea elogios despre Nichita. Am căutat, dar nu am aflat niciodată ce a scris Evtuşenko despre poetul nostru. Asta ar fi fost întrebarea.

Şi o alta, de astă dată nu fără ceva mistică în ea, pe care i-aş pune-o presupusului autor al *Apocalipsei*. Când?

6. Odată cu evoluţia fulminantă a Internetului (dar ce ne mai aşteaptă în acest sens în următorii 20-50 de ani?), cercetarea, ca metodă savantă de lucru, a fost înlesnită foarte mult. Altădată puteai să cauţi o anumită informaţie luni întregi, acum ai acces la ea într-un timp extrem de scurt. Aşa că Mefistofel trebuie concediat din mitologia cercetării. Un eventual doctor Faust nu mai trebuie să încheie necreştineşti şi compromiţătoare pacte cu Satana pentru atât de iute trecătoarea clipă a revelaţiei: cel mai jerpelit şi mai păcătos computer îţi poate oferi şi păstra la nesfârşit pe monitor atât de jinduita clipă!... Am în vedere clipa revelaţiei savante!... În ceea ce priveşte Margareta/Gretchen etc., adică erosul, toate rămân cum au fost.

7. Cred în tot ce e explicabil, iar teoria evoluţionistă are solide argumentări ştiinţifice, confirmate prin scheletele de dinozauri, cele de mamut, dar şi de insectele prinse de vii în bobiţele de chihlimbar preistoric. Avem în fiecare patrulater calcaros de *piatră de talie* (aşa i se spune corect neaoşului *cotileţ*) un muzeu în miniatură, în care timpul şi marea au presat viaţa de altădată, acum fosilizată. Toate împreună afişează cel mai convingător tablou evoluţionist. Şi totuşi cum şi cine a pus în funcţiune acest carusel botanico-zoologic nu ne poate spune nimeni – nu există încă o teorie plauzibilă în acest sens. Aşa că Geneza mai rămâne o carte deschisă...

8. Vreo 40-50 de ani în urmă vestea că un preot catolic şi-a pus microfon în biserică (de la care uneori se transmitea şi muzică...) pentru a-şi mări numărul enoriaşilor, părea bizară de tot. Acum acest accesoriu tehnic, dar şi altele, nu lipseşte nici chiar din lăcaşele de cult ortodox, ortodoxia rămânând a fi de o rigiditate doctrinară proverbială. Într-o lume a globalizării, riturile, chiar şi cele mai încrâncenate, au tendinţa de a se adapta noilor condiţii. Dă fisuri în acest sens şi fundamentalismul islamic. Tot mai multe femei îşi lasă feregeaua acasă şi n-ar trebui să excludem posibilitatea că Muslim va cunoaşte ce înseamnă emanciparea femeii la fel cum o cunoaşte astăzi John sau Jean. Că la noi, când „accesează” cineva problemele *gender*, cum se numesc ele astăzi destul de fistichiu, mă pufneşte râsul. Femeile ne-au luat mai întâi pantalonii, apoi ţigara şi alte vicii considerate pur masculine. Conduc maşini, zboară în cosmos, fondează firme, sunt miniştri ai Apărării, acum e o modă să conducă şi state. S-ar putea crede că exagerez luând doar acest „etaj” superior al ierarhiei sociale, dar şi „jos” e la fel – *stranierele* îşi găsesc mult mai uşor de lucru la Roma sau Milano decât soţii lor. Mai e şi alt aspect: citeam într-un ziar că bărbaţii din mai multe ţări şi-au făcut asociaţii pentru a se proteja împotriva abuzului... femeilor. Mai vreţi ceva?

9. Nu prea cred: ar fi o cunoaştere în sine, profund egoistă. Neîmpărtăşită cuiva, ce rost ar avea? Stăpânul acestei comori informaţionale nu s-ar deosebi prin nimic de insul avar ce-şi admiră, ascuns de toată lumea, luciul aurului.

10. Mi-ar fi plăcut să fiu vecin cu Montaigne şi să-i fac din când în când vizite. Mi-aş dori cel puţin o săptămână în biblioteca lui Eco. Sunt unicele ţări în care aş fi vrut să trăiesc. Dar, vorba lui Costenco, „Aici eu am să-mi scutur spicul”.

11. Dintr-o frumoasă pasă a literaturii, trecutul e romanţat şi chiar idealizat. Un model paseist şi nostalgic propunea ideologia eminesciană, care găsea ideală epoca lui Alexandru cel Bun. Specialiştii bine informaţi râd însă într-un dinte şi ne avertizează, aş zice cu ceva cinism, că peisajul istoric nu e chiar atât de atractiv. Nici al nostru, nici cel străin, chipurile, mai evoluat. Excluzând războaiele, crude ca esenţă, nici chiar ospeţele trecutului, momentele când omul se mai însenina şi-şi permitea un moment de relaxare după vreun Podu’ Înalt sau după o Valea Albă, nu erau mai îmbietoare. Tatăl lui Ştefan cel Mare era ucis la o nuntă, însuşi Ştefan, ajuns în fruntea ţării, avea năravul aprig şi mână grea (vă mai amintiţi ce *hobby* avea pe la ospeţe?). De bieţii musafiri ai lui Alexandru Lăpuşneanu ce să mai vorbim? Dar de nunta lui Vasile Lupu, ca socru mic? La curtea faimoşilor Medici, dar şi la cea a regilor Franţei, otrava era un fel de desert. Însuşi ospăţul ca proces ar cutremura pe un om al secolului nostru: hălcile se apucau cu mâinile, care erau apoi şterse de faţa de masă, oasele se aruncau pe jos, iar câinii îşi disputau înverşunaţi bucăţile mai apetisante etc., etc. Batistele încă nu erau inventate, aşa că nobilii cavaleri îşi suflau nasurile în maniera ţăranului din *Frunze de dor*. Iată cum arăta pe atunci Luvrul, astăzi un sinonim al civilizaţiei apusene: „Se intra la rege ca la moară. Valul urcând pe scări şi coborând de curteni, de oameni de afaceri, de soldaţi, de cei veniţi din provincie, de furnizori şi de servitori, considerau scările, saloanele, coridoarele, dosul uşilor, ca locuri propice pentru a-şi face nevoile fireşti”(Dr. Cabanes, citat de Ovidiu Drimba în *Istoria culturii şi civilizaţiei,* vol. IV). Adăugaţi apoi molimele care înjumătăţeau populaţii întregi. Iar pe o insulă din mijlocul oceanului, dacă ar fi să-ţi alegi un loc mai ferit de uruitul progresului, te aşteptau cu frigarea gata „colegii” lui Vineri. Totuşi prezentul, oricât de ticăloşit, pare cumva mai sigur. Deşi, s-ar putea să ne ispitească faptul că la curtea reginei din Saba sau la cea a smolitei Cleopatra desfătările se ţineau lanţ. Toate însă sub semnul provizoratului (bietul Antoniu!).

Dincolo de orice glumă, m-aş întoarce în cel mai frumos trecut pentru mine – copilăria mea. Mi-e dor de cei care nu mai sunt, figurile cărora mi le amintesc, pe an ce trece, tot mai vag. Aş vrea să-i revăd şi să retrăiesc acele timpuri cu ochii şi mintea celui care a păşit deja pe cealaltă coamă de deal, care lunecă în pantă.

12. În *Şcoala din Atena* de Rafael. Cu condiţia să cunosc greaca veche. Vă închipuiţi ce regal! Să-i vezi şi să-i asculţi dintr-odată pe cei mai mari înţelepţi ai Antichităţii! L-aş ruga pe Heraclit să-mi explice dacă principiul său are relevanţă şi pentru alte lichide decât apa chioară de râu. Am încercat să aflu aceasta prin scrupuloase aplicări empirice, împreună cu Mircea V. Ciobanu, Efesul natal al filosofului fiindu-ne de mult o denumire destul de familiară.

N-aş vrea să fiu nicidecum în tabloul unui alt artist, chiar dacă pictura sa îmi place foarte mult – e vorba de Caspar David Friedrich şi de tabloul său *Marea îngheţată,* care te anulează ca fiinţă gânditoare.

13. Aş prefera un guvern naţional proeuropean. Cel puţin aşa pare a fi cei care ne conduc azi. Dar... ori Europa fuge de noi, ori noi batem pasul pe loc, căci tot în Valea Seacă suntem.

14. Cea mai mare impostură a fost papesa Ioana, dacă nu cumva totul e o legendă. S-a văzut că nu e bărbat, ci femeie abia când era gata să nască. Gurile rele spun că, de atunci, la ritualurile de învestire a noului papă s-a mai adăugat unul – o mână expertă şi anonimă verifică dacă noul candidat are anatomia conformă principiului masculin.

15. Au existat două momente când se putea intervenі în destinul omenirii – cineva trebuia fie să stârpească şarpele, fie să oprească mâna Evei. În felul acesta „omenirea”, fără un proces „genitoriu”, se rezuma la cei doi care nu ar fi aflat niciodată ce e moartea sau ce sunt lipsurile. O altă mână care trebuia împiedicată era cea asasină a lui Cain. (Luaţi exemplele la modul simbolic.)

Dacă nu ar fi fost aceste două păcate fundamentale, nu ar fi apărut nici avertizarea-blestem de mai târziu „Cu tine nu mă împac nici în rai la umbra unui crin”. Orice altă intervenţie – înainte de bătălia X sau până la urcarea pe tron a lui Y, ori după căderea satrapului cutare, să zicem – ar fi fost doar un paliativ vremelnic, căci agresivitatea naturii umane se declanşează oricum, mai devreme sau mai târziu, împingând omenirea spre un etern conflict suicidar.

Totuşi, cred că în acea lume ideală s-ar fi murit de plictis.

16. Dacă vorbim de simboluri, atunci în nici un caz Elena, mândra pentru care s-au bătut aheii cu troienii, prăpădind o mulţime de vieţi omeneşti. Homer a făcut din ea un bibelou mut, deplasat de colo-colo de oricine avea cheful. Frumuseţea bucură ochiul, e drept, dar e destul să deschidă gura şi tot farmecul ei se risipeşte ca o Fata Morgana. Şi-apoi frumuseţea în sine nu are nici un merit – la asta a trudit maica natura accesând un ADN mai spălăţel. Aşa că mândreţea fără înţelepciune e o nimica toată. Iar înţelepciunea nu se dă şi nu se moşteneşte. Ea se agoniseşte prin propria trudă, fiind meritul personal al omului care o are. Modelul perfect în acest sens este Aspasia din Milet, a doua soţie a lui Pericle. Pe lângă frumuseţea trupului era şi de o inteligenţă sclipitoare, ceea ce o făcea prietenă şi partener de discuţii al lui Socrate.

Tipul Elena nu e chiar atât de rar, pe când modelul Aspasia e pur şi simplu rarisim. Nu vă mai spun aici despre frumuseţea interioară, căci risc să fiu cicălitor şi ba-

→

Chişinău, 7 aprilie. Teatru-document. Piese de: Irina Nechit, Mihai Fusu, Dumitru Crudu, Constantin Cheianu. Ediţie îngrijită de Andreea Dumitru. Cuvânt înainte de Doina Jela. Prefaţă de Vitalie Ciobanu. Fundaţia Culturală „Camil Petrescu”, Revista *Teatru azi* (supliment) prin Editura Cheiron, Bucureşti, 2010.

„Cu toată proximitatea în timp şi spaţiu, e tot mai limpede (şi trist) că aici, în dreapta Prutului, puţini îşi amintesc ce s-a întâmplat cu un an în urmă la Chişinău. E drept că relatările acelor zile – reportaje, apeluri în presa scrisă, pe internet, la televiziune – au creat senzaţia unei victorii pe muchie de cuţit, exaltarea martorilor fiind adesea dublată de teama şi deruta lor...

Ni s-a părut admirabil, în aceste condiţii, impulsul unor intelectuali basarabeni – deopotrivă jurnalişti şi oameni de teatru – de a se apleca asupra unei materii încă nedecantate, complexe, dureroase. (...) Fără a fi strict documentare (dimpotrivă, ficţiunea lucrează aici ca un bisturiu necruţător), aceste piese sunt cu certitudine un *document* al stării de spirit de la *7 aprilie* şi al nevoii stringente de solidarizare întru adevăr. (...)

Piesele prezente în volum ţin de un context pe care ne simţim datori să-l punem în lumină. De aceea, ele apar însoţite de argumentele confesive ale autorilor, de o succintă cronologie a evenimentelor şi, mai ales, de contribuţiile a doi redutabili publicişti. (...)

Teatrul, ca revelator al schimbărilor trăite, dar nu întotdeauna şi conştientizate, teatrul, ca pergament al memoriei suferite şi împărtăşite, reprezintă, în mod explicit, pariul acestui volum.” (*Andreea Dumitru*)

nal.

17. Inteligenţa, răbdarea, consecvenţa.

18. Da. Cine zice că n-a făcut-o se înşală pe el şi pe ceilalţi.

19. Nu cred. Sunt însă destule măgăriile pe care le-am comis din prostie, din neştiinţă sau înşelat de falsa cumsecădenie a altora. Ceilalţi poate le-au uitat, eu nu le pot uita în nici un fel. S-ar părea că trecerea anilor ar trebui să le estompeze în memorie... Dimpotrivă, le simt tot mai acut. E ca o plagă de cuţit în tulpina copacului – timpul o face tot mai proeminentă.

20. Şi, şi. Ambele sunt la fel de plăcute. Dar dezvolt un adevărat complex la ideea de a fi dator cuiva cu ceva. După un timp, am constatat că trăiesc după acelaşi principiu sever, enunţat de personajul din poezia Anei Blandiana *Restul pe masă*. Poemul nu străluceşte ca operă, dar are ceva din inamovibilitatea unui cod de fier al onoarei: „Am o deprindere monstruoasă aproape – / Nu-mi place să fiu datoare nimănui./ Doctorului care mă vindecă îi trimit flori,/ Pentru sănătate garoafe/ Şi suntem chit./ Ospătarului îi las restul pe masă,/ Celui care îmi face un cadou/ Îi fac altul mai mare,/ Celui care-mi surâde-i surâd./ Celui care-mi rânjeşte-i surâd./ Închei toate socotelile în felul acesta,/ Rămânând deasupra,/ Tăind toate punţile/ Şi, câteodată,/ Mă cuprinde o dorinţă nebună/ Să fiu recunoscătoare cuiva,/ Să mă târăsc în genunchi mulţumind,/ Să strig: «Nu sunt vrednică/ Nici dându-mi viaţa să înapoiez bunătate atâta!”»/ Dar în urma mea totu-i plătit”.

21. Diogene. Probabil el este cel care, văzând cum un om bea apă de la cişmea din palmele făcute căuş, i s-a făcut ruşine că avea în „dotarea” sa o cană. Un alt nebun frumos e contemporan cu noi. E vorba de matematicianul rus (!) Grigori Perelman, cel care refuza milionul de dolari oferit de Clay Mathematics Institute din Cambridge, Massachusetts. Premiul era acordat pentru rezolvarea *conjecturii Poincaré,* problemă enunţată de savantul francez Henri Poincaré cu o sută de ani în urmă şi care, până în prezent, nu „cedase” nimănui. Tipul mai refuzase, în 2006, un alt premiu barosan, un echivalent al Nobelului în domeniul matematicii, pentru o altă ispravă de acelaşi fel. I-am înţelege gesturile, dacă ar fi fost bogat, dar o duce într-o sărăcie lucie, total dezinteresat de lume şi confort, că ar putea să-l invidieze până şi Simion Stâlpnicul!

22. Nu e unul, sunt mai mulţi. În funcţie de dispoziţie sau de moment, îmi place să ascult ceva anume din Mozart, Beethoven sau Vivaldi. Corelli e ca un joc liniştitor de ape. Am încă un *pick-up* vechi în bună stare şi zeci de discuri-mamut, pe care ezit să le arunc. Printre ele şi un set Corelli, un Corelli cu picturi din Claude Lorrain pe plicuri, ambii artişti născuţi parcă unul pentru celălalt de divinitatea clasică a armoniei.

23. Când suntem mici, adorăm poveştile, fiindcă ne transportă într-o lume a tuturor posibilităţilor, dar mai ales într-un spaţiu al dreptăţii absolute (basmul pedepseşte exemplar pe cei răi şi-i răsplăteşte generos pe cei virtuoşi). La maturitate, poveştile ne mobilează existenţa care, cu vârsta, devine tot mai ternă.

24. Îmi place singurătatea creatoare, dacă nu vă par prea dubios-emfatic. Nu şi cea existenţială. Altă dată am să vă spun o poveste întreagă despre singurătate.

25. Toată poezia bună, de la antici până la douămiişti, nu contează formula. Nu-mi plac simulările de ermetism şi cerebralitate sub o îngrămădire obscură de cuvinte, lipite alandala şi simulând profunzimi abisale. Ştiu un poet de la noi, defunct ca om, pentru mine şi ca poet, căruia foarte mulţi i se închină, crezându-l foarte adânc. În realitate, sunt doar mici acrobaţii fără relevanţă poetică.

26. Aici, la noi, cinematografia nu a stat niciodată mai prost decât acum, aşa că fără milioanele cu care e obişnuit, nici James Cameron n-ar face mare brânză. Ştiu însă nişte poveşti pur şi simplu extraordinare, din care s-ar trage câteva filme de clasă mare. Toate au ca substrat istoria noastră de aici şi-mi pare rău că se prăpădesc nesolicitate.

27. În tinereţe, am fost împins şi promovat în diverse funcţii nomenclaturiste. Am refuzat cât s-a putut refuza, ca să nu dau de bănuit. De una am scăpat doar evadând de la editura fără care nu-mi puteam închipui viaţa. La maturitate, cel mai înalt post care mi s-a propus a fost de viceministru. Sigur că am refuzat. Nu-mi plac podiumurile.

28. Pragmaticul şi veşnic ursuzul Ion Neculce are o fantastică poveste de dragoste, rezolvată în cheie romantică, dar cu un final în coadă de peşte. Este fascicula XX din *O samă de cuvinte:* „Având Radul-Vodă o fată din trupul lui, să fie fugit cu o slugă, ieşind pre o fereastră din curţile domneşti din cetatea Hârlăului. Şi s-au ascunsu în codru [e ca în versul lui Vieru: *S-a ascuns în codru. Uuu!*]. Şi au făcut Radul-Vodă năvod de oameni şi au găsit-o la mijlocul codrului, la o fântână ce să cheamă Fântâna Cerbului, lângă podul de lut. Deci pre slugă l-au omorât, i-au tăiat capul, iar pe dânsa au dat-o la călugărie, de-au călugărit-o”. Ce sămânţă de roman zace aici! Ce istorie – reală, luaţi aminte! – , de să-i taie răsuflarea încă nenăscutului Walter Scott. Ce scenariu de film! Ea „scapă” cu o recluziune pe viaţă, el, fiind de condiţie umilă, e „rezolvat” pe loc prin zburarea capului. S-a gândit cineva să pună la Fântâna Cerbului (ce denumire!), unde-o fi şi dac-o mai fi, un monument acestei iubiri tragice?

29. Să aibă măcar ceva din respectul neamţului pentru ordine şi exactitate, dezinvoltura inteligentă a francezilor, nu balcanismul nostru deşucheat, şi norocul sălbatic al americanilor pe care aceştia nu l-au găsit la vârful bocancului, ci l-au smuls destinului.

30. Dimineaţa. Când am un *dead-line* care pâlpâie roşu, cu insistente semnale sonore, şi la miezul nopţii.

31. Cu bune intenţii, ca toată lumea. Ar trebui să precizez la Andrei Pleşu ce i-ar mai fi pe plac aripatului meu.

32. M-a marcat pentru totdeauna aşteptarea – inutilă, ucigător de monotonă, aneantizatoare pentru fiinţă! – a lui Giovanni Drogo din *Deşertul Tătarilor*. Am cunoscut-o: nu contează cât aştepţi – o viaţă, doi ani sau două săptămâni. Uneori şi două zile au relativitatea veşniciei. Acum mi-aş dori ceva foarte banal – suficient timp liber ca să scot în capăt ceea ce mi-am propus.

33. Întrebarea presupune răspuns, răspunsul presupune efort, iar efortul înseamnă mişcare, o antrenare spre înainte a sinelui mereu predispus la metafizică lenevoasă.

Libuše Valentová

1. Cred că de către prietenii şi colegii mei sunt considerată drept o mare optimistă. Calitatea aceasta am moştenit-o în mod sigur de la părinţii mei, aşa că nici nu aş fi în stare să scap de ea, deşi se spune că optimiştii, spre deosebire de pesimişti, nu posedă suficiente informaţii. Cea mai nepotrivită calitate... poate când cineva (care nu mă cunoaşte bine) a crezut că, la diferitele activităţi pe care le fac, mă interesează în primul rând partea financiară.

2. Înainte de 1989, „viaţă în adevăr” a fost o lozincă a lui Václav Havel; ea exprima foarte exact atitudinea disidenţei faţă de regimul comunist. Resimt o deosebită stimă pentru fostul nostru preşedinte şi pentru tot ce a făcut pentru instaurarea democraţiei la noi. În ceea ce priveşte viaţa particulară, cred însă că nu se poate trăi numai în adevăr, cu orice preţ. La vârsta mea ar fi greu să calculez câte compromisuri am făcut şi de câte ori am recurs la „pia fraus”, de dragul persoanelor pentru care o minciună cruţătoare era mai acceptabilă decât un adevăr prea crud.

3. Da, la vârsta de 16-17 ani, scriind poezii (sau mai bine spus, ceea ce consideram eu atunci că ar fi poezii).

4. Libertatea umană. Sentimentele datoriei faţă de patrie pot degenera uşor în naţionalism şi xenofobie şi pot fi manipulate cu succes.

5. Prietenii mei de la „Contrafort” ştiu că, pe la sfârşitul anului 2008, am luat apărarea lui Milan Kundera, acuzat de săptămânalul praghez „Respekt” de a fi denunţat la poliţie pe un agent venit din Occident. Aşa-zisa „dovadă” prezentată de redactorii revistei a fost neconvingătoare şi ruptă de contextul istoric. Totuşi, m-ar interesa să aflu de la el nu numai ce s-a întâmplat în 1950, dar şi mai general, ce convingeri, idealuri, planuri, bucurii şi temeri a avut talentatul scriitor de-a lungul anilor cincizeci şi şaizeci. Nu mă îndoiesc că are o memorie bună. Există bine-înţeles opera lui scrisă în perioada respectivă – povestiri, romane, eseuri – dar aş vrea să-l întreb de ce tace atât de consecvent când vine vorba de anii aceia (sau se limitează la simpla negare a trecutului său comunist, cum a făcut într-un interviu în „l’Express”), în timp ce alţii, de exemplu, colegul lui de generaţie, Ivan Klíma, publică memorii care ne permit să înţelegem mai bine perioada de după război, cu tot dramatismul şi toate absurdităţile acesteia. De la Milan Kundera cred că nu mai aflăm nimic în acest sens. Un amănunt important: faimosul scriitor n-ar veni niciodată la vreo casă de creaţie...

6. Nu, preţul plătit pentru un asemenea pact mi se pare prea mare.

7. Până acum, omenirea nu a găsit un răspuns satisfăcător din toate punctele de vedere la întrebarea „cine suntem, de unde venim şi încotro mergem”. Credincioşii

→

Editura Arc

Colecţia Cartea care te salvează

Colecţia *Cartea care te salvează* îţi pune în mână un complet de instrumente didactice de primă necesitate. Volumele colecţiei analizează pe larg, dar simplu şi pe înţelesul tuturor, opera scriitorilor incluşi în curriculumul şcolar şi în programa universitară. Studiile seriei te vor ajuta să interpretezi textul literar, să-i reperezi structurile narative sau lirice, să faci o analiză pertinentă a ideaticii şi a mijloacelor artistice, să înţelegi rolul operei şi al scriitorului respectiv în spaţiul general istorico-literar. Comentariile la texte îţi vor fi utile la scrierea unei compuneri sau a unui eseu, îţi vor folosi ca material suplimentar la pregătirea pentru lecţii.

Nu ezita! De ce să cauţi în zeci de alte surse informaţia pe care ţi-o oferim între copertele unei singure cărţi?

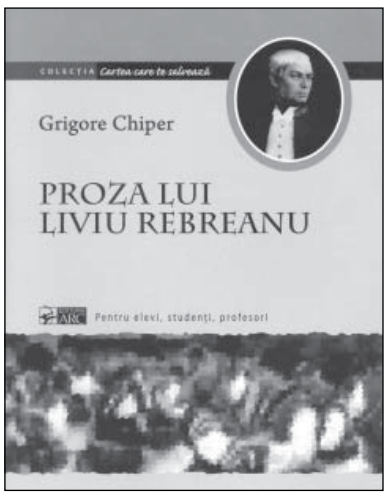

Grigore Chiper. Proza lui Liviu Rebreanu (*Secretul capodoperelor)*. Liviu Rebreanu a fost unul dintre primii creatori ai romanului românesc modern care a dat undă verde unei înfloritoare şi interesante epoci literare.

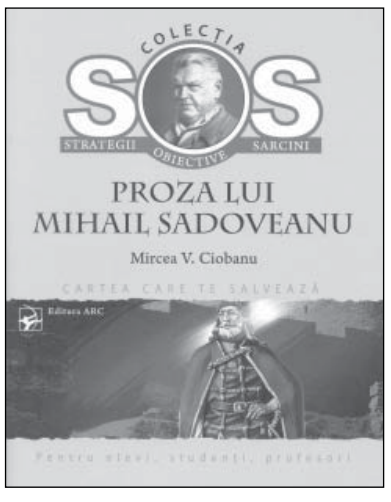

Mircea V. Ciobanu. Proza lui Mihail Sadoveanu. Deşi nu mai există autori şi opere „obligatorii” pentru studiere în şcoală, Sadoveanu rămâne, cum s-ar zice, mereu în *top*. Îl acceptă uşor şi cei care s-au obişnuit cu scrierile romanticilor Scott, Hugo, Stendhal, Dumas, dar şi cei cărora le plac realiştii Tolstoi, Gogol, Zola...

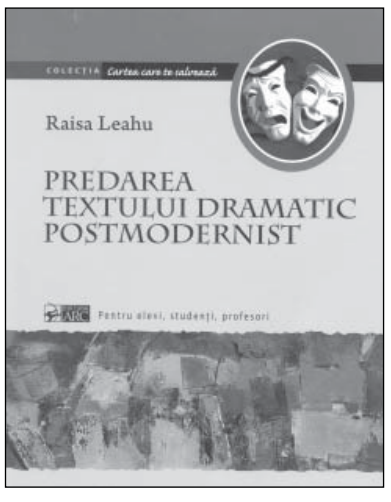

Raisa Leahu. Predarea textului dramatic postmodernist. Cvartet pentru o voce şi toate cuvintele *de Maria Şleahtiţchi şi Nicolae Leahu*. Scopul prezentei lucrări didactice este acela de a propune o abordare didactică a unui text care să arate cel puţin o parte din acea sumă de posibilităţi de *predare* a dramaturgiei în general şi a dramaturgiei postmoderniste în particular în cadrul orelor de limba şi literatura română.

preferă în general Geneză, partizanii ştiinţei, în schimb, evoluţionism, dar nu sunt rare nici cazurile inverse. Când am aflat, cu mulţi ani în urmă, că Václav Havel se consideră drept agnostic, m-am bucurat fiindcă acelaşi lucru pot să spun şi despre mine. Deşi, în linii mari, ştiinţa mi se pare „credibilă”, cu toată evoluţia ei cam întortocheată, tot cred în existenţa Marelui Şahist (denumirea îi aparţine poetului ceh Miroslav Holub care a fost şi un renumit biolog şi cardiolog), care ne mută pe imensul său eşichier.

8. Da, mă deranjează! Şi îmi pare bine că trăiesc într-o ţară unde femeile nu sunt nedreptăţite, cel puţin nu în mod oficial. În realitate însă, tradiţia şi prejudecăţile îşi spun cuvântul, aşa că femeile în general nu ajung în politica de vârf şi numai rareori devin directori de firme sau instituţii – asta poate şi din cauză că nu-şi doresc astfel de cariere. Mai grav este un fapt general cunoscut şi recunoscut: salariile lor sunt adeseori mai mici decât ale bărbaţilor care fac aceeaşi muncă. Dreptatea ar trebui să învingă şi în acest domeniu. Pe de altă parte, actuala mişcare feministă, din fericire nu foarte puternică în Cehia, mi se pare tot o ideologie oarbă, absurdă şi uneori chiar caraghioasă, de pildă, când îi interzice bărbatului practic orice gest de politeţe faţă de o femeie.

9. Răspund exact ca la întrebarea 6: preţul unei asemenea călătorii mi se pare prea mare.

10. M-am născut în Cehoslovacia şi aş fi dorit să trăiesc şi mai departe în acea ţară cu tradiţii democratice şi cultura născută din amestecul fecund între mai multe popoare. Dar n-a fost să fie: din 1993 avem o „ţărişoară” uninaţională, în care – mă refer la viaţa publică – nu mă mai surprinde aproape nimic, ca şi cum oamenii noştri politici împreună cu media ar instala aici un fel de cerc vicios din care nu se poate ieşi. Eram „federalistă” şi mă miram de ce slovacii doresc să părăsească casa pe care o împărţeau cu „fratele mai mare”. Uimirea şi supărarea mi-au trecut demult: înţelesesem că şi poporul slovac a dorit să ducă până la capăt procesul de emancipare naţională.

11. Poate tocmai în Cehoslovacia interbelică, măcar câteva luni.

12. În orice tablou al impresioniştilor francezi: Monet, Manet, Renoir, Degas, Sisley. Tare mi-ar plăcea, de exemplu, să mă balansez în „Scrânciobul” (La balançoire) lui Auguste Renoir.

13. Aş dori un guvern naţional – *raţional*, care să coopereze eficient cu instituţii europene – *perbene,* spre folosul nostru şi al tuturor locuitorilor bătrânului continent.

14. Naşterea şi funcţionarea îndelungată a ideologilor care se preocupă de „omenire”, „progres”, „bunăstare”, „dreptate” ş.a.m.d., dar îl uită pe om, sau pur şi simplu îl sacrifică.

15. În septembrie 1938, pentru a anula acordul de la München şi dezmembrarea Cehoslovaciei. Şi apoi, cu 60 de ani mai târziu, în august 1968, pentru a suprima tragica hotărâre a Uniunii Sovietice de a interveni militar în Cehoslovacia dornică să realizeze un experiment: socialismul cu faţă umană.

16. Bănuiesc că la această întrebare, marea majoritate a participanţilor la „Chestionar” va răspunde la fel: mama. Nici în cazul meu nu e altfel, dat fiind că până acum n-am întâlnit pe altcineva care să întruchipeze atât de bine idealul feminin: dragostea arătată tuturor membrilor familiei, empatie şi sprijin moral în cele mai complicate situaţii, hărnicia care rămâne un model de neatins, dar şi competenţa profesională. Mama a fost învăţătoare, a predat limba cehă şi istoria; până la vârsta de 91 de ani, când ne-a părăsit, urmărea noutăţi din domeniu.

17. Spirit raţionalist, răspundere, capacitatea de a lua hotărâri, renunţarea la „machism”, disponibilitatea de a împărtăşi cu partenera sa de viaţă atât bucurii, cât şi griji... Lista s-ar putea prelungi la nesfârşit, dar vă recomand mai degrabă să faceţi cunoştinţă cu soţul meu Petre: el îndeplineşte condiţiile pentru un bărbat ideal, şi asta o face de 40 de ani.

18. Probabil fiecare dintre noi a fost pus câteodată într-o astfel de situaţie. Îmi amintesc, de exemplu, că fiind tânără fată, studentă de liceu, am fost rugată să îngrijesc în timpul vacanţei micuţul meu nepot de frate, dar atunci habar n-aveam cum trebuie îngrijit un copil de un an. Am căpătat o experienţă utilă! După absolvirea facultăţii am lucrat pentru scurt timp la un institut de literatură, dar aşa-zisa „normalizare”, de după înăbuşirea Primăverii de la Praga, a lichidat practic tot institutul. Nu am găsit de lucru decât la o modestă Casă de cultură, într-un cartier marginal, dar a fost o ocazie să învăţ muncă administrativă şi organizatorică, de „management” cum s-ar spune astăzi. De aceea spun, la fel ca şi marele clasic al poeziei cehe, Jan Neruda, într-un vers celebru: „Tot ce am fost în viaţă, a fost cu bucurie.”

19. Cred că e absolut normal, dacă cineva ţi-a făcut rău, să resimţi în clipa următoare o nevoie acută de a te răzbuna, adică de a restabili „echilibrul”. Morala creştină şi educaţia de acasă ne opresc, în general, să ne purtăm în felul acesta instinctiv, ceea ce e numai bine, fiindcă nu mi-aş dori să trăiesc într-o lume dominată de spiritul de „vendetta”. Reţeta mea personală, pentru asemenea cazuri, este foarte simplă: evit persoana care mi-a făcut rău, nu caut pretextele să-i explic cât de mult m-a rănit, încerc să nu mă gândesc la ea. Cel mai des, „echilibrul” se restabileşte cu timpul de la sine.

20. Mărturisesc că în copilărie îmi plăcea mult să primesc; de exemplu, în ajunul Crăciunului eram tare curioasă ce cadouri am să găsesc sub pom. Însă noi, care ne-am născut imediat după război, nu primeam niciodată cadouri de lux, ci lucruri practice, precum un pulover sau o pereche de mănuşi. Totuşi, ţin minte până acum ce cărţi mi-au oferit părinţii mei şi cu ce deliciu le-am „devorat”. În prezent apreciez ca cel mai generos cadou ceea ce îmi acordă bunii mei prieteni: timpul lor, înţelegere, sprijin moral. În schimb, o bucurie imensă e să ofer jucării şi mărunţişuri de tot felul celor trei nepoţei.

21. Îmi vine în minte o personalitate din istoria cehă: reformatorul Bisericii Catolice Jan Hus, cel care a fost condamnat ca eretic şi ars pe rug la Conciliul de la Konstanz, în 1415. Este aproape de neînţeles că până acum Biserica nu l-a reabilitat pe acest mare gânditor, unul dintre precursorii Reformei, înfăptuite în secolul următor de Luther şi Calvin. Jan Hus, om cu o pregătire extraordinar de vastă, a influenţat puternic cultura cehă ca profesor la Universitatea din Praga şi predicator la Capela „Bethlem”, ca autor de tratate religioase, polemici şi epistole, şi, nu în ultimul rând, ca reformator al ortografiei limbii cehe, introducând în scrierea acesteia semnele diacritice pe care le folosim până astăzi.

22. Aş putea să dau mai multe nume, dar dacă ar fi să mă opresc la unul singur, atunci este Antonín Dvořák, un mare compozitor ceh, cunoscut şi apreciat în lumea întreagă. După părerea mea, opera sa lirică „Rusalka” (Zâna lacului) este una dintre cele mai frumoase piese din repertoriul universal; în legătură cu „Dansurile slave”, am impresia că nimeni altul nu a prelucrat atât de magistral inspiraţia populară, iar ascultând simfonia „Din Lumea cea Nouă” (1893) sunt de fiecare dată emoţionată de felul în care compozitorul a ştiut să exprime muzical căutările şi neliniştile omului modern.

23. Poveştile îl însoţesc pe om încă din zorii istoriei. Datorită poveştilor putem să trăim chiar şi ceea ce nu putem trăi în viaţa noastră „cea de toate zilele”; ele ne permit să visăm, să ne mişcăm în timp şi spaţiu, să împărtăşim destinele altor oameni. Această „atotputernicie” a poveştilor cred că garantează şi supravieţuirea lor în viitor, sub cele mai diverse forme, de la basmele povestite de mamă, prin romane şi nuvele citite în coperţile unor cărţi „tradiţionale”, până la filme şi fel de fel de media electronice sau ce se va ivi în deceniile următoare.

24. Deocamdată nu, uneori dimpotrivă resimt nevoia acută să fiu singură, să mă ocup în linişte de vreo problemă sau să duc la capăt un lucru. În rest, îmi place să fiu înconjurată de ai mei şi de prieteni, sperând să nu ajung cândva o bătrânică abandonată în vreun azil.

25. Îmi place poezia care îmbină un conţinut original cu o formă desăvârşită. În ceea ce priveşte poezia românească, aş putea să vă dau o listă destul de lungă de nume, începând cu Miron Costin („Viaţa lumii”) şi sfârşind cu câteva talente promiţătoare din cea mai tânără generaţie, precum Claudiu Komartin sau Domnica Drumea. Mărturisesc însă că poezia mea preferată este aceea care îşi pune întrebări existenţiale şi etice, încercând să şi găsească răspunsuri. Din poezia românească, iubirile mele de o viaţă sunt Ana Blandiana şi Marin Sorescu.

26. De pildă, cu Federico Fellini, François Truffaut, Nikita Mihalkov, Andrzej Wajda, Wim Wenders, Cristian Mungiu, Radu Mihăileanu... Spre marea mea părere de rău, nu ştiu să scriu scenarii. Uneori însă, după vreo întâmplare mai deosebită – emoţionantă, caraghioasă, absurdă – îmi zic, de exemplu: iată o idee din care un Miloš Forman ar scoate un film excelent!

27. Trăim asemenea tentaţii chiar şi în legăturile cele mai obişnuite: părintele faţă de copil, învăţătorul faţă de elev, şoferul faţă de pasager, funcţionarul faţă de solicitant etc. Aici vă referiţi probabil la Putere în sensul sociopolitic. De când am citit excelentul roman „Cum e gustul puterii” al scriitorului slovac Ladislav Mňačko, o radiografie a carieriştilor comunişti, apărută în toiul Primăverii de la Praga, am devenit mai atentă la manifestările oamenilor însetaţi de putere. De mai multe ori (înainte de 1989, dar şi după) am însoţit, în calitate de translator, delegaţii oficiale. Cu asemenea ocazii descoperi „insuportabila uşurătate” a vieţii celor puternici, care pentru unii poate fi extrem de tentantă, dar pe mine mă umple mai degrabă de groază.

28. Mi se pare că pe lângă Edison, despre care toată lumea ştie că a inventat becul electric, este oarecum subevaluat Alexander Graham Bell, inventatorul telefonului. O dovadă recentă: scriu numele „Bell” pe „Seznam” (un fel de „Google” din Cehia) şi iată ce apare: o firmă comercială, un hotel şi marca unei căşti pentru biciclişti. Şi totuşi, fără aparatul dlui Bell ar fi greu de trăit, cel puţin pentru unii ca mine care consideră telefonul un mare miracol, chiar în epoca poştei electronice şi a altor mijloace sofisticate de comunicare.

29. Cehoaică fiind, aş dori să facem cu românii un mic schimb de calităţi: cehii să fie ceva mai sociabili şi mai veseli, precum majoritatea românilor, iar românii să fie mai punctuali şi să se ţină mai mult de cuvânt, precum majoritatea cehilor. Uitându-mă la cele scrise, încep însă să mă îndoiesc dacă cehii, în general, sunt punctuali şi se ţin de cuvânt.

30. În cazul meu, orele cele mai potrivite pentru a scrie (şi pentru a pregăti cursuri etc.) sunt cele de după ora 20, până pe la ora 1-2. Stimulente: muzică bună, cafea, ceai, uneori şi un pahar de vin alb.

31. Cu eterne promisiuni că, începând de mâine, am să mă apuc să rezolv toate restanţele, ca apoi să mă dedic numai „operei”.

32. Victoria raţiunii şi a spiritului de toleranţă.

33. Omul este o fiinţă ciudată: spre deosebire de alte vietăţi, mănâncă şi atunci când nu îi e foame, bea şi atunci când nu îi e sete, face dragoste şi atunci când nu vrea să procreeze. Uneori plânge, alteori râde, ceea ce alte vietăţi nu fac. Şi, pe deasupra, îşi pune mereu nişte întrebări.

Radu Andriescu

1. Am să încerc să răspund direct la întrebări, dar nu sunt convins că voi reuşi de fiecare dată. Încă din studenţie, am avut o problemă. Am încercat mereu să funcţionez depăşind clişee şi idei preconcepute. Nu e uşor. În plus, poţi ajunge la disensiuni chiar şi cu cei mai buni prieteni. La vremea aceea – adică pe la începutul anilor ’80 – aveam lungi dispute, foarte plăcute, de cele mai multe ori, cu prietenii mei buni, pe tema „diferenţei”. Cumva, eram văzut ca un soi de „socialist” cu vilă în Copou. Cu alte cuvinte, îmi puteam permite să privesc cu simpatie diverse grupuri îndeobşte demonizate, la noi, stând comod în vila din vârful dealului. Nu mai conta faptul că vila, pe atunci, încă urma să fie plătită, ani buni, din salariile de universitari ale părinţilor. Nu mai conta nici faptul că mama mea, spre exemplu, a fost dată afară din cămin prin anii ’50, în studenţie, pentru că nu a cedat asalturilor amoroase ale unui domn de altă religie, cu putere politică. Prin urmare, aş fi avut toate motivele din lume să fiu mai puţin *fair* cu „alteritatea”. Dacă ar fi să mă gândesc la o trăsătură de caracter care, într-un fel, mă defineşte, o calitate potrivită şi nepotrivită, în aceeaşi măsură, aş spune că e un soi de dorinţă de obiectivare care ar putea fi un semn de maturitate şi înţelepciune – sau unul de ingenuitate infantilă, uşor tâmpă... Depinde cum vezi lucrurile.

2. Când aveam vreo cinci ani sora mea, care e cu nouă ani mai mare, mi-a spus că minciuna e un semn de inteligenţă. N-am înţeles ce vrea să spună. La vremea aceea scoteam ochii păpuşilor ei sau mă ascundeam sub masă, când venea profesoara ei de engleză, cu rochii foarte scurte, cum se purtau atunci. Sora mea era adolescentă. Începea să înţeleagă cum funcţionează lumea. Din păcate, nu cred că a ajuns la inteligenţa necesară. Nici ea nu ştie să mintă.

3. E o întrebare complicată, dragi prieteni, pentru că spuneţi „meserie”. Prin urmare, bani. După cum ştiţi, m-am limitat la poezie şi eseu. E imposibil să-ţi câştigi existenţa din poezie, la noi. Cei mai buni poeţi din State pot primi şi zece mii de dolari pentru o lectură publică, la o universitate. La noi, lecturile sunt favoruri care li se

→

fac poeţilor sau ocazii de socializare culturală, nicidecum un mod de a-ţi câştiga existenţa. Cred că lucrurile stau la fel şi în Moldova. Scrisul, atunci când te interesează mai ales poezia, nu are cum fi o meserie. E doar manifestarea unui entuziasm gratuit.

4. Prin urmare, ar trebui să aleg între libertate şi patrie. Citeam de curând vorbele unui sceptic. Spunea că patria nu este un loc în suflet. Patria e o casă. Şi eu sunt un sceptic, dar nu mă interesează prea mult cărămida. Mai rămâne de discutat barterul social. Cât sunt eu dispus să dau şi cât primesc în schimb. Fără a mă gândi la icoana sublimată a patriei ideale. Aici, acum. Chiar e o chestiune fundamentală? Nu ştiu. Aş putea, totuşi, să mă întreb de ce sunt tentat să plec la vecinii noştri bulgari în vacanţă, din motive de igienă şi de bun-simţ.

5. În primul rând, eu nu prea ajung la casele de creaţie. În al doilea rând, sunt convins că asemenea scriitori sunt oameni de calitate şi acceptă dialogul, atâta vreme cât ai şi tu ceva interesant de spus. Oricum, o mică poveste, o glumă, câteva cuvinte aparent fără profunzimi metafizice pot însemna mai mult decât abstracţiunea pompoasă. Lucrurile simple, asta m-ar interesa.

6. Am discutat de curând cu un grup de studenţi o poveste care ar putea fi un model faustic. E o nuvelă a lui Malamud, *The Magic Barrel*. Personajele oarecum faustice sunt bătrânul al cărui rol e să aranjeze mariajele în comunitatea sa şi un tânăr studios, un viitor rabin. Dacă ar fi totuşi să răspund la întrebare: spuneam ceva mai sus că nu mă interesează cărămida. Aşa e, nu mă interesează monumentele, construcţiile „trainice”. Dimpotrivă, sunt plin de admiraţie faţă de fragilitatea textului. Monumentala fragilitate a textului şi a suportului său de hârtie.

7. Cu alte cuvinte, universul are 6 000 ani, cum spune cea mai radicală teză creaţionistă, sau 15 miliarde de ani, cum susţin oamenii de ştiinţă ? După câte ştiu, primele semne ale culturii Cucuteni, de la noi, din Moldova şi din Ucraina, apar cam cu 5500 de ani înainte de Hristos. Prin urmare, civilizaţia acestei părţi a lumii ar precede momentului Genezei. Pe de altă parte, dacă vedem cele şase zile ale Facerii ca o metaforă, lucrurile s-ar putea schimba.

8. Depinde cum sunt interpretate preceptele. Se pare că în Islam bărbatul merge înaintea femeii nu pentru că ar avea un statut dominant în societate, ci pentru a deschide calea, pentru a proteja. E o dovadă de respect şi de veneraţie. Problema este în ce mod anumite idei generoase sunt corupte, în timp. Ar mai fi şi diferenţa de perspectivă din prima şi din cea de a doua carte a Genezei. În versetul 27 al primei cărţi se spune: „Şi a făcut Dumnezeu pe om după chipul Său; după chipul lui Dumnezeu l-a făcut; a făcut bărbat şi femeie.” În versetul 21 al celei de-a doua cărţi, povestea primeşte alte conotaţii: „Atunci a adus Domnul Dumnezeu asupra lui Adam somn greu; şi, dacă a adormit, a luat una din coastele lui şi a plinit locul ei cu carne.” În prima carte, bărbatul şi femeia sunt egali. În cea de a doua carte, apare o relaţie de subordonare. Au existat şi unele interpretări foarte jucăuşe ale acestei diferenţe. Adam ar fi fost întâi partenerul lui Lilit, o femeie cu o voinţă puternică, ce nu a acceptat un statut de inferioritate, în cuplu. La plângerile nefericitului Adam, Dumnezeu ar fi transformat-o pe Lilit într-un monstru şi ar fi creat-o pe Eva din coasta lui Adam. Din nefericire, Lilit, reprezentată în pictură şi sculptură drept şarpe cu trup de femeie, reuşeşte să strice acest nou cuplu, tentând-o pe Eva cu mărul cunoaşterii. Purtând-o, în fond, pe drumul emancipării... Lilit apare şi în multe opere literare. Spre exemplu, e fosta parteneră a lui Adam, dezamăgită şi înrăită, în poemul „Adam, Lilith and Eve” al lui Robert Browning.

9. Dar voi, dragi prieteni, aţi accepta chestia asta?

10. Îmi place Moldova şi nu mă interesează ce apă curge la mijloc. Mi-a plăcut enorm şi Dijonul unde preda tatăl meu româna, când aveam vreo şase ani, sau Viena mătuşii mele.

11. Trăiesc acum. Pentru alte epoci avem romane istorice şi poveşti SF. Utopii şi distopii.

12. Am claustrofobie. Nu vreau să intru într-o imagine închisă într-o cuşcă de lemn.

13. Aş prefera un guvern onest.

14. Probabil eclipsa de valori e cea mai mare impostură.

15. Nu râvnesc la asemenea puteri.

16. Pe lângă faptul că am soţia pe care am vrut-o întotdeauna, am şi fiica la care visam. Ce-aş mai putea dori?

17. Nu mă interesează calităţile bărbaţilor. Defectele mă enervează.

18. Întrebarea asta mă sperie. Încă nu ştiu ce mi se potriveşte. Poate rolul de bătrân. Nu de poet bătrân. Doar de bătrân.

19. Da. Era pe vremea debutului meu într-un soi de culegere de poeme. Eram unul din cei cinci autori adunaţi în acelaşi volum, pe criterii alfabetice. Aşa se debuta în poezie, spre sfârşitul anilor ’80. Liviu Antonesei m-a executat într-un subsol (un subsol de pagină, evident), în revista *Cronica*. Desfiinţa poemul meu în proză, de 23 de pagini. Eu eram foarte mândru de acel text, îl vedeam ca atipic şi revoluţionar, din punct de vedere stilistic. Era altceva decât făceau optzeciştii, poate mai aproape de unele texte mai îndrăzneţe ale romantismului. Am râs cu Antonesei de chestia asta, zilele trecute. Liviu m-a ajutat să devin contemporan. Nu neapărat mai bun, doar contemporan. A scris de curând cu multă căldură despre întâmplarea asta, în *Observator cultural*.

20. Presupun că e o întrebare cu substrat cultural şi atunci am să răspund că e bine să fii parte a fluxului cultural, indiferent dacă la un moment dat dai sau primeşti.

21. Sunt mulţi oameni simpatici, chiar şi numai în literatură. Simpatici şi „nebuni”. Ca anglist şi poet m-am apropiat de Stein, Dickinson, Whitman, Ginsberg, Hejinian, Bernstein...

22. O admir pe Marnie Stern.

23. Eu îi spun poveşti Carinei, fetiţa mea de doi ani. Cred că le apreciază.

24. Sigur.

25. M-am bucurat foarte mult când a apărut, anul trecut, volumul *Memory Glyphs*, la Editura Twisted Spoon – o mică editură americană cu sediul în Cehia, care-şi propune să popularizeze literatura din estul Europei în Statele Unite. În volum sunt poeme în proză de Iustin Panţa, Cristian Popescu şi Radu Andriescu. Poemul în proză a fost o pasiune constantă, încă de la acel debut ciudat, într-un volum colectiv, despre care spuneam ceva mai sus. *Glifele memoriei* a fost, prin urmare, un proiect în care am pus mult suflet. Adam Sorkin a reuşit să coordoneze o echipă de traducători, a obţinut fonduri pentru volum şi l-a convins pe Howard Sidenberg să realizeze acest proiect.

26. Sunt prozatori ieşeni care au deja scenarii de film la activ. Lucian Dan Teodorovici, Florin Lăzărescu, Dan Lungu. Cred că asta e o întrebare la care ar trebui să răspundă ei.

27. Nu, serios. N-am înţeles niciodată chestia asta. Nu spun că ar fi o calitate a mea.

28. Cred că reconsiderarea lui Lilit, despre care am vorbit deja, e o temă interesantă. În mijlocul fiecărei mişcări de emancipare există un şarpe revoluţionar.

29. Mai puţină ură de sine aş vrea la noi – şi mai puţine motive pentru ura de sine.

30. Dimineaţa sau seara. Stimulenţii obişnuiţi.

31. Cu o întrebare. De ce are atâta dispreţ faţă de celălalt înger?

32. Pe vremea când făceam navetă la Paşcani – din ‘86 până în decembrie ‘89 – îmi doream pur şi simplu să mi se schimbe viaţa, dar eram ferm convins că aşa ceva nu e posibil, că urmează să mor ca profesor navetist, cu plămânii în permanenţă inflamaţi.

33. Dacă ştie ce face, omul care îşi pune întrebări aşteaptă doar un zâmbet (habar n-am ce-am vrut să spun cu chestia asta, dar n-am să-mi pierd timpul punându-mi întrebări inutile, nu?).

Victor Eskenasy

1. Poate, generozitatea faţă de prieteni. Cunoştinţa limbii... maghiare.

2. În principiu, da. În practică...

3. N-am practicat scrisul ca meserie, dar am fost fericit scriindu-mi cărţile despre Gaster şi muzică.

4. Una nu o exclude pe alta, inutil de a face clasamente.

5. Despre muzică...

6. Nu e cazul.

7. În evoluţionista teorie.

8. Pînă la religii mă deranjează nedreptăţirea ei terestră...

9. Amînăm călătoria pînă după moarte.

10. În Toscana, în Italia.

11. Dacă tramvaiul avea roate... Epoca recentă a fost suficient de interesantă.

12. În nici unul.

13. Naţional.

14. Detest impostorii, să nu generalizăm.

15. Pentru un istoric, întrebarea e futilă.

16. Nu.

17. Sensibilitatea faţă de aproape.

18. Nu cred.

19. Impulsul, da, rău cu intenţie, nu.

20. Şi una, şi alta.

21. Mozart.

22. Bach.

23. Să-i treacă timpul...

24. Îmi displace doar.

25. Deschis, exceptînd poezia păşunistă.

26. Fellini.

27. Doar puterea tentaţiei...

28. Pinocchio.

29. Disciplina şi punctualitatea.

30. La orice oră din zi, cu... muzică.

31. Tot cu muzică, de preferinţă clasică.

32. Pe Godot, pe cine altul?

33. Pentru a umple chestionare :-)

■

Alte răspunsuri la Chestionarul „Contrafort” vom publica în numerele viitoare ale revistei.

Val Butnaru, *Cartea nomazilor din B.* (roman). RAO International Publishing Company, Prut Internaţional, 2010

Val Butnaru, cunoscut dramaturg, publicist şi manager media, revine în atenţia publicului cu un roman, în care prezintă sub formă de parabolă, tragică şi grotescă, istoria unui ţinut, codat sub enigmatica literă „B”. Cartea, scrisă antrenant, într-o manieră captivantă, mixează umorul „blând”, ironia „amară” şi satira „vitriolantă”, pentru a dezvălui tragismul unei existenţe fără orizont. Departe de a fi o „comandă divină” (aşa cum se spune, insistent, despre romanul unui poet de la Chişinău), situându-se într-un registru rebel şi sumbru, romanul lui Val Butnaru se vrea o incursiune în istoria nescrisă şi necitită a unei colectivităţi debusolate, înfricoşate, care şi-a pierdut identitatea sau care a îmbrăţişat o identitate-surogat. Un discurs auctorial lucid, o construcţie epică meticulos asamblată. Personajele acestei ficţiuni literare, stranii şi uneori de un pitoresc nebun şi fantasmagoric, vor fi lesne recunoscute pe scena actualităţii imediate din Basarabia şi în mediile culturale. La fel de elocvente sunt şi aluziile la trecutul mai recent, trăit şi el sub semnul unei utopii aberante, din care n-au lipsit profeţii mincinoşi.

Vom reveni cu o cronică. (**vasile gârneţ**)

Un spaţiu cu cinci dimensiuni

Probabil i-aţi văzut – câţiva oameni care cântă la tot felul de instrumente stranii la intersecţia străzilor Ştefan cel Mare şi Puşkin. Unii ar spune că ei arată la fel de straniu ca şi instrumentele pe care le fac – şi la care experimentează tot felul de ritmuri. S-ar părea că nici nu le pasă de bancnotele de un leu pe care le pun într-un rucsac deschis trecătorii.

Unul dintre ei are o barbă care aminteşte de cea a unui călugăr şi pleata trecută de jumătatea spatelui. El se lasă cel mai puţin afectat de reacţia oamenilor din jur. De obi-

de

Alex Cosmescu

cei, cântă la instrumente de percuţie – şi îi plac ritmurile rupte, sacadate. Cineva îmi spunea odată că există vreo 60 de tipuri de sunete pe care le poţi scoate dintr-o tobă. Sunt sigur că el poate mai mult de atât. Îl cheamă Saşa.

Altul are ten măsliniu şi poartă pe cap un fes arab. De obicei, când se întâmplă să fiu prin preajmă, ţine un ritm stabil la un instrument arab de percuţie. Uneori ia în mâini un fel de lăută mică acoperită cu blănuri şi ciupeşte corzile cu o pană făcută dintr-o cartelă de telefon. Alteori se apropie de microfon şi cântă cu voce tare – un sunet gutural – ceva între o melodie gregoriană şi o incantaţie şamanică. El schimbă cel mai des instrumentele. Îi spune Serghei.

Altul gâfâie uneori în microfon – uneori strigă în timp ce cântă – expresia de pe faţa lui se schimbă cel mai des, un fel de explozii emoţionale. Instrumentul lui favorit e o tobă mare, cu carcasa făcută din lemn. E cel mai rezonant instrument pe care îl au ei acolo – sau poate e doar felul în care bate el. Îi spune Alexandru.

Uneori între ei apare şi o fată – Dina – care se joacă din când în când cu un instrument căruia îi spune *toiagul ploii*. E un fel de tub închis, umplut cu nişte seminţe speciale. Atunci când îl mişti, seminţele din el se agaţă de pereţii de lemn şi zgomotul pe care îl fac e asemănător cu cel al ploii. De aici îi vine şi numele. Alteori, Dina bate şi ea în tobe – bate, de obicei, foarte fin, cu vârfurile degetelor – sau cântă la flaut.

Când i-am văzut prima oară, acum vreun an şi jumătate, am încercat să mă împrietenesc cu ei – făceau ceva ce nu credeam că e posibil în Moldova. Un timp, nu i-am văzut pe străzi – şi mi-am dat seama de ce atunci când tot felul de cunoştinţe şi prieteni au început să-mi povestească despre un grup de oameni, care îşi spun *Art Labyrinth*. Îmi ziceau că au un sediu, undeva, în Valea Trandafirilor, şi că organizează acolo concerte, seminarii, spectacole, alte acţiuni

Am mers odată la un concert de-al lor, împreună cu Angela Spinei, profesoara mea de consiliere filosofică. Şi am reînnodat, aşa, relaţiile. Până la urmă, am făcut un atelier de consiliere, împreună cu Angela, în cadrul unui festival organizat de *Art Labyrinth* în vara lui 2009.

Era a doua ediţie a *Festivalului de cultură şi artă de alternativă*. E cel mai de amploare proiect al lor – un festival de 3 zile, în aer liber. În 2009 au fost vreo mie de participanţi. Festivalul se axează pe două direcţii de bază: ateliere organizate de specialişti într-un domeniu (de obicei, artă aplicată sau practici spirituale) şi muzică, experimentală sau etnică, cântată aproape continuu pe scena festivalului. Există şi aşa-zisa „scenă de artă” – unde se organizează spectacole sau recitaluri de poezie.

Povestea *Art Labyrinth* a început de la dorinţa lui Serghei de a crea o comunitate – un fel de comună – în care fiecare să se ocupe de lucruri interesante şi pline de sens. Şi, cum spune Serghei, atunci când fiecare se implică, pot obţine împreună mai mult decât ar realiza pe cont propriu. Când îmi povestea despre asta, Serghei făcea o analogie: „Dacă se unesc trei oameni, ei pot să schimbe soarta străzii pe care stau; dacă se unesc 6 oameni, ei pot să schimbe soarta oraşului lor; dacă se unesc 12 oameni – şi se unesc într-adevăr – ei pot să schimbe soarta lumii. Aşa au făcut apostolii”.

Prima etapă a comunităţii care avea să devină *Art Labyrinth* a fost creată de Serghei şi Dina, care au fondat primul – şi probabil ultimul – atelier de artă sacră din Chişinău. Îi spunea *SacroArt*. Confecţionau, iniţial din ceramică, obiecte ritualice aparţinând culturilor arhaice – şi încercau să reconstituie practicile şi concepţiile acestora. Substratul *ethno* al *Art Labyrinth* vine, probabil, de aici. Atelierul era public, deschis pentru aproape oricine dorea să vină. Curtea casei în care era amplasat le oferea un spaţiu în care puteau sta de poveşti. Şi, treptat, începea să se contureze şi o atmosferă.

Dar, deşi activaseră timp de câţiva ani, nu-i prea satisfăcea calitatea oamenilor care veneau acolo. Lumea din *Art Labyrinth* e foarte critică la adresa celor care fac lucruri doar pentru auto-afirmare în anumite medii şi care, atunci când nu sunt lăudaţi, dispar din peisaj. Sunt oameni pe care nu te poţi baza, spun ei, oameni aroganţi şi instabili, pentru că, atunci când vrei cu adevărat să faci un lucru, îl faci nu pentru profit personal şi nu din mândrie, dar de dragul lucrului însuşi. Şi oamenii se triază în mod natural – dispar când îşi dau seama că, făcând ceva, nu vor obţine ceea ce-şi doreau, şi anume: aprecierea şi laudele la care visează.

Serghei spune că Saşa a fost primul om pe care el şi Dina l-au întâlnit în cadrul atelierului şi care îşi dorea într-adevăr să facă ceva, să se implice necondiţionat. Deja avea experienţă cu instrumentele de percuţie, aşa că au început să confecţioneze împreună tobe: Serghei confecţiona, din ceramică, scheletul tobei, iar Saşa întindea pieile. Şi au început să cânte la ele. Cu toţii. În 2007. După primele concerte, l-au cunoscut şi pe Alexandru – care, încă înainte de a-i întâlni, cumpăra obiecte de ceramică făcute de ei – ceşti pentru ceremonia ceaiului sau obiecte ritualice şamanice. Spunea: „i-am cunoscut înainte de a-i vedea. Alegeam – fără să-mi dau seama – anume obiectele confecţionate de ei”. Sau, cum reformulează Serghei, „întâlnirea noastră a început înainte de a ne cunoaşte”.

După ei, avantajul instrumentelor muzicale tradiţionale este că sunt extrem de accesibile – poţi începe să faci muzică din primul moment în care le iei în mână, fără să trebuiască să înveţi game sau să faci exerciţii. Sigur, nu e vorba de virtuozitatea unui violonist sau pianist – dar de cu totul altceva. Orice muzică îţi modifică într-un anumit mod starea de spirit, iar atunci când cânţi la instrumente arhaice, tribale, intri, spun ei, într-un fel de creativitate primitivă – creativitatea omului arhaic – şi, în loc să cânţi pentru vreun public, cânţi, în primul rând, pentru tine. Alexandru spune că muzica pe care o cântă îl face să priveasscă în interior, iar a privi în interior e primul pas pe calea spre Dumnezeu. Adică, pentru ei, muzica e şi o practică spirituală. De la privirea asta înspre interior – care produce revelaţii, *insight*-uri – şi provine denumirea trupei lor, în care cântă la instrumentele pe care le confecţionează ei înşişi: Satori (în japoneză, *iluminare*).

Odată cu tobele, au apărut şi alte proiecte. Dina avea demult ideea denumirii de „Art Labyrinth”, iar în organizaţia nonguvernamentală pe care au creat-o au integrat atelierul, muzica improvizată, un teatru de păpuşi de inspiraţie medievală, pentru care îşi scriu propriile piese, un fire-show în cadrul căruia jonglează cu obiecte aprinse. Şi au început să le combine: teatru de păpuşi acompaniat de tobe, tobe combinate cu jonglerii, ateliere de tobe, o „şcoală a focului” pentru jongleri. Asta i-a condus la ideea că s-ar putea extinde, şi aşa a luat naştere primul *Festival de cultură şi artă de alternativă*, în vara lui 2008.

După ce s-au întors de la festival, cei din *Art Labyrinth* au organizat şi câteva festivaluri urbane – la echinocţii. Dar aveau nevoie şi de un spaţiu în care să-şi poată extinde şi structura mai bine activitatea. Un spaţiu nu prea scump şi care să poată primi aproximativ 200 de oameni.

Spaţiul care părea perfect pentru asta a fost un cinematograf abandonat, în aer liber, din parcul de la Valea Trandafirilor. *Art Labyrinth* a început să facă sistematic, pe scena dărâmată şi în subsolul aproape total neamenajat (după ce l-au decorat) concerte, seminarii de cântat la instrumente muzicale arhaice (Şcoala de cântat la instrumente muzicale arhaice *Tengri*), cluburi de discuţii şi de cinema, prezentări – şi pur şi simplu un spaţiu deschis pentru oamenii care voiau să vină şi să facă ceva. Ne plângem cu toţii că în Chişinău nu se întâmplă nimic – spune Saşa – dar nu se întâmplă nimic pentru că nimeni nu face nimic. Şi ei au început să facă şi să ofere şi o platformă pentru alţii, care vor să se implice.

Ideea cu care experimentau ei era că omul percepe informaţia prin trei canale: cuvintele – cu mintea, sunetele – cu urechile, iar culorile – cu ochii. Atunci când arta pe care o fac dânşii e oferită prin toate cele trei canale, spectatorul poate fi adus într-un fel de transă. Creează, spun ei, un mediu cu cinci dimensiuni: artele vizuale – tridimensionale – sunt în spaţiu, muzica – în timp, iar cuvintele – textul – în conştiinţă.

Asta a durat exact un an. Până când proprietarul spaţiului respectiv şi-a dat seama – aşa cum se întâmplă la noi – că, dacă cineva poate utiliza un spaţiu în legătură cu care îşi pierduse orice speranţă, atunci de ce să nu investească în el? Şi i-a anunţat pe membrii *Art Labyrinth* să-şi găsească urgent alt sediu. Şi au pornit să-l caute. Fără să-şi facă mari griji. Au pornit din nou să cânte în stradă. Ultima lor intenţie e să-şi deschidă o ceainărie: dacă cele mai utilizate mijloace de modificare a conştiinţei sunt alcoolul şi drogurile, ei le-au evitat mereu şi vor să propună, ca „stimulente alternative”, muzică, discuţie şi ceai. Proiectul, sunt şi ei de acord, pare utopic şi necomercial. Dar un asemenea handicap nu i-a descurajat niciodată.

Arta pe care o fac a devenit, pentru ei, un stil de viaţă. Dacă majoritatea dintre noi ne blocăm, intrăm într-un ciclu repetitiv şi obositor al activităţilor, un lucru care ne poate scoate din clişeu, declară la unison Serghei, Dina, Saşa şi Alexandru, e arta: dacă o guşti, îţi dai seama că se poate şi altfel, apare un fel de înţelegere mai profundă a lucrurilor şi o sinceritate cu tine însuţi, îmbrăţişezi un alt mod de viaţă, capeţi o altă atitudine faţă de bani şi faţă de consum, realizezi care sunt lucrurile cu adevărat importante pentru tine, începi să eviţi lucrurile de prisos. *Art Labyrinth* caută ceva nou, combinând, eclectic, toate artele posibile şi urmărind un fel de stare de creativitate originară. Şi duc cu ei starea asta, peste tot, inclusiv în interacţiunea cotidiană.

▣

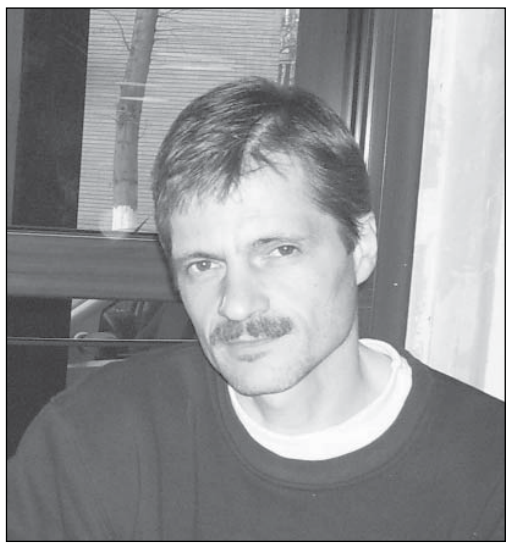

Michael Astner

plapuma de vise

viaţa petrecută
sub o plapumă de vise
multe şi mari –
lucrurile mari
sînt puse-n lumină
de cele mărunte:
o vorbă de duh
o cafea fierbinte
o salamandră
în căutarea culcuşului de iarnă.

netrăitele-mi toate
adunate sub aceeaşi
plapumă de vise
mărunţite de vremi.

Radnaborberek

(Valea Vinului)

Radnaborberek
E locul unde
Aşteptarea
Luminii e
Iluminată de-un pui de
Salamandră coborît din
Munţii Rodnei în căutarea

Mîinelui care la rîndu-i îşi
Aşteaptă printre ploi mocăneşti
Ghetele de
Iarnă şi
Căldura dătătoare de poimîine...

haiku

un ţîr de soare
şi-un pui de salamandră
pe-o dîră de drum

ieşeană

o lacrimă de bronz
pe obrazul drept
al unui înger nins

fulgi de funingine
pe fruntea stinsă
a urbei

stoluri de ciori
cît roata cerului
în amurg

deşertul subkutan

din cînd în cînd
fiori fini irigă
deşertul subkutan

în rest – ghemotoace
de capete de gînduri
de presupuneri şi fire
de aţă colorată
pe care ezit să le-nşir –
trebuie să rămînă şi lucruri nespuse
nu?

stau

stau la masa din bucătărioară
cu o tărie-n faţă
mă uit pe geam
la plopul mort. crengi uscate
fracturate de timp. sfîrşind brusc
înţepînd cerul gri de nea
într-una din ţepe o
pasăre-petrol
mîndră şi plictisită şi
parcă
înţeleaptă cît un secol şi jumătate
(aviz masculilor cu scula-nfiptă-n cerul
gurii:
eternitatea-i feminină!)

mai încolo, blocurile-culisă
neverosimile adesea. nuanţe cromatice
de-o reţinere bellă
mi se impregnează zi de zi
pe retina timpilor morţi

fructele ezitării

aşa se pare: totul e fugă.
pe partea hoitului viermii aşteaptă.
cu reţinere, creierul stă pregătit.

în peşterile de ceaţă ale serilor
strălucesc aceleaşi fructe ale ezitării
ce-nmulţesc întunericul.

în paharul cu apă, sucul de citrice,
îmbogăţit
cu magneziu. o gură de. una
peste alta, orele nopţii năpîrlesc.

cu sînge de peşte plutesc prin ceaţă
din peşteră-n
peşteră. zilele, piatră surdă,
una după alta, una peste alta

fără urmă de sunet, toate se sting.

fuioare de fum

cioburile lucesc a umezeală.
sarea fără pîine, pîinea fără sare.
zborul se sfîrşeşte
într-o pîrloagă.

spinări încovoiate de pisici întărîtate
îmbogăţesc ezitarea. uneori clipa
îşi este suficientă sieşi. reci
imuabile fuioare de fum.

rebelele

frigul din casă rebel
mă fumează
frigul din casă rebel

ceasul cu pendul auriu
mă fumează
ceasul cu pendul auriu
bătăile inimii rebele
mă fumează
bătăile inimii rebele
pe cînd vrăbiile cartierului cipciripă
umilinţa! umilinţa!
cipciripă vrăbiile cartierului rebel.

realitate şi joc

realitatea începe acolo
unde-ncepe durerea
sfîrşeşte jocul

democraţia solitudinii

într-un colţ al minţii fiecăruia
e cîte-un capăt de lume.
începutul e în celălalt.
între:
junglă şi deşert
dealuri şi văi
mări şi ţări
rîuri şi munţi
hărţi şi cărţi
termopane şi betoane
cuvinte spuse şi nespuse –
la alegere toate.

duminicală

plouă.

plouă mărunt
din cer cărunt.

ora albastră
se ofileşte-n glastră.

cine schimbă apa?
Ragazza, una grappa!

tristesse oblige

- o licenţă –

în butoiul cu tristeţuri triste
vechi şi noi
zace-un saxo(fo)n înconjurat de piste
false, înfundate, goi.

27.03.07

azi am intrat la Casa Cărţii
(nu ştiu ce mi-a venit –
n-am mai fost la Casa Cărţii
de anul trecut!)
am răsfoit cîteva cărţi
citit cîteva rînduri
şi m-am întristat
am ieşit
mi-am aprins o ţigară
şi-am luat-o încet
spre Mircea.

dar grecesc

dar
eu nu-s decît eu
şi să fiu ceea ce sînt
mi-e tot mai greu.

mică baladă din nicolina

un bărbos cu biblia sub braţ
şi-un pepene în mînă:
aruncă ţigara
şi cumpără-ţi
un pepene!

cînd îi văd pe zeloşi
prozelind cu biblie şi barbă,
fumul de ţigară mi se pare
întruchiparea sfîntului duh
al toleranţei.

stăteam şi priveam

stăteam în baie
priveam pereţii din jur
de prin colţuri atîrnau
plase fine de păianjen
mă uitam la ele şi
parcă vedeam
imagini din viaţa
sentimentală
a celui care
stătea şi privea.

03.07.05

scrii
şi scriind
înaintezi din frază-n frază
pînă-n clipa-n care
o iei în freză
dar miza-i alta
miza-i atunci cînd are iz de viaţă -
c-o fi
că n-o fi în criză

apropo de criză:
orice-naintare ne'ncetată aduce-n
cauză
golirea frazelor de sens şi transforma-
rea crizei
pentru cel care nu e chiar pe faţă
într-o doză de dispreţ –

ars amandi

tăcerea mea
înlăuntrul
tăcerilor tale

dorinţele mele
înlăuntrul
dorinţei tale

▣

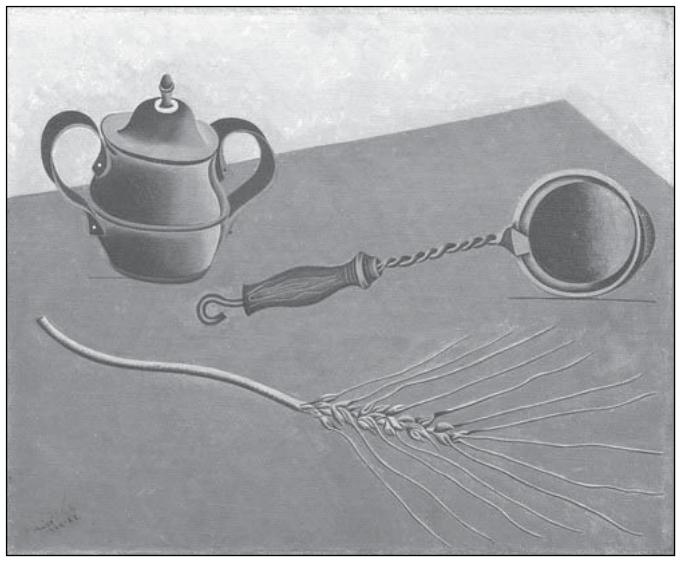

(Grupaj din volumul în pregătire ***Democraţia solitudinii***)

Anatol Moraru

Nu mă tentează

Rampa-rampa-rampa-pa-pa...am întîrziat la ora lui Jorj Corcodel. Alunec *lin în hialin* pe bancheta de lîngă 345. Nu face să intru, domnul profesor va amenda neapărat deprinderea mea de a dormi pînă cînd zeul Ra urcă de trei sulițe. De ce să-şi tocească instrumentele ironice de sensibilitatea mea feciorelnică?

Am avut timp să înfulec 2 tartine cu salam ieftin la cămin, aşa că pohodul la cantină se exclude, deocamdată. Nici la bibliotecă nu vreau să mă duc... e cam devreme să deranjez şi apoi am citit în troleibuz 15 pagini din *Biografii necenzurate* ale nefericitului Will Cuppy. Aleg să butonez telefonul mobil, am destule jocuri pentru mintea mea. Cam peste jumătate de oră, procesul de salubrizare a podelei s-a poticnit de picioarele mele şi atunci, lăsînd femeia de serviciu să lustruiască nadirul betonat, m-am transportat pe bancheta de lîngă 343. Prin uşa întredeschisă se făcea auzit discursul profesorului Corcodel. Vorbea cu însufleţire despre *Povara bunătăţii noastre,* autor Ion Druţă: „La o lectură versată putem observa că Onache Cărăbuş preferă un regim de ostilităţi cu întreaga comunitate şi acest îndelungat exerciţiu semnifică, dacă vreţi, o disidenţă asumată, or, el nu doreşte să fie o piuliţă din monstruosul sistem de depersonalizare, mai mult, de anihilare a umanului, cum a fost regimul stalinist din Uniunea Sovietică". O-la-la... Onache Cărăbuş e disident... nu ştiam. Mi se pare că domnul profesor are probleme de interpretare.

M-aş întoarce la cămin să-mi reiau odihna fiinţei, dar cugetul meu se împotriveşte şi-i dau dreptate. Următoarea e istoria literaturii universale şi mie chiar îmi plac prelegerile lui Panţîru, un prof cu minte atletică.

S-au aprins lămpile de neon ce ornează vitrina în care sunt expuse lucrările profesorilor noştri. Ce-ar fi să-mi trezesc neuronii?

O.K. Să pornim deci calambureala de la raftul de sus. Astfel, perversînd semantic, volumul de un verde pal al doamnei Maria Vrabie *Metodica dezvoltării vorbirii la preşcolari* va purta, în versiunea mea, titlul *Metodica dezvoltării orbirii la preşcolari.* Apoi, este loc şi pentru alte conversiuni *...Practicum la traducerea din lingvistică, Limba română, curs inofensiv, Curs de defectologie română, Dicţionar de evidenţe, Limba română, probe de evadare, Simple bloguri, Dicţionar de imicţiuni rus-român, Personajul din colivie...* Bon, s-a terminat raftul. Să trecem la următorul. Titlul cărţii Mariei Şleahtiţchi *Jocurile alterităţii* trebuie citit *Şocurile altruităţii...*Vin cătinel şi alţi autori: *Fiţele şi găştile optzecismului – Poezia ca formă de existenţă a terorii, Turme pe clip, Internul Morfeu, Cvartet pentru o vodcă, O săptămînă de polemici tăcute, Prinsă între scamele clemenţei, Tratat de indigestie, Turnătorul de codane, Mişcare broileriană, Ispita becului, Poezia veneraţiei '80.*

Mamă, sunt un Strămbă-Titluri talentat. Şi acum, achtung, ajungem la raftul de jos. Deci, *Călăuză în dezvoltarea vorbirii* a doamnei Zinaida Tărîţă trebuie să sune *Călăuză în dezvoltarea sorbirii.* Urmează alţi vecini de pix: *Delia – fecioară din lacrima corbului (basamac pentru copii), Omul ros, Culegere de exhibiţii la limba română, Îndrumar de ortopedie verbală, Ultima şoaptă a unui copil îmblănit, Consideraţii la ştrandul echidistanţei analitice, Haydn între două chiroane, Ultima Elizarie...*

Apoi dacă ar afla distinşii mei dascăli cum le schimonosesc titlurile...

- Şi de ce nu eşti la ore, tinere?
- Buna ziua, pentru că am întîrziat, domnule Panţîru.
- Şi s-a lăsat noaptea de dinaintea Genezei?
- Poftim?
- Trebuie să înţeleg că nu s-a putut face nimic.
- Domnul Corcodel comentează acidural întîrzierile.
- Şi asta o spune voinicul în piele de tigru.
- Şi dumneavoastră persiflaţi...
- Orice georgian ar fi onorat.
- Posibil, dar nu înţeleg.
- O.K. Ne-am lămurit. Văd că ţi-am întrerupt procesul scriptic, e vorba de un text?
- Ei, aşa..., mai degrabă un exerciţiu irelevant, trebuia să fac ceva pînă la prelegerea d-stră.
- Aş putea să-l vad.
- Nu se merită, de fapt, mi-am bătut joc de titlurile cărţilor din vitrină.

- Legenda glăsuieşte că, atunci cînd Eugen Ionescu devenise vizibil şi în Franţa, Constantin Brîncuşi a dorit să-l cunoască. Marele sculptor s-a făcut a nu şti care e domeniul lui Ionescu. „Sunt dramaturg", i-ar fi răspuns acesta. „Dar eu urăsc teatrul, a izbucnit Brîncuşi, eu scuip pe teatru!" „Şi eu scuip pe teatru", ar fi replicat dezinvolt părintele „Cîntăreţei chele". Şi a ajuns membru al Academiei franceze, în fine. Aşa că de literatură trebuie să-ţi baţi joc ca de o femeie iubită.
- Dacă tot insistaţi...

Hohotele lui Panţîru l-au făcut pe Corcodel să lase *Povara...* lui Druţă şi să afle ce se întîmplă în realitate.

- E în ordine, colega, discutăm despre literatură.

Corcodel şi-a retras iritarea după uşă.

- Sunt nişte sclipiri, tinere. Dacă vei persevera, ai toate şansele să devii scriitor.
- Mulţumesc mult pentru încredere.

Unchiul meu, inginerul Trofim Postolache, a scris nopţile două romane lizibile. Ei bine, cînd un prieten l-a prezentat unui măcelar de succes, acela a rînjit: „Eu frec nevasta unuia din Răşcani, care-i tot scriitor".

Aşa că nu mă tentează, deocamdată.

Benedict

Domnul avocat Iosif Butnaru este un intelectual reverenţios şi cu noroc. Cazul lui Sebastian Ghiţă, directorul fabricii de zahăr din Grozava, cîştigat magna cum laudae la Curtea Supremă de Justiţie, l-a făcut celebru în municipiu şi în suburbii. Reuşita i-a adus şi una tonă de zahăr, supliment discret la onorarul declarat organelor fiscale. Alte două dosare rezolvate, pledase cauza unor ţărani motorizaţi, jertfe ale rîvnei unui agent de circulaţie, i-au consolidat imaginea de defensor al dezmoşteniţilor. Şi-ar fi putut lua o casă în prestigiosul cartier Mîndreşti, dar a ales să locuiască într-un apartament cu 4 camere.

Astăzi n-are proces şi a decis să se consacre treburilor casei care s-au adunat ca vrăbiile pe sîrmă. Deocamdată, se pregăteşte să iasă în oraş, să plătească facturile.

Celălalt protagonist se numeşte Benedict, are o bunică poloneză şi cîntă serile la saxofon în cafeneaua *Colibri.* Anul trecut, la 11 septembrie, mai exact la 23.45, s-a produs un accident care le-a conectat destinele. Benedict a fost reţinut de o patrulă de poliţie în timp ce se deshidrata pe peretele unui chioşc de ziare. A urmat o noapte furtunoasă alături de clienţii de serviciu ai secţiei de poliţie nr. 5. Cînd s-a făcut dimineaţă, a avut noroc de Iacob Murgilă care petrece duminicile cu amanta la cafenea. Locotenentul major i-a permis s-o sune pe Dorra. Total disperata la acea oră soţie l-a contactat imediat pe domnul Butnaru. În consecinţă, saxofonistul a plătit doar amenda cuvenită. Din acea neagră dimineaţă, domnul avocat i-a devenit amic pînă la moarte. Cel puţin, aşa crede Benedict.

Acum, personajul se află într-un taxi cu încă alţi doi muzicanţi. Se duc la *Colibri* să bea o bere. Îl sună şi pe domnul avocat care tocmai iese din casă. Apărătorului îi place această expresie a gratitudinii şi acceptă. Domnul Butnaru ajunge primul, comandă o cafea şi, stand-bay, îşi aprinde un trabuc.

Un alt taxi opreşte în faţa localului şi Benedict coboară secundat de Marcel şi Vanya. Avocatul îi cunoaşte pe amicii îndatoratului său prieten. Chelneriţa se mai apropie o dată, îl salută reţinută pe Benedict şi le întinde mapele cu meniuri.

- Poftim, domnule avocat, aveţi cuvîntul, îl îndeamnă saxofonistul.
- Protestez ... eşti omul cafenelei, le cunoşti potenţele culinare... dirijează, domnule.

Benedict se dezlănţuie: „Aşa deci, pani Marilena, ne aduci: 4 salate „Darurile mării", 4 salate „Assorti din mezeluri", 4 ciorbe de burtă, 4 porţii de costiţe de porc la grătar cu garnituri complexe, 2 sticle...

Bucătarii localului ştiau artă culinară şi ei au prînzit cu avînt. Cît aşteptau să vină cafelele, personajul cu obîrşie poloneză a povestit cum domnul avocat l-a salvat din cătuşele poliţiei: „Şi eu le zic: „Fraţilor, credeţi-mă, nu sunt vinovat! Da, colonelul de gardă unde face: He, he, ai păţit-o, toboşarule. O să-ţi vinzi femeia ca să scapi de puşcărie. Glumea, cum mi-a spus a doua zi. Dacă nu mi-l trimitea Dumnezeu pe domnul Butnaru, îmi putrezeau oasele în închisoare". Defensorul fuma un alt trabuc, privind detaşat cum o angajată spăla, dezgolindu-şi pulpele încă fragede, podelele localului.

După ce conţinutul celor două sticle de „Perfect" s-a redus la cîteva picături, domnul Butnaru şi-a cerut scuze de la comeseni, spunînd că mai are program.

- Mai stai puţin, prietene, îi zice virtuozul instrumentului de suflat, bem cîte o bere şi ...basta.
- Din păcate, dragă, nu am cum.
- Aşteptaţi măcar să ne aducă nota de plată.

Cînd Marilena a venit cu „citaţia", Benedict a scos din buzunarul cămăşii înflorate două bancnote a cîte 50 de lei: „Să am pardon şi mii de scuze, dar ăsta-i tot capitalul unui muzicant în postul mare...". Marcel şi Vanya au donat şi ei cîte 50 de lei.

Avocatul a tras spre sine „factura". Prînziseră copios, de 935 de lei. A scos portmoneul şi a lăsat să cadă peste nota de plată 8 bancnote a cîte o sută de lei.

- Poate totuşi... o bere? a revenit Benedict.
- Grand merci, v-am spus că mai am program.
- Ne pare foarte rău, au exclamat şi amicii saxofonistului, ne-ar fi plăcut să mai stăm cu dumneavoastră.
- V-am salutat, domnii mei.

Afară, avocatul sună la o agenţie de taxiuri. Cum nu mai are cu ce să plătească facturile, e nevoit să se întoarcă în familie. Intrat în apartament, s-a îndreptat spre camera de baie. Împrospătat, şi-a preparat o cafea în care a turnat obişnuit cîteva picături de coniac, şi-a aprins un trabuc şi a ieşit numai în şorturi la balcon. Din balconul casei de vis-à-vis privea preocupată spre înalturi o domnişoară zveltă şi bronzată. Era Helene, nepoata doamnei Guriţă. Avocatul şi-a tras burta şi, cu un zîmbet neoromantic, a început să contemple şi el cerul gri. Şi-a mutat apoi iarăşi atenţia pe figura domnişoarei...

...Jaluzelele erau trase şi corpul bronzat al Helenei transpira pe cearşaful alb ca omăturile din ceruri. Avocatul a înconjurat cu buzele sînii sărutaţi şi ei de soare, a sorbit cu nesaţ mărgăritarele de lîngă delicatul crater ombilical şi a coborît săruturile spre picioarele lungi, larg desfăcute, care zvîcneau în aşteptarea voluptăţii...

Helene a trimis o bezea unui nerăbdător şi pletos tînăr încălecat pe o motocicletă şi a intrat în apartament. Domnul Butnaru şi-a strivit oftînd trabucul în scrumieră şi a început, spre ulterioara bucurie nesperată a soţiei, să dea cu aspiratorul prin apartament. Cîştiga destul ca să poată angaja o menajeră, dar asta ar fi compromis imaginea de intelectual reverenţios, iar el se gîndea şi la o viitoare carieră politică. Abia cînd a închis aparatul de captat praf şi scame, a auzit soneria. Prin vizetă, Benedict zîmbea cu toată dantura. Avocat al sărmanilor în primul rînd, domnul Butnaru i-a deschis.

- Nu deranjez, prietene?
- Cum se poate, welcome.
- Păi, vreau să ştiţi că nu ne-a mai ticnit berea.
- Şi eu ce vină am?
- Nu trebuia să plecaţi aşa de repede.
- V-am spus doar că am program.
- Ei bine, văd că ne-aţi schimbat pe un aspirator. Chiar ai ajuns dumneata, cel mai vestit avocat din oraş, să faci ...
- Pînă la urmă, ce doreşti, totuşi, dragă Benedict?
- Să mergem la o bere, dar aşa ca să ne ticnească.
- Ascultă, vrei un pahar de basamac din caise, fiert de două ori?
- De ce ţineţi cu tot dinadinsul să mă jigniţi... parcă eu pentru asta am venit?
- O clipă, doar.
- Se poate să-i chem şi pe ceilalţi amici?
- Întotdeauna mi-a plăcut că eşti un om serios.
- Bine.

Domnul avocat a ieşit la balcon, unde într-un dulap ţinea o sticlă de 5 litri de basamac din caise. A turnat un pahar plin cu ochi.

- Şi dumneavoastră?, a întrebat prietenos Benedict.
- Mulţumesc, nu, aştept să vină din clipă în clipă un client important.
- Parcă mă tem să-l servesc aşa, fără zacuscă.
- Hai, dragă, nu mai fi epicurian.
- Atunci, multă sănătate dumneavoastră şi familiei, fericire, lumină în...
- Desigur.

Cînd a ieşit din apartamentul avocatului, Benedict arăta ca o caisă căzută la amiază în iarbă. Domnul Butnaru s-a băgat iarăşi în camera de baie şi n-a mai făcut alte lucruri importante pînă la cină.

A doua zi, l-a sunat Dorra.

- Bună dimineaţa, domnule Butnaru, vă rog să nu vă supăraţi, femeia avea o voce nedormită, Benedict a fost ieri la dumneavoastră?
- Da, doamnă Dorra, dar, pentru Dumnezeu, nu a ajuns acasă?

Avocatul nu avea cum să ştie că Benedict, după ce a servit la el chintesenţă de caise, a băut cu amicii cîte o bere, care le-a ticnit. Ajuns apoi în faţa bisericii penticostale, a început să citească în voce mesajul banerului de pe frontispiciu: *Hristos pentru frecare*. Tulburaţi de o asemenea interpretare, enoriaşii binevoitori i-au insuflat cu răbdare adevărul: *Hristos e pentru fiecare*, apoi au alertat poliţia. Transportat la secţia de poliţie nr.5 în stare avansată de inconştienţă, Benedict a dormit buştean într-o celulă arhiplină şi a fost eliberat condiţionat dimineaţa de acelaşi Iacob Murgilă, care a chemat şi un taxi în semn de preţuire pentru vocaţia saxofonistului.

- Ba da, s-a întors numai ce... dar nu mă recunoaşte.

■

Iulia Badea Guéritée

Antalya, my love...

Logodnică eternă

„În Orient, nu e nevoie să te străduieşti prea mult pentru a avea ce-ţi doreşti. Cu un pic de răbdare vei avea totul până la urmă”. Aceste câteva cuvinte semnate de scriitorul turc Ahmet Hamdi Tanpinar (1901-1962) rezumă perfect esenţa gândirii turceşti. Candidată din 1963, de când Europa exista într-o firavă Comunitate Economică Europeană, Turcia trebuie să explice sistematic celor 72 de milioane de locuitori ai săi de ce uşile vechii Europe nu se mai deschid odată.

Jurnalişti europeni invitaţi recent în Turcia la un colocviu despre turism şi mediu înconjurător au sosit cu mai multe idei preconcepute – este o ţară închisă, chiar periculoasă, prea tradiţionalistă – şi au descoperit că Turcia nu are nevoie să intre în Europa, căci Europa este deja prezentă aici: în obiceiuri, pe străzi, în multilingvismul locuitorilor, în ruinele vechi de 2 000 de ani – Perge, Aspendos, Side – care poartă în ele mai multă istorie europeană decât ar putea lăsa să se creadă salamandrele şi caprele care se plimbă liniştite. Europa e prezentă în uşurinţa cu care şoferii de autobuz acceptă moneda euro şi dau restul în livre turceşti, o monedă aproape la fel de puternică precum euro. Sau în preocuparea reală pentru prezervarea mediului înconjurător.

De ce rămâne atunci Turcia o pretendentă eternă la o căsătorie mereu amânată? UE caută oare prea mult defectele acestei logodnice? Turcia face prea multe mofturi?... Vina aparţine amândurora. Căci dacă UE nu are nici o jenă în a-şi ţine uşa închisă, nici turcii nu îşi doresc un partener prea pretenţios: *„Dacă Europa ne-ar zice acum că putem intra, nu sunt foarte sigur că am accepta”*, afirmă un tânăr ziarist turc. Această afirmaţie explică lipsa steagurilor europene, în timp ce ele sunt omniprezente în Moldova, ţară care bate şi ea la poarta UE, dar fără a avea un statut de candidată.

Potrivit unui sondaj recent, doar 40% dintre turci mai doresc să intre în UE, faţă de 60% cu trei ani în urmă. Iar majoritatea tinerilor cu diplome obţinute în ţară crede că UE nu ar aduce decât relele Occidentului capitalist: moravuri uşoare, alcool, o anume superficialitate a fiinţei. Ca şi cum ne-am da seama că, iubind o persoană care se cramponează prea mult de defectele celuilalt, ajungem să vedem că cerul este albastru şi în alte părţi. Exceptând poate situaţia în care unul din cei doi decide, într-un fel sau în altul, să spună adevărul pe şleau.

O poveste din Antalya

A fost odată ca niciodată, la depărtare de o viaţă, o ţară în care timpul trecea foarte încet. Oamenii îşi permiteau să venereze soarele, să-şi petreacă o mare parte din viaţă ascultând vântul, Marea Mediterană, liniştea, jucând şah şi apreciind fiecare apus de soare ca fiind, poate, ultimul. O ţară în care palmierii sunt regi autoritari, în care ruinele cetăţilor hitite, greci, romane, vechi de 2 000 de ani, povestesc legende în care cei care speră şi au răbdare cu ei înşişi câştigă până la urmă. O ţară, cea a cântecelor regretatului Kazim Koyuncu, în care fiecare dimineaţă este asemeni locuitorilor acestei regiuni: calmă, binevoitoare, surâzătoare.

În caz că vă întrebaţi, cu un surâs sceptic în colţul buzelor, dacă această ţară, în care tinereţea fără bătrâneţe şi viaţa fără de moarte par posibile, există cu adevărat, răspunsul este la 2 500 de kilometri de Paris: Antalya, pământ turcesc, euro-asiatic (să nu cumva să faceţi greşeala de a-i numi pe acei oameni asiatici. V-ar răspunde vexaţi că un tărâm care este leagănul întregii civilizaţii europene nu poate fi asiatic...!), la distanţă de câteva ore de avion de Paris, şi la o oră de Chişinău.

Orice călătorie este, până la urmă, un act profund de curaj. Abandon de sine-însuşi, evaziune spre acel ceva care se află dincolo de imposibilul sport cotidian: *métro-boulot-dodo* (metrou-muncă-somn), cum spun francezii. Închisă efectiv în ideile preconcepute ale multor români, care refuză să meargă în Turcia pentru simplul fapt că otomanii au fost cei care, cândva, au atacat, colonizat, supus şi condus poporul român, de la Istanbul, am primit, cu o anumită reţinere, invitaţia colegilor de la „Turcev” (Asociaţia ziariştilor turci specializaţi în turism şi mediu înconjurător), de a participa la Simpozionul Internaţional al ziariştilor din acest domeniu.

Am văzut întotdeauna Turcia ca pe o ţară a insecurităţii, a pericolului, a balcanismului cronic şi a corupţiei endemice. O ţară în care fiecare pas poate reprezenta o aventură. Realitatea, la coborârea din avion, în Antalya, a fost cu totul alta. Şi îmi fac o *mea culpa* din faptul că ceea ce am văzut ţine efectiv doar de regiunea Antalya. O regiune aflată aproape de Marea Mediterană, dar care, sincer, nu are nimic de invidiat Greciei, Maltei, Spaniei, Portugaliei şi Franţei, dacă doriţi. Turistul lambda, dornic de linişte, calm, relaxare, este la fel de acasă la Nice sau în Antalya. Antalyoţii sunt, datorită şi întâmplării fericite de a trăi în capitala turcă a turismului, poligloţi. Străzile din vechiul Kaleici (oraşul vechi care domină portul, mărginit la un capăt de poarta lui Hadrian, la celălalt de Muzeul de Arheologie) te primesc cu un mozaic de culori şi de mirosuri de condimente rare (datorită magazinelor care se află la parterul caselor din lemn), dar nici locuitorii din Kaleici nu se lasă mai prejos.

Misterioase cafele şi legende turceşti

Îţi vorbesc în franceză, engleză, germană, şi împărtăşesc cu tine cuvinte turceşti de uz larg: *Gülegüle* (pleacă fericit), *Tamam* (Da). Un român, în plus, nu ar fi niciodată pierdut în Turcia. Această fabuloasă maşinărie care este multilingvismul şi-a pus amprenta pe limbile popoarelor, într-un fel care nu poate decât să provoace stupoare şi încântare. „Haide”, „portocale”, „duş”, „coafor”... am pronunţat câteva cuvinte turceşti. În fine, dar nu în ultimul rând, europeanul blazat de orice ar putea vedea în Occident, în acele vacanţe care de multe ori seamănă cu deja văzutul, are o şansă să descopere într-adevăr micile unicităţi ale unui microclimat. Vânzătorii de îngheţată aruncă kilogramele de îngheţată în aer, pentru a o împrospăta, într-un ritual numai de ei ştiut, pe străduţele întortocheate din Kaleici nu ţi se oferă bere, pentru a te răcori, ci suc proaspăt de rodii şi grepfrut, băutura naţională este un iaurt foarte proaspăt, iar din cafeaua turcească, neagră, profundă, răzbat mirosuri şi mistere ale unei arte divinatorii venite de dincolo de timp şi înţeleasă doar de turci.

Viaţa din Antalya nu este ritmată doar de cântecele muezinilor şi de minaretele de toate culorile, de călătorii din autobuze care se străduiesc toţi, în acelaşi timp şi în mai multe limbi, să convingă şoferul să te ducă acolo unde te îndreptţi, chiar dacă traiectoria şi bunul simţ i-ar interzice acest lucru; nici măcar de gustul divin al adevăratei baclava; de plăcerea de a negocia pe stradă totul (plimbarea cu vaporul, ochiul albastru atoateştiutor, programul vizitei sau apartenenţa la Uniunea Europeană); ci, mai ales de faptul că Anatolia este punctul de plecare spre legende, spre oraşul greco-roman de la Perge, spre teatrul roman de la Aspendos, spre plajele binecuvântate de resturile unui atât de somptuos templu al lui Apolo, în Side. *„Să vezi Parisul şi să mori”* devine uşor *„să vezi Aspendos şi să mori”*.

Se spune că regele din Aspendos a decis cândva să acorde mâna fiicei lui aceluia care va face cel mai mare bine oraşului său. Unul dintre pretendenţi a construit un sistem fantastic de canalizare (ale cărui urme se mai văd şi astăzi, şi care a fost admirat la vremea lui de Alexandru cel Mare). Celălalt a construit un teatru, cu o acustică perfectă, care putea adăposti 15 000 de spectatori, ornat cu cele mai fastuoase divinităţi: Apolo, Hermes, Artemis. Decizia nu a aparţinut unei fiinţe umane, adică regelui, ci unui suspin: plimbându-se prin spatele scenei, regele a auzit o şoaptă, *„aş vrea din tot sufletul ca fata regelui să fie a mea”*. Şi aşa prinţesa a revenit arhitectului. Iar astăzi se spune că dorinţele şoptite în teatrul din Aspendos se împlinesc...

Turcia, viitorul tigru european?

„Turcia va fi viitorul tigru european”, ne asigură colegii ziarişti de la agenţia spaniolă EFE şi de la *Wall Street Journal*. „Europa face încă o dată o greşeală monumentală ţinând-o la porţile ei!”. Dacă scopul colegilor turci era să ne facă să credem că Turcia este în Europa, atunci acesta a fost atins. Mesajul a fost clar: în timp ce majoritatea ţărilor lumii înregistrează scăderi ale numărului turiştilor, Turcia face *surfing* pe un val ascendent. Cu multitudinea sa de parcuri naţionale (41), cea mai importantă densitate de hoteluri de cinci stele din lume (170 doar în Antalya), cu puternica ei creştere în domeniul turismului (dacă în 1980 Turcia primea un milion de vizitatori străini, în 2008 a contabilizat nu mai puţin de 27 de milioane, potrivit cifrelor oferite de World Tourism Organisation), cu situaţia sa geografică extrem de favorabilă – un sfert din populaţia mondială, din ţările lumii, ajunge în Turcia în mai puţin de patru ore cu avionul – sau până la urmă cu tripla sa ofertă turistică all-inclusive (turism medical, al mediului înconjurător şi clasic), Turcia îşi merită cu prisosinţă cel de al 7-lea loc în topul destinaţiilor turistice mondiale. Unde este miracolul? Într-o politică de marketing destul de simplă: „Războiul din Golf provocase un val de articole proaste în presa internaţională. Am decis să invităm aici jurnalişti din toată lumea, şi să le cerem un singur lucru. Să scrie ce vor dar nu înainte de a testa şi de a vedea cu proprii ochi realitatea”.

Astăzi, 40% din veniturile turismului turc le furnizează Antalya. Microregiune cu un microclimat specific, cel care o face unică în lume (dimineaţa turiştii pot schia pe pistele muntelui Taurus, la 30 de km de centrul oraşului, iar după-amiaza, în februarie, se îmbăiază în apele Mediteranei), Antalya a fost premiată de mai multe ori

→

Iulia Badea Guéritée (născută în 1972) este jurnalistă la Presseurop şi Courrier International. Originară din România (Transilvania), dar lucrând şi trăind la Paris din anul 2000, este responsabilă de rubrica România/Moldova. A absolvit facultatea de Litere din Braşov. Membră a Asociaţiei Jurnaliştilor Europeni, este laureata, în 2006, a Premiului Louise Weiss pentru jurnalism european.

Atlasul continentelor înceţoşate

„Căci vis al morţii eterne este viaţa lumii întregi” (Mihai Eminescu)

„Ce deosebire există Între a alege şi a fi ales cînd nu putem altfel decît să ne supunem alegerii?” (Rabi Ude)

La drept vorbind, am mai întîlnit astfel de curajoşi *călători*, care voiau să descopere lumea – cocoţaţi comod în confortabilul fotoliu de acasă. Căci nimic nu te tulbură, spatele nu-ţi îngheaţă, şi nu se cocoşează, fruntea nu transpiră deloc, portofelul stă neatins, iar pericolul e doar pe hîrtie. E

de
Vladimir Bulat

foarte potrivit aşa, iar de-a lungul timpului s-a plămădit de-a dreptul o tradiţie literară care altoieşte acest mod de a călători, din nou şi iarăşi. Aş cita în treacăt doar cîteva nume de scriitori, ca să nu las cititorul în neştire, din cele mai puţin uzitate de înşiruirile „canonice”: Andrei Platonov (*Cevengur*), Ursula Le Guin, cu numeroasele sale cărţi despre ţări şi tărîmuri fanteziste (*Orsinia*, *Rocannon's World, Planet of Exile*, *Imaginary Countries* etc.), Alberto Manguel, cu al său *The Dictionary of Imaginary Places*, Alexandr Weltman (*Călătorul* (1831), *Aventuri pescuite din marea vieţii* (1848) etc.

În lumea asta a „băsnuitorilor” de rang înalt aş proiecta şi romanul **Atlasul continentelor înceţoşate**, datorat scriitorului turc Ihsan Oktay Anar, apărut în Turcia în 1995, iar la noi tradus recent, în amurgul lui 2009, în foarte eleganta tălmăcire a Luminiţei Munteanu[1]. Trebuie să spun din capul acestor note că pasiunea mea deosebită pentru oraşul Istanbul – unde se şi petrece „acţiunea imaginată” a scrierii – m-a determinat să devorez efectiv cartea. Iar cît despre autor, nu ştiam absolut nimic atunci cînd am descoperit volumul – îmi place să explorez singur, să iscodesc necunoscutul. Notiţa scurtă din spatele copertei conţine o informaţie foarte sumară despre scriitor, parcă lăsînd la latitudinea celui care citeşte să afle, din scriere, mai multe despre acesta. Poate că e şi mai bine aşa. Garantul pentru mine, personal, a fost traducătoarea, ştiind că anume ea a tălmăcit din tot ce există acum în românеşte din literatura lui Orhan Pamuk, ea însăşi fiind printre puţinele specialiste de la noi în problematica sectelor Dervişilor, a *Bektâşî-lor*, şi cu un doctorat despre *sufismul turc*. Mi-a fost clar că romanul pe care-l ţineam în mînă era serios şi captivant. Cel puţin! Altminteri, fie nici nu ar fi apărut sub semnătura ei, fie avea un alt traducător.

Ihsan Oktay, prin scrisul său, mi-a luat aerul... mi-a impus cu maximă măiestrie un ritm al naraţiunii care parcă ţine deja de alte epoci. Deşi e primul său roman publicat, **Atlasul continentelor înceţoşate** este o carte care te ţine captiv, şi nu te lasă decît în momentul în care scriitorul semnează data şi locul în care a încheiat scrierea: 14 septembrie 1992, Karşıyaka. Deci, nu a scris cartea la Istanbul, ci undeva în regiunea Izmir, la sud-vest de enormul, străvechiul şi coloratul oraş-mamut de pe coastele Bosforului, a Mării Marmara şi a Cornului de Aur. *Konstantiniye* în carte e, fără tăgadă, Constantinopolul devenit după căderea definitivă a Bizanţului, în 1453, Istanbul. Povestea ne poartă prin multe locuri pitoreşti, concrete, şi mai ales prin jurul Turnului Galata, prin mahalalele Tophane, Eÿup, Fanar, Kasımpaşa, Tahtelkale[2]. Numele celebrului turn Galata şi al mahalalei din jurul acestuia se pomeneşte de mai multe zeci de ori, deopotrivă cu cheiurile Karaköy, Üsküdar, Eminönü. Acţiunea are loc în cel de-al XVII-lea veac, către finalul său (exact: 1681), iar localizarea în timp e cu atît mai preţioasă pentru noi, cu cît la acel capăt de secol *beyzadeaua* Dimitrie Cantemir era lăsat ostatec la Curtea Otomană, de către tatăl său, Constantin Cantemir. Iar în roman se şi pomeneşte, în trecere, un ins de „stirpe valahă”, ajutorul lui Gazanfer din Girdbad – un aventurier putred de bogat, cartofor, barbugiu şi deţinătorul unui tripou în Fanar.

Nu că junele Cantemir s-ar putea identifica în persoana nenumită a aventurierului barbugiu, dar într-o naraţiune în care se amestecă şi se plămădeşte cu atîta dibăcie visul cu realitatea, vidul şi preaplinul, detaliul istoric cu fantezia nărăvaşă, epocile şi vremurile, bijuteria şi scîrna – de ce o atare *sugestie* nu ar fi cu putinţă? Mai ales că pentru turci numele lui Cantemir e pînă azi greu de digerat.

Chiar din primele pagini îl întîlnim pe Ihsan Arabul din Kocamustafapaşa, care descinde, după peregrinări peste mări şi prin ţări, în Konstantiniye. „Zurbagiul semeţ mergea pe cincizeci de ani”, consemnează autorul, şi era nativ dintr-un loc încărcat de istorie a Istanbulului, din preajma fostelor şi străvechilor ziduri ale Constantinopolului creştin, şi din coasta bizantinei mănăstiri a Sfântului Andrei al Cretei, ridicată în zorii celui de-al V-lea veac după Hristos şi devenită, la scurtă vreme de la căderea Bizanţului, moscheea *Koca Mustafa Paşa*. În Mahalaua Samatya, în care se afla moscheea cu pricina, au ars toate cîrciumile, drept pentru care Ihsan Arabul a trebuit să-şi îndrepte privirile spre Fanar şi Galata. Ihsan Arabul nu doar călătorea, ci şi desena hărţi, unele erau însă fanteziste, imaginare, spre a fi vîndute la fraieri, căutători de comori. Acum se întorcea în urbea natală. Acostat în Konstantiniye, el se îndreaptă spre Galata[3], apoi ajunge în apropierea Porţii Blănarilor, unde bate la uşa nepotului său, Ihsan Efendi cel Lung. Acesta din urmă este chiar autorul *Atlasul continentelor înceţoşate*. Întreaga poveste a acestui *Atlas*, imaginat de înţeleptul şi mereu visătorul Ihsan Efendi cel Lung, se învîrte în jurul unui „ban negru ca smoala”, acea „para ciudată”, care *tulbură* întreaga suflare conştientă a urbei, dar şi maxima filosofică a lui Decartes: „Cuget, aşadar exist”. La o scrutare ceva mai atentă ne prindem că personajul principal e chiar scriitorul, Uzun Ihsan ar fi în traducere Ihsan cel Înalt. Meditaţia în jurul fetişului sub formă de Ban, „pe care Fiul Zorilor îl zămîslise din vid” (p. 231), este un lung poem în proză adus oraşului Istanbul, oamenilor săi, subteranelor şi puterii care îi animă, luminii, „care nu este decît vis”, tensiunilor dintre Răsărit şi Apus. Lectura acestei minunate cărţi mi-a evocat o alta, ceva mai veche, anume „Numele trandafirului”, de Umberto Eco. *Tratatul despre rîs* la Eco, şi *Atlas Vacui* la Anar – sunt puncte de pornire, impulsuri pentru complexe şi complicate arhitecturi romaneşti, cu trimiteri şi digresiuni descriptive, de natură istorică, folclorică, mistică, gastronomică, topografică, filosofică, alchimică etc., toate se ramifică precum iedera, dîndu-se naştere altor sensuri, pliuri, idei, direcţii şi unghiuri de vedere, capcane şi şarade care, în final, se întorc spre premisa iniţială: „de unde să ştie cei care nu erau deprinşi cu lumea lui că băiatul acela năzdrăvan, care suferea pentru că nu reuşea să viseze, vieţuia, de fapt, într-un univers la fel de colorat ca visele?” (p. 23).

1. Care aduce în atenţia cititorului o foarte bogată şi erudită reţea de note de subsol şi explicaţii, astfel încît acesta nu se pierde în hăţişul de concepte şi termeni, specifici lumii islamice.

2. E una din cele mai spectaculoase străzi care există şi astăzi cu acelaşi nume, care e în proximitatea lui *Mısır Çarşışi* (Bazarul de Mirodenii), arteră unde se vinde orice confecţionat din metale, iar diversitatea dughenelor şi a ofertei este de-a dreptul năucitoare şi molipsitoare.

3. „Galata, unde puterea banului o întrecea pe cea a sultanului” – *Atlasul*, pag. 33.

→

cu „Mărul de aur” – Oscar decernat de Federaţia mondială a jurnaliştilor de turism. Milionul de oameni care o populează găsesc logic ca apa curentă să fie încălzită graţie panourilor solare aflate pe acoperişul clădirilor, şi ca antenele parabolice să nu atârne de fiecare balcon, ci să fie poziţionate pe o unică platformă mobilă. Simple lecţii de viaţă pe care noi, în Occident, am uitat să le aplicăm. Ceea ce Antalya ne mai învaţă, foarte repede, este o anume artă de a vedea şi de a trăi lucrurile, cu mult mai calm, mai înţelept. Arta de a-ţi permite timpul să savurezi o adevărată cafea turcească (cea care echivalează, după cum spun ei, cu 40 de ani de prietenie), să admiri un apus de soare. Sau să reflectezi, de exemplu, la oportunitatea de a intra sau nu în Europa.

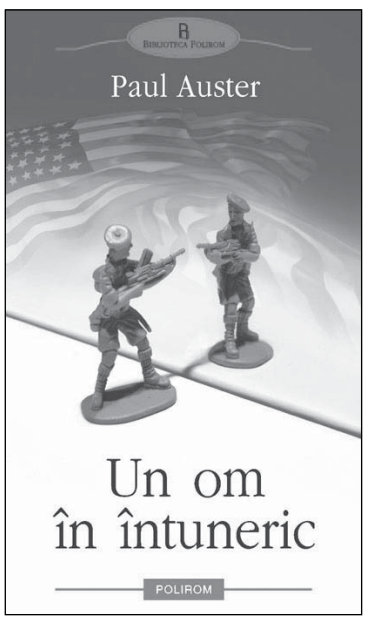

Paul Auster, *Un om în întuneric*, roman. Traducere din limba engleză de Daniela Rogobete.

„O carte excepţională... Probabil cea mai bună carte a lui Paul Auster de până acum. La fel ca marele roman antirăzboi *Abatorul cinci* al lui Kurt Vonnegut, *Un om în întuneric* atinge o profunzime a sentimentelor şi emoţiilor rar întâlnită. Este cu adevărat o operă de artă.” (*San Francisco Chronicle*)

Cele mai frumoase basme arabe. Antologie, traducere şi prefaţă de Nicolae Dobrisan. Ilustraţii de Radu Răileanu.

Basmele arabe ne poartă prin palate de cleştar şi mărgean, grădini fermecate, cu havuzuri şi bolţi de trandafiri, prin bazaruri orientale şi prin deşert, unde ne întâlnim cu animale vorbitoare, sultani, califi şi viziri, prinţese frumoase ca luna plină, ginni şi ifriti, vrăjitoare şi viteji neîntrecuţi. Vă invităm într-o călătorie fascinantă, purtaţi de covorul fermecat în atmosfera vrăjită care aminteşte de cele *O mie şi una de nopţi*.

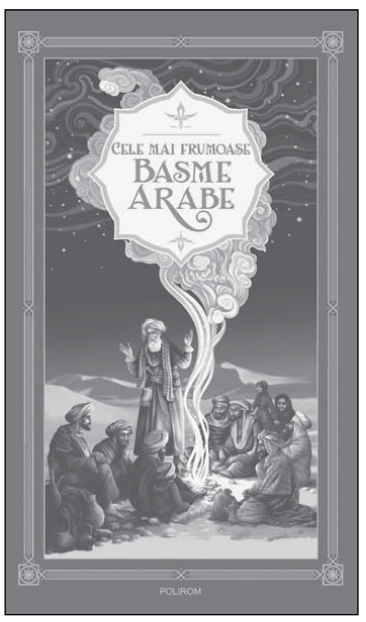

Despre automobile şi drumuri... cu evlavie

de
Vitalie Sprânceană

...Trebuie că autostrăzile de pe coasta estică a SUA (mai ales bucata de ţărm dintre Boston şi Richmond/Virginia Beach, zisă Boswash sau megalopolis) arată frumos din cosmos, făcând concurenţă imagistică neloială Marelui Zid Chinezesc: spaţiile asfaltate, largi şerpuiesc peste păduri, râuri, poduri, oraşe, tuneluri, împletite pe alocuri în bucle impresionante, alteori bălăcite între şiruri de dealuri, deasupra cărora plutesc maiestuos, în căutarea prăzii, vulturi. Serile, acest gigantic râu prinde lumină şi se pune în mişcare în ambele direcţii, atât sud-nord, cât şi nord-sud.

Când e viu, şirul scânteietor aminteşte de lava unui vulcan, revărsată neregulat peste pajişti. Când e mort – în stare clinică de ambuteiaj, adică în primele ore ale dimineţii, sau imediat după 17, drumul pare mai degrabă o linie de asamblare a unei uzine de maşini în aer liber, care transportă într-un ritm extraordinar de calculat unităţi de transport standard – motociclete, automobile de toate soiurile, autobuze, microbuze, truckuri...

Ambuteiajul american e o specie aparte de blocaj, diferită de aglomeraţiile obişnuite. Întâi, el se poate întâmpla oriunde – o autostradă mai largă sau lipsa aşezărilor umane (fie ele oraşe, fie setul tipic de popas motel+ceva bodegi pentru hrană, de obicei, Subway+BurgerKing+McDonalds) nu garantează în nici un caz absenţa îngrămădirilor de automobile. Din contra. Apoi, ambuteiajele americane sunt... mari. Cuvântul „mare” nu pare nicăieri mai acasă decât în descrierile blocajelor automobilistice americane – automobile enorme aşezate în şiruri lungi-prelungi, încât ajung să se piardă dincolo de linia orizontului, oferind imaginea unei scări care urcă la cer sau a unui Belerofont modern ce ar fi schimbat calul înaripat, Pegas, pe un Jeep Cherokee... Aşteptările pot dura mult timp, iar deplasările, în asemenea momente, par adevărate lupte de front: ore întregi automobilele câştigă chinuitor câte 2-3 kilometri de spaţiu de la un inamic atotputernic, dar invizibil...

S-ar părea că ambuteiajele enorme ar trebui să provoace abandonarea automobilului de către americani în favoarea altor tipuri de transport – mersul pe jos, bicicleta, reţelele publice, măcar acolo unde există, dar cel care se va grăbi să facă această generalizare, va greşi amarnic: pragmatismul proverbial al americanilor, aplicabil deopotrivă vieţii de zi cu zi, cât şi gândirii ştiinţifice, se opreşte/se blochează în faţa garajului, sau, dacă nu-l are, în faţa maidanului unde-şi parchează zi de zi maşina. La fel de superficiale apar şi explicaţiile naturalist-materialiste, care leagă simpatia americanilor pentru automobile de combustibilul ieftin şi de existenţa drumurilor bune... Nu ajung litere, şi cuvintele-s prea puţine pentru a descrie atitudinea (forma moale pentru *cult*) faţă de automobil în SUA: el fiind deopotrivă zonă autonomă temporară – spaţiu de refugiu, în care legile statului, cu mici excepţii, sunt anulate; biserică ambulantă pe roţi, fabrică ideologică non-stop care produce, în cantităţi industriale, credincioşi fideli ai religiei American Dream; monument de arhitectură – catedrală gotică mobilă; loc turistic, în care turistul posedă obiectul admiraţiei; societate civilă, garanţie a libertăţii spiritului; icoană de metal, sticlă şi cauciuc - întruchipare a Sfântului Duh al modului de viaţă american; vacă ce „paşte” în bătătură, semn că omul e Gospodar; femeie, casă, stil de viaţă, scenă pe care se joacă momentele mari şi mici ale vieţii, teatru. Nu e adevărat că viaţa cetăţeanului american este împărţită între serviciu şi casă: mai degrabă, automobilul are partea leului în această diviziune – el monopolizează viaţa activă a americanilor, serviciul fiind locul obligaţiei sociale (muncii), casa – locul obligaţiei naturale şi biologice (somnul, odihna).

Spaţiul social însuşi pare creat de un Dumnezeu cu carnet de şofer, sau cel puţin cu simpatii automobilistice: magazinele sunt înghesuite, de obicei, la marginea oraşelor, departe de liniştea caselor cu un singur etaj, dar şi de „pasul” sau „bicicletele” necredincioşilor... Cealaltă alternativă – bătălia automobil-motocicletă, atât de populară în anii nebuni ’60-’70 ai veacului trecut, s-a încheiat cu o victorie mai mult decât categorică a primului, motocicletele fiind coborâte în rang la statutul de obiect de lux, trufanda sau capriciu al unor grupuri marginale (rockeri şi bikeri)... Tertipul cel mai perfid pe care l-a folosit automobilul a fost să câştige, de partea sa, adolescenţii: puţini tineri se încumetă să viseze un Harley Davidson, tot mai mulţi visează un SUV Chevrolet...

Rareori am văzut peisaje naturale mai vii şi mai sălbatice decât în America, şi totuşi, chiar atestând această priveliş-te fascinantă, drumul american pare un spaţiu închis. O primă cupolă care închide peisajul natural american e chiar parbrizul automobilului (peste 90 la sută din traficul rutier e ocupat de automobile). Geamul nu doar că limitează contactul cu aerul, ploaia, cerul sau stelele, adică cu mediul, ci operează o tăietură brutală a acestuia. Pe de o parte, bucata interioară, percepută ca fiind cea reală, adunată în temei în jurul volanului – panourile electronice, indicatoarele, cablurile multicolore, beculeţele luminiscente din jurul butoanelor, icoana de plastic, substituent postmodern al comunicării cu Divinitatea, sticla de apă minerală, cu cerbi, veveriţe şi munţi stâncoşi desenate pe ambalaj, ce promite întreaga natură într-un vas de 2 litri, casetofonul digital ce conţine muzica lumii într-un CD lucios. De cealaltă parte, bucata de spaţiu exterior: natura, apa, aerul, vântul şi restul stihiilor, adică decorul (uneori „decorul frumos”), care poate fi şi ameninţător şi de care te fereşte geamul maşinii. „Domesticită” astfel, natura e departe de a fi monstrul necunoscut pe care îl traversează, cu frică, oamenii. Te simţi ca într-un film New Age, care se derulează pe geamurile-ecranele automobilelor...

Şi drumurile închid peisajul. Prin calitatea bună a asfaltului – aşa încât şofatul pare mai degrabă o alunecare involuntară şi incontrolabilă pe pantă, şi nu o luptă cu maşina şi spaţiul (ştiu, şoferii moldoveni multe despre această luptă inegală), cât şi prin barajele de beton, lemn şi cauciuc ce îngrădesc din ambele părţi fâşiile de autostradă. Nimic din priveliştile obişnuite ale drumurilor est-europene: fântâni, sate, case, gâşte ce trec nestingherit strada, vaci, copii sau mingi. Drumul american este cumva o cuşcă ermetică în care, întemniţat, se mişcă automobilul.

▣

O antologie de poezie

Dintre genurile literare, poezia pare a fi cea mai ameninţată de capcana provincialismului. De-a dreapta şade limba maternă a creatorului şi universul cultural care o articulează – seturile de registre simbolice, mitologice, lingvistice şi sociale, atât cele în uz, cât şi cele potenţiale – un fel de intimitate a locului. De-a stânga stă sensibilitatea unică a Creatorului – culegătorul de metafore, ziditorul de înţelesuri şi meşterul cuvintelor – individualizat şi el până la extremă: vorbeşte despre sine la plural, îşi extrage viziunile propriul Eu (Octavio Paz) şi cearcă absurdul – desprinderea de propriul corp (Pablo Neruda, „Walking Around”: *Se întâmplă să obosesc să fiu om... se-ntâmplă să mă satur de piciorul meu şi de unghii, de păr şi de umbră*). Acest dublu provincialism (al locului şi al omului) oferă un sol fertil pentru un tip de argumentare ce postulează *intranslabilitatea* metaforei poetice – în contrast cu modelele romaneşti sau dramatice, uşor convertibile în universuri culturale străine. Fapt curios, intranslabilitatea e terenul spre care converg atât pesimiştii (cei care nu dau multe şanse poeziei ca formă de artă, fie din motiv că nu se prea vinde, fie că e „neînţeleasă”, fie că e doar o ciornă a celorlalte genuri), cât şi optimiştii (cei care cred că poezia e un lucru serios, cu viitor, dar, vai! limitată mult de limba şi cultura în care trăieşte poetul).

Aşa stând lucrurile, editarea unei „Antologii a poeziei internaţionale” (centrată în temei pe veacul XX şi primul deceniu al secolului XXI) ar trebui să constituie un pariu îndrăzneţ, aproape imposibil de imaginat, dacă luăm drept literă de lege condiţionările – pretins obiective – formulate mai sus.

Autorii, poetul Ilya Kaminsky (născut la Odessa în 1977, apoi emigrat în Statele Unite, împreună cu familia, în 1993, şi, ca detaliu adiţional al nebuniei acestui pariu poetic – lăsat aproape fără auz de un medic sovietic, care a confundat parotidita epidemică cu gripa) şi editorul Susan Harris, de la „Words Without Borders” pornesc dintr-un punct cumva opus intranslabilităţii – corespondenţa. Ideologia estetică a celor doi antologatori e de găsit într-o spusă a Annei Ahmatova, care numea similarităţile în lirica internaţională drept „corespondenţe în aer”. Ei bine, cartea e o căutare intensă a unor asemenea corespondenţe: momente în care, argumentează editorii, *„poeţi din arii geografice, circumstanţe istorice, tradiţii şi lumi culturale diferite par să se adreseze unul altuia în scrierile lor.”* Wisława Szymborska se adresează unui vers al Annei Ahmatova, care, la rândul ei, poartă o discuţie cu Adam Mickiewicz, prin care vorbeşte Shakespeare. Despre un vers din Biblie, care se constituie deopotrivă ca un pământ comun din care răsar discuţiile, dar şi facilitează comunicarea dintre poeţi.

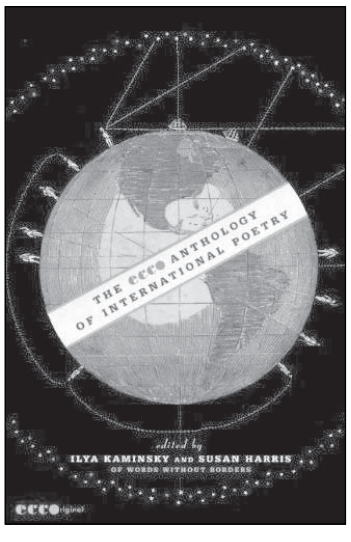

Iată un vers celebru din Ecleziastul (text evreiesc vechi): *„Toate îşi au vremea lor, şi fiecare lucru de sub ceruri îşi are ceasul lui.”*

Poetul polonez Tymoteusz Karpowicz îi oferă o interpretare contemporană: *”...biletul de cinema îşi are timpul său, la fel, biletul spre nicăieri, drumul spre râu sau poate spre nori...”* şi astfel, nu doar că interoghează vremea în care trăieşte (secolul XX), ci caută poduri spre alte voci care veghează.

Alteori, puntea de întâlnire e căutarea liniştii sau a raiului copilăriei pierdut odată cu maturizarea. Pier Paolo Pasolini îi scrie mamei: *„eşti de neînlocuit. şi de asta, viaţa pe care mi-ai dat-o mă condamnă la singurătate. nu vreau să fiu singur...”*

Iar Wisława Szymborska pare să scrie un ecou: *„sub acoperişul surorii mele sunt în siguranţă: soţul ei ar muri mai curând decât să scrie poezii.”*

Astfel, sirianul Adonis (pseudonimul lui Ali Ahmad Said Asbar), rusoaica Anna Ahmatova, austriacul Ingeborg Bachmann, chinezul Bei Dao, francezul Yves Bonnefoy, argentinianul Jorge Luis Borges, brazilianul Joao Cabral de Melo Neto, românca Nina Cassian, grecul Constantine Cavafys, poeta disidentă cubaneză Maria Elena Cruz Varela, ivorianul Bernard Dadie, bulgăroaica Blaga Dimitrova, pakistanezul Faiz Ahmed Faiz, suedezul Lars Gustafsson, ungurul Attila Jozsef, japonezul Mitsuharu Kaneko şi mulţi-mulţi alţii, unii dintre ei celebri, alţii – cunoscuţi doar de un public restrâns, în ciuda distanţelor ce-i separă, angajează un dialog amical reciproc, viu şi pasionat, uneori aprins chiar, alteori nostalgic şi leneş, în alte momente visător sau patetic, ca şi cum o zeitate nevăzută i-ar fi aşezat împreună (o, visul dintotdeauna al cititorilor!) într-un spaţiu imaginar...

The Ecco Anthology of International Poetry, editori Ilya Kaminsky şi Susan Harris of Words Without Borders, Ecco, 2010

Vitalie Sprânceană

Avatar, un conchistador în paradis

Faimosul film de ultimă oră al lui James Cameron reia povestea conchistadorului ajuns într-o fascinantă Lume Nouă. Va rezista oare omul în faţa utopiei perfecte, sau instinctele sale distructive vor prevala în mod inevitabil? Pelicula propune spectatorilor o călătorie la distanţă de ani-lumină, pentru a regăsi, de fapt, o imagine metamorfozată a planetei Pământ, care se manifestă deopotrivă ca un paradis şi ca un infern. Naturii serene din „Avatar”, simbol al păcii şi armoniei, i se opune tranşant spectrul ororilor trecutului,

de
Marcel Gherman

al războiului, genocidului şi totalitarismului care continuă să planeze asupra lumii. În acest moment cardinal, în care umanitatea se îndreaptă spre orizonturi incerte, filmul pune în discuţie o serie de probleme esenţiale pentru destinul ei de mai departe.

Dihotomia dintre personajul Jack Sully şi antipodul său, colonelul Miles Quaritch, aminteşte de un episod real din timpul Conchistei. Doi marinari spanioli naufragiaţi au fost preluaţi de un trib amerindian. Unul dintre ei s-a ataşat de aborigeni şi a ajuns chiar să-i susţină în lupta lor pentru supravieţuire, devenind un prototip al eroului din filmul „Dansînd cu lupii”. Celălalt însă nu a fost în stare să suporte această lume străină şi a părăsit-o cu prima ocazie. Această contrapunere a extremelor îl va urmări pe om chiar şi la capătul universului.

Protagonistul filmului „Avatar” ia o decizie cu consecinţe deosebit de grave. El renunţă la propria umanitate, înfăţişată de vechiul său corp mutilat, optînd pentru o existenţă post-umană. Procedura prin care visele sale devin realitate reprezintă clar un simbol *cyberpunk*: disoluţia conştiinţei umane într-un ocean digital. În acelaşi timp, referinţele tehnologice se îmbină armonios cu ideile noii filosofii Gaia, un gen de panteism ecologic, care-l identifică pe Dumnezeu cu forţele tămăduitoare ale naturii. Credinţa în nemurirea sufletelor într-un „mainframe” al spiritului Gaia, înfăţişată în „Avatar”, coincide cu viziunea expusă de regizorul Lars Von Trier în ultimul său film „Antichrist”, cea de a deveni mai puţin civilizaţi şi de a afla refugiu în natură.

Realizînd ideea unei tehnologii organice, filmul lui Cameron confirmă faptul că grafica de computer a devenit o ştiinţă şi o artă. Procedeele de creare a unei realităţi iluzorii se află într-o continuitate directă cu cercetările artiştilor din Grecia Antică, care imitau natura, pentru ca mai apoi să o depăşească. Dacă Michelangelo şi Da Vinci ar fi trăit în secolul 21, ar fi practicat şi ei *computer science*.

Fulminantul succes al peliculei „Avatar” se datorează în bună parte capacităţii autorilor săi de a se adapta la preferinţele de moment ale publicului mondial. În acest context, cinematografia science-fiction se manifestă ca fiind cel mai popular gen. O dovadă este fervoarea provocată de „Star Wars”, „Matrix”, sau „Terminator”. Deşi par neverosimile, subiectele acestor filme transmit cu precizie pulsul lumii de azi.

Prin efortul său de a imagina o lume străină, „Avatar” poate fi comparat doar cu pelicula „Alien”. Spre deosebire însă de realitatea de coşmar din „Străinul”, noua producţie a lui James Cameron prezintă un adevărat Eden audiovizual. Această estetică luxuriantă a fost anticipată încă în „Star Wars. Episode 1 – The Phantom Menace” (1999), fiind pusă în valoare de George Lucas la sugestia unor graficieni japonezi din industria filmului de animaţie. Noul joc „Final Fantasy XIII”, care s-a vîndut într-un milion de exemplare în primele 24 de ore de la lansare doar în Japonia, aplică un stil de grafică similar. Pentru unii, astfel ar putea arăta „paradisul pe pământ”.

După apariţia filmului „Jurassic Park”, a devenit clar că tehnologiile computerizate vor avea de jucat un rol decisiv în cinematografie. La fel de importantă s-a dovedit a fi metoda *motion-capture,* care, de la mijlocul anilor 90, este utilizată frecvent în jocurile de computer, în defavoarea secvenţelor filmate. Prin această metodă, aplicată şi în filmul „Avatar”, gesturile actorilor sînt scanate şi transpuse unor personaje virtuale. Tehnologia *motion-capture* nu presupune neapărat dispariţia actorilor reali, ci ar putea, din contra, să amplifice forţa expresiei actoriceşti, suprapunînd pe chipurile artiştilor măşti fantasmagorice.

Opţiunea lui James Cameron pentru un limbaj vizual asociat unui scenariu relativ simplu rezonează cu recentele teorii ale unei arte post-dramatice, care nu pune accent pe forma temporală şi pe dezvoltarea personajelor, ci pe corp şi pe ambianţă. „Avatar” reflectă astfel şi o schimbare de paradigmă artistică. Este evident că lumea nu mai e aceeaşi, chiar se constată mutaţii vizibile în natura umană. Din această perspectivă, filmul „Avatar” semnalează în mod pozitiv capacitatea artiştilor de azi de a inventa noi forme şi o evoluţie continuă a forţei lor imaginative.

Pe de altă parte, pelicula „Avatar” va stimula cu siguranţă industria hollywoodiană, la fel cum a făcut-o „Star Wars”, conducînd de asemenea la apariţia altor „Godzile” cinematografice, care urmăresc succesul financiar şi mai puţin cel artistic. Creaţia lui James Cameron este o lecţie perfectă de film dată unor cineaşti orgolioşi, ale căror realizări nu sînt nici artă şi nici divertisment, care preferă să recicleze scheme uzate, neavînd curajul să exploreze teritorii noi.

„Avatar” surprinde de asemenea prin precizia cu care se branşează la imaginarul colectiv. Tensionatul duel cu robotul mecha din scena finală, o prezenţă ciudată într-o peliculă americană, este inspirat de filmele de animaţie japoneze, în care aceste pitoreşti „unităţi de luptă” au devenit obligatorii, datorită popularităţii de care se bucură. Iar nava din scena de introducere aminteşte de scurta aventură de „turist spaţial” a lui James Cameron, avînd aspectul unui *space shuttle* sau al Staţiei Orbitale Internaţionale.

Imaginea unei jungle extraterestre i-a fascinat mereu pe artiştii science-fiction, iar „Avatar” oferă o primă ocazie de a aplica acest motiv în cinematografie, el fiind deja exploatat în perioada incipientă a jocurilor de computer. Bunăoară, eroul din „Flashback” se trezeşte fără memorie în mijlocul unei jungle de pe un Titan teraformat. Acţiunea din „Generations Lost” are loc la fel pe o planetă îndepărtată acoperită de jungle. O parte din urmaşii unor colonişti sosiţi cîndva de pe Pămînt şi-au uitat trecutul şi au devenit aborigeni, iar alţii, populînd o navă spaţială de pe orbita planetei, s-au transformat în oameni-maşini şi şi-au pierdut umanitatea. Numele planetei Pandora din „Avatar” se asociază cu mitul grec, dar şi cu planeta pe care se desfăşoară acţiunea din continuările romanului „Destination Void” al lui Frank Herbert. Eroii săi sînt teleportaţi pe această planetă de o inteligenţă artificială cu puteri supranaturale.

Filmul „Avatar” abundă în scene incredibile, care lasă o impresie covîrşitoare asupra spectatorilor: „hipopotami” cu botul de rechin-cap-de-ciocan, cîini cu şase labe, cai care se hrănesc cu nectar, plante bioluminescente şi dragoni ieşiţi direct din basme. Multe persoane care au vizionat „Avatar”-ul de două sau trei ori la cinematograf au declarat că este cel mai frumos film pe care l-au văzut în viaţa lor. Dar cel mai important aspect al „Avatar”-ului este faptul că această peliculă conţine o mare doză de adevăr. Recent, astronomii au confirmat existenţa a peste o sută de planete din afara sistemului solar care ar putea susţine viaţa. Chiar şi pe Marte a fost găsită apă şi bacterii fosilizate. Pandora din „Avatar” a fost inspirată de o planetă descoperită nu demult în sistemul Alfa Centauri A, care ar putea avea condiţii similare celor de pe Pământ.

Perspectiva existenţei unei exobiologii şi chiar a unei xenoetnologii depăşeşte imaginaţia. Iar un contact real cu marele necunoscut s-ar dovedi a fi infinit mai terifiant decît minunatele imagini din filmul „Avatar”.

■

Teatru

Natalia Lozinski

Sublimul creaţiei şi iluziile vanităţii

Un pictor îşi instalează şevaletul într-o alee, îşi înşiră pensulele şi vopselele. „Tablouri!”, „Peisaje!”, „Nature mort!” – strigă el. „Vindem artă!” „Ne grăbim, nu ne-îmbulzim!”. Nimeni însă nu-l bagă în seamă. Dezamăgit, se aşază pe un scăunel rabatabil şi răsfoieşte un ziar boţit. Deodată, un anunţ îi atrage atenţia: „*Se însoară prinţul. Nunta prinţului cu prinţesa Rusiei se va celebra astăzi la palatul regal. Toţi supuşii sunt obligaţi să se bucure*”. Ignorat de trecători, rămas singur cu uneltele sale, pictorul îşi dă frâu liber impulsului demiurgic şi începe să îşi imagineze, schiţând tuşe pe şevalet, magnifica ceremonie: descinderea alaiului tinerei prinţese, veşmintele somptuoase („*hlamida lungă de hermină îi ajungea până la călcâie*”), perechea tinerilor însurăţei trecând pe sub baldachinul de catifea şi, mai ales, ploaia de confetti şi grandioasa reprezentaţie cu focuri de artificii, atent supravegheată de pirotehnistul regal. Petardele, pocnitorile, lumânarea romană, roata de foc – aceştia sunt adevăraţii protagonişti ai evenimentului: vorbesc, se ceartă, se tachinează. Iar cea mai importantă este racheta, o rachetă fenomenală – capodoperă a artei pirotehnice.

Pictorul se agită, împroaşcă vopsele pe pânza albă a şevaletului, cerul de noapte e săgetat de trasoare şi artificii multicolore, în extazul şi uralele curtenilor. Şi doar racheta fenomenală e tristă, pentru că nu s-a putut desprinde de sol şi a rămas abandonată undeva pe maidan, într-o mocirlă, de parcă cineva ar fi dorit să se folosească de ea doar pentru a ne arăta cum sfârşesc vanităţile.

Monospectacolul **Racheta fenomenală** – lucrare de masterat, pe care actorul Oleg Mardare a prezentat-o în 29 aprilie a.c., la Academia de Teatru, Muzică şi Arte Plastice din Chişinău – a încântat publicul spectator, public format în principal din profesori şi studenţi. Vlad Ciobanu a conceput regia acestui spectacol plecând de la o poveste a lui Oscar Wilde, pentru a „ţese” o parabolă, o meditaţie asupra condiţiei (ingrate) a artei în societatea contemporană. Refuzat de oamenii din jurul său, „pictorul fenomenal” (încarnarea rachetei ghinioniste) se refugiază în ficţiune. Acolo, între pliurile imaginaţiei sale declanşate, el este suveranul, stăpânul absolut, iar omuleţii aceia încoronaţi şi mulţumiţi de sine – nişte fantoşe pe care le manevrează după plac.

Totuşi, nota dramatică nu se vrea prea evidentă: „*toată lumea e obligată să se bucure!*” şi artistul se bucură, improvizează, fantazează, dus de valul inspiraţiei. **Racheta fenomenală** este un spectacol-manifest, un strigăt de protest şi un triumf final: la ieşirea din scenă, cu şevaletul împachetat, pictorul îşi aţinteşte spre cer degetul arătător: „Ţi-am spus eu, ţi-am spus!”. Adică punctează, aparent decisiv, într-o polemică de când lumea. Vrei să-l faci pe Dumnezeu să zâmbească? Vorbeşte-i despre proiectele tale. Sau

despre glorie.

Cercul se închide într-un mod destul de previzibil: artistul nostru recade din sublim în profanul existenţei umane, acolo unde pentru a supravieţui, trebuie să mai vinzi un tablou sau să-ţi aduci ofranda la masa puternicilor zilei.

Un spectacol ce apelează la paleta unei arte ludice, naive, inocente. Ascunzând dramaticul în spatele gestului hilar şi „îmblânzind” melancolia, realizatorii săi, Oleg Mardare şi Vlad Ciobanu, ne obligă să medităm, o dată în plus, la motivele care l-ar mai face, astăzi, pe artist să nu-şi trădeze vocaţia. O dublă performanţă savurată – actoricească şi de regie.

Racheta fenomenală – monospectacol, inspirat dintr-o poveste de Oscar Wilde. În distribuţie: Oleg Mardare (*Pictorul*). Regie: Vlad Ciobanu

Larisa Turea

Arta, vehicul al schimbării

Jerzy Grotowski la Chişinău

„O zi cu Grotowski la Chişinău” – acesta a fost genericul manifestaţiilor, organizate în ziua de 11 februarie 2010, la Chişinău, consacrate marelui teoretician, regizor şi reformator de teatru polonez. Programul a început cu o conferinţă ştiinţifică, având ca temă *Principii grotowskiene în contextul teatral al Republicii Moldova*. Au prezentat comunicări: Maciej Nowak, critic teatral, directorul Institutului Teatral din Varşovia; Victoria Fedorenco, doctor în studiul artelor, Sectorul Teatru, Academia de Ştiinţe; Valentina Tăzlăuanu, scriitor, critic de teatru, redactor-şef, revista *Sud -Est cultural*; Mihai Fusu, regizor; Angelina Roşca, critic; Irina Caterev, lector superior; Larisa Turea, scriitor, critic de teatru.

În incinta teatrului Satiricus, *I. L. Caragiale,* din Chişinău au fost lansate cărţile: *Spre un teatru sărac* de Jerzy Grotowski, *Ryszard Cieślak, actor emblematic al anilor ‘60*, volum colectiv coordonat de George Banu, *Împreună cu Grotowski. Teatrul e doar o formă* de Peter Brook. De asemenea, a fost proiectat filmul: *Actorul total. Amintire despre Ryszard Cieślak (1937–1990)*, regia Krzysztof Domagalik, 1994. Producţie: Televiziunea Poloneză.

Au vorbit în deschidere: Andreea Dumitru, critic teatral, traducătoare, Maciej Nowak, critic teatral, Jarosław Godun, directorul Institutului Polonez din Bucureşti. A fost vernisată expoziţia sub cerul liber „Teatrul Laborator - jumătate de secol de la înfiinţare”, Muzeul Naţional de Arheologie şi Istorie, Chişinău.

Organizatorii evenimentului: Institutul Polonez din Bucureşti, Institutul Grotowski de la Wroclaw (Polonia), Uniunea Teatrală din Republica Moldova, cu sprijinul Secţiei Naţionale Moldova a Asociaţiei Internaţionale a Criticilor de Teatru. Vă propunem în cele ce urmează eseul prezentat de Larisa Turea în cadrul simpozionului „Grotowski” de la Chişinău.

„Obişnuit cu bufetul gării din Wroclaw, Grotowski, în costum negru cu cămaşă albă, se întoarce dintr-o călătorie în India, slăbit, arborând o bărbuţă pricăjită. Ospătarul îl întreabă:
- Cu ceva vreme în urmă, venea pe aici un domn Grotowski. Mai ştiţi ceva de el?
- Nu, răspunde Grotowski.
- Vă întreb pentru că mi se pare că v-am văzut împreună.
Toată stima pentru ospătar, căci recunoscuse dublul maestrului înainte ca acesta să şi-l dezvăluie.”
(*Povestit de George Banu*)

Arta lui Grotowski transcende spaţiul (a fondat Centrul de la Pontedera, înglobând oarecum lumea veche şi cea nouă) şi timpul său. Influenţa de vizionar mistic se propagă în valuri, ca la cutremur: din epicentrul profund, în toate direcţiile. Sfidarea limitelor şi schimbarea perpetuă, încrederea în adevărul celor făptuite, sentimentul libertăţii absolute, actorul sfânt în teatrul sărac sunt cuvinte-cheie. În perioada pasiunii pentru parateatru, se referea la Evanghelia după Matei: actorul prin activitatea lui, susţinea Grotowski, ridică o scară către cer. Arta ar putea dispărea, însă meşteşugul, precizia exprimării prin metaforă persistă, descătuşând energii luminoase. În aprilie 2009, la Wroclaw se consemna Anul Grotowski şi decernarea Premiului Europa pentru Teatru regizorului polonez Krystian Lupa. Împreună cu Valentina Tăzlăuanu, vizionasem un spectacol la Institutul Grotowski. Hoinăream prin superbul oraş primăvăratic, pe străzi bântuite de fantome teatrale. Era săptămâna patimilor, în văzduh plutea aşteptarea sfintelor Paşte. Pe nesimţite, am fost asimilate în trena unei procesiuni religioase. Am ajuns în curtea unei catedrale catolice viu luminate... Orga ne cutremura cu acorduri de Bach. Ritualul continua solemn şi emoţionant, precum veacuri în şir... Însă trebuia să ne grăbim către alt spectacol, *Şefele* de Werner Schwab, jucat la Teatrul Polski, scena situată în zona unei gări dezafectate. Era târziu, pe stradă – nici o ţipenie. Din întuneric şi ceaţă, s-a developat un grup distins, o doamnă şi doi domni, ne-au propus să-i însoţim: auzindu-ne că vorbim româneşte, ne-au întrebat de unde suntem. Am schimbat câteva fraze, în franceză şi rusă, am ajuns la teatru. A doua zi, la colocviul Grotowski, am aflat cu surprindere: călăuza poliglotă era însuşi Ludwik Flaszen, prieten şi colaborator fidel al marelui gânditor, cel cu care fondase, la Opole, primul teatru incendiar – „13 rânduri”. La Opole, Grotowski sosise cu un bagaj serios – deja montase, la Teatrul Stary din Cracovia, *Scaunele* de Ionesco, *Ispita sf. Antoniu* de Merimee, *Unchiul Vanea* de Cehov. În trei ani, 1959 – 1962, Grotowski şi apostolii săi (Flaszen, pe rol de Sf. Luca, scriind vieţile sfinţilor) realmente nu au ieşit din Opole, întemeind o confesiune. Nu afirma oare cineva din clasici (pare-mi-se, Cocteau) că a te consacra teatrului e la fel cu a te tunde călugăr, a intra la mănăstire? O disciplină de fier, antrenamente epuizante, spectacole adresate unui public ales, nu prea numeros... Lucrările de laborator investighează activ relaţia actor-spectator, se naşte modelul teatral, urmând a se împlini către 1965: conceptul teatrului sărac.

...În sala de conferinţe, ascultând prelegerea lui Ludwik Flaszen, derulam imaginar spectacolul *Akropolis* (filmat prin aa.’60, cu o rudimentară cameră de luat vederi şi ajuns la noi pe căi oculte, graţie unui critic moscovit), scenele pure, scăldate în lumină onctuoasă, tensiunea metafizică debordantă: „În *Acropolele nostru*, scria Flaszen, specia umană e pusă sub un teasc imens. Şi umanitatea îşi depăşeşte hotarele”. Alături de numele lui Josef Szajna, autorul costumelor şi al scenografiei, co-realizator, pe generic figura, la loc de cinste, şi cel al călăuzei noastre de ocazie, mărturisitorul şi cronicarul noii confesii scenice. Deşi caseta cu filmul era de-o calitate îndoielnică, misterul spectacolului răbufnea intact. Nu mai văzusem aşa ceva – susţinut pe verticală, textul lui Wyspianski se estompa, se topea ca un cub de zahăr, axa actoricească rezona puternic... M-au impresionat protagoniştii, transa în care jucau. Cântecul folcloric din final îmi persistă în urechi... Printre lucrurile ce materializau climatul lagărului de exterminare, cunoscut de Szajna pe propria piele (în piesa originală, e vorba de o catedrală) – o roabă, burlane, eşafodaj de ţevi, coşuri de crematoriu, ciocane, cuie, lucruri ordinare, de uz comun, ponosite, – se evidenţia o simplă cadă de baie, cristelniţa noului teatru: „Cada de baie e una foarte banală; pe de altă parte, e o cadă simbolică: ea reprezintă toate căzile în care trupurile omeneşti erau prelucrate pentru a deveni săpun sau piele. Răsturnată, aceeaşi cadă devine altarul dinaintea căruia un deţinut psalmodiază o rugăciune. Ridicată la înălţime, se transformă în patul nupţial al lui Iacob” etc. (Ludwik Flaszen, în *Spre un teatru sărac*, Fundaţia Culturală Camil Petrescu, Revista Teatrul azi (supliment), prin Editura Cheiron, Bucureşti 2009).

Or, deşi conceptele lui Grotowski evoluau, conform principiului negării negaţiei, fluxul energetic dintre actor şi public e o permanenţă: „în caz extrem, e necesar cel puţin un spectator pentru a vorbi de spectacol. Putem defini teatrul drept *ceea ce se petrece între spectator şi actor*”. Sensul activităţii Teatrului Laborator nu se rezumă la montarea pieselor, la realizarea programului artistic. Grotowski jinduia să surprindă esenţa teatrului ca act de creaţie: Ce este, ce-l deosebeşte de alte manifestări publice? Răspunsul e simplu: doar teatrul generează câmpul specific de interacţiune empatică. Metodele de stimulare a acestei interacţiuni constituie, de fapt, obiectul de studiu – cum, prin ce miracol se naşte empatia? Care este rolul regizorului? Cum trebuie să fie actorul, din ce i se compune arta, cum poate fi asumată? Care e, în ultimă instanţă, misiunea publicului în teatrul unităţii, profesat de Grotowski?” Vocaţia spectatorului – conchide el în *Teatrul ca ritual* – e cea de observator, mai mult chiar, de martor. Martorul nu-şi bagă nasul unde nu-i fierbe oala, dorindu-se mereu în miezul evenimentelor, nerăbdător să decidă treburile altora. Martorul se ţine deoparte, nu se implică, îşi păstrează cugetul limpede, pentru ca, observând de la început până la sfârşit ce se petrece, să reţină tabloul evenimentelor, ce trebuie să i se întipărească în minte pentru totdeauna... Am privit un documentar despre călugărul budist care-şi dă foc la Saigon. Călugării, silenţioşi, contemplau cele întâmplate. Unii terminau pregătirile, îi puneau la îndemână nişte obiecte, mai îndreptau ceva pe ici-colo, iar alţii, imobili - mai departe, sub acoperiş - priveau toată scena cu atâta concentrare, încât se auzea doar cum trosneşte focul şi tăcerea însăşi. Nici unul n-a tresărit. Oamenii participau cu adevărat la taina autosacrificiului, între ei funcţiona comuniunea. Erau co-participanţi ai ceremonialului, ultimul act al unui ins în faţa vieţii şi a morţii. Şi pentru că era călugăr, budist ca şi ei, se împărtăşeau şi în sens religios... *Respicio* – acest cuvânt latin exprimă respectul profund pentru esenţa lucrurilor. Iată vocaţia martorului adevărat: să nu se amestece cu scopuri meschine, demonstrându-şi obsesiv prezenţa cu „şi eu”, ci să fie martor, să ţină minte cu orice preţ. Să nu uite niciodată.”

Krystian Lupa, format şi el la Cracovia, în atmosfera acestei inedite capitale spirituale, pendula între gânditorii de teatru, mari rivali – Kantor şi Grotowski. Totuşi, se pare că filiaţia Lupa–Grotowski, primul omagiat în aceeaşi perioadă, e contestată oarecum, căci îl agrea mai mult pe Kantor: „Încă de la apariţia lui Grotowski, am avut senzaţia că voia să răvăşească spectatorul, să-l pună în genunchi. Nu sunt împotriva unei asemenea intenţii: şi Kantor, în mod sincer, nutrea această dorinţă. Dar nu dădea impresia că operează un sacrificiu spre binele umanităţii. Grotowski era un preot ce pretindea că l-a văzut pe Dumnezeu.” (note apărute la Editura Actes Sud).

Grotowski exista în mişcare, în perpetua căutare a originilor, ale teatrului şi ale vieţii, propulsat de viziunea organică a lumii, rotundă, perfect împlinită. O experienţă ce l-a marcat s-a produs în 1955-1956, când studiază la Moscova, la celebrul Institut GITIS, clasa profesorului Yuri Zavadski. Aventura sa moscovită e foarte puţin cunoscută în Europa: sosise în Rusia atras de sistemul lui Stanislavski, a descoperit aici biomecanica lui Meyerhold, stilistica lui Vahtangov, „teatrul ca sărbătoare”. Deja afectat de maladie, pleacă, în căutare de remedii, în Asia Mijlocie. În Turkmenia află despre râul care, izvorând din munţi, curge, bogat, până când ajunge în deşert. Acolo, în nisipurile fierbinţi, la un moment dat, dispare. Şi apare o oază – povestea Grotowski revelaţia sa, parabola fluviului sublimat prin creaţie. Mulţi factori au concurat la definirea identităţii sale de creaţie la Moscova: profesorul său rus, Yuri Zavadski, era o figură fantastică: bărbat stilat, robust, o frumuseţe rară (femeile se îndrăgosteau nebuneşte de el, Marina Ţvetaeva i-a dedicat ciclul de poeme *Comediantul*, fusese căsătorit cu Galina Ulanova, Vera Mareţkaia, Irina Anisimova-Volf). Deci, Grotowski a furat meserie (cât s-a putut într-un an), direct de la o legendă vie a teatrului sovietic: născut la 13 iulie 1894, într-o familie de aristocraţi ruşi, Zavadski studiază dreptul la Universitatea din Moscova, între 1913–1916 face o pasiune pentru artele plastice. În 1915, Vahtangov îl invită în echipă, la studioul unde a fost mai întâi pictor, apoi actor şi regizor. Din 1920, lucrează sub îndrumarea lui Stanislavski... În celebra „Prinţesa Turandot”, girată de Vahtangov, spectacol fetiş pentru iubitorii de teatru din Rusia, Zavadski era Prinţul Kalaf. Într-o vreme era persoana cea mai populară din toată Rusia, îşi amintesc contemporanii: chipul său zâmbea radios nu doar de pe afişe, ci şi de pe timbre, cutii de bomboane şi de chibrituri etc. Pentru apartenenţa la un cerc filosofic, ca „anarchist mistic” practicant, e arestat şi pus la răcoare – juca Almaviva în *Nunta lui Figaro*, direcţie de scenă Constantin Stanislavski; spectacolul a fost amânat cât timp Zavadski a stat închis în beciurile de la Lubeanka. Totuşi, încercările la care a fost supus nu l-au îngenuncheat, şi-a păstrat demnitatea, cumsecădenia – în anii ’50, teatrul său ajunsese arcă salvatoare, oază pentru artiştii căzuţi în dizgraţia regimului. L-a susţinut pe regizorul eretic Anatoli Efros, ca şi pe alţi damnaţi. E de pomină curajul cu care a participat la mitingul prilejuit de dezvelirea plăcii comemorative în onoarea lui Meyerhold, în plin dezmăţ bolşevic. Ba mai mult, a rostit şi un discurs ce trecea mai apoi din gură-n gură: era un timp urât, ploua rece. Zavadski spune că, din păcate, Vsevolod Emilevici n-a avut noroc niciodată, nu i-a mers când era în viaţă şi uite că nu-i merge nici acum. „Însă dacă vremea e ceva schimbător, Meyerhold este o valoare constantă”... Ce tămbălău s-a stârnit! Anume prin această filieră, de la discipolii lui Vahtangov, prin Anatoli Efros, Ana Orociko, şi, mai nou, prin Anatoli Vasiliev, reverberaţiile principiilor grotovskiene au ajuns la Chişinău şi apoi în toată Basarabia.

→

Îmblânzitorii de lei

De la Peter Brook citire: „pentru Grotowski, teatrul nu ţine de arta în sine. Nu e vorba de piese, de montări, de spectacole. Teatrul e altceva. Teatrul este un instrument străvechi, instrument esenţial, ce ne poate ajuta doar în privinţa unei singure drame, drama existenţei noastre; ne ajută să găsim calea spre obârşia a ceea ce suntem.... Aşa se face că, pe de o parte, munca lui era creaţie teatrală, iar pe de alta, preocupare pentru ceea ce el numeşte astăzi artă, arta teatrului ca vehicul. Cu alte cuvinte, teatrul ca vehicul, instrument prin care se poate iniţia o căutare spirituală lăuntrică. Pe vremea ceea, în Polonia comunistă, fireşte că n-ar fi îndrăznit să folosească formule atât de explosive şi de reacţionare...” În Moldova sovietică, se impusese *Luceafărul*, colectiv de tineri şcoliţi la Moscova, de către discipolii lui Vahtangov, artişti ce re-inventau teatrul ca sărbătoare dar şi ca forţă motrice, încercând să satisfacă tocmai această foame de unic, de adevăr scenic, de ludic, în ultimă instanţă. Profesoara cea mai dragă a luceferiştilor din anii ’60 era Ana Orociko, partenera de scenă a lui Yuri Zavadski, profesorul lui Grotowski. Spectacolele *Luceafărului*: „Jodelet – slugă la doi stăpâni” de Scarron, „Vicleniile lui Scapin” de Moliere, „A douăsprezecea noapte” de Shakespeare, „Căsătoria” de Gogol, „Intrigă şi iubire” de Schiller, şi altele cutreierau toată Moldova – i-am admirat şi eu, elevă pe atunci, la mine în sat, unde braţe de flori le-au fost dăruite lui Ion Ungureanu, Dumitru Caraciobanu, Ecaterina Malcoci, Dumitru Fusu, Sandri Ion Şcurea, Ilie Todorov, Eugenia Todoraşcu, Valentina Izbeşciuc, Nina Vodă-Mocreac... Bucuria dezlănţuită a vremurilor de dezgheţ răzbate din panoul pictural al Valentinei Rusu-Ciobanu, lucrare ce emană, după cum afirmă criticul de artă Vladimir Bulat, „un altoi de sensibilitate ţărănească, cultă şi magică. Momentul *incomprehensibilităţii*, un reper de „scurtcircuitare” a percepţiei – se produce imediat ce priveşti lucrarea, modifică treptele de lectură ale acesteia. Nu o mai vezi ca pe o ilustrare detaşată şi fidelă a realului, a naturalului, ci te prinzi instantaneu că e o realitate *secundă*, re-prezentată, anti-retorică. Ea nu are răceala picturii academiste, ci emană o căldură „epifanică” a frumosului. E clar că dintr-un astfel de „banc” se putea naşte şi tabloul *Diogene sau Îmblânzitorul de lei*, lucrarea din 1967, în care: *„Cel din mijloc e Igor Vieru, cel din dreapta e Mihai Grecu, ceilalţi sunt Sainciuc şi Dumitru Fusu. Ei sunt îmblânzitorii de lei. Grecu se gudură la Vieru, iar Sainciuc stă mândru cu piciorul pe leu. Dumitru Fusu, în ipostaza lui Diogene, umblă cu lumânarea în căutarea omului. Astea-s nişte bancuri de-ale mele, scorneli proprii. Fusu „murea” de plăcere să-i vadă pe ceilalţi trei că stau pe nimic, în aer, suspendaţi.”* Dumitru Fusu contribuie în felul său la promovarea teatrului ca vehicul al schimbării, prin spectacolele fantastice şi fantasmagorice. După ce se spulberase *Luceafărul* rebel, *Teatrul unui singur actor*, instituţie emblematică, trecea din sat în sat, din şcoală în şcoală, cu „Veacul omului”, „Şoapte de nuc” şi mirificele spectacole de inspiraţie folclorică.

Urma inimii în spaţiu

De la Fusu senior, ştafeta pionieratului artistic de căutare identitară a fost preluată de aventura intelectuală a *Teatrului poetic*, iniţiat de regretatul Andrei Vartic. Să deschidem o paranteză: în Basarabia, generaţia ’70 diferă totalmente de generaţia ’60, care avusese parte de un oarecare elan: „Generaţia noastră, scria poetul rus Evgheni Evtuşenko, a reuşit să se strecoare în fortăreaţa realismului socialist şi să ducă acolo lupte de stradă. Pentru generaţia ’70, porţile fortăreţei erau ferecate de nădejde, cu străjeri fioroşi”... Cenzura feroce, mediul amorf, lipsit de speranţă, degerat şi degenerat. Cehoslovacia, Afganistan, procesele politice. Unica soluţie păreau a fi cântecele folk, acompaniate la chitară. Cenaclurile, în special de poezie, beneficiau de o audienţă fantastică. Să dai glas celor mulţi şi muţi era o deviză a *Teatrului poetic*. Departe de perfecţiune, însă sincer, cu o extraordinară energie protestatară.

Andrei Vartic s-a născut la 21 octombrie 1948, la Dănceni, judeţul Chişinău. Familia Vartic se strămutase aici de lângă Piatra Neamţ, la începutul sec. XIX. Pe linie maternă era înrudit cu sociologul şi folcloristul Petre Ştefănucă (1906-1942), discipol al Şcolii sociologice a lui Dimitrie Gusti, martirizat după ocuparea Basarabiei. Absolveşte Universitatea din Chişinău, specialitatea fizică şi spectroscropie (1971). Scrie şi publică în „samizdat”, tiraje simbolice, dactilografiate: *Drum prin rime*, *Arta iubirii*, *Jurnal baltic*, *Ion*, *Pod peste fluviu*, *Scrisori din Bizanţ*, *Lupta cu moartea* etc. Fondează, la 16 martie 1977, *Teatrul poetic* (activând în underground din 1973), care, ulterior, va purta numele poetului Alexei Mateevici. Spectacolele dădeau glas adevărurilor vremii – în special „Mai lungă-i clipa decât veacul”, după romanul lui Cinghiz Aitmatov, spectacol propulsând în prim-plan personajul mancurtului, individ lipsit în chip forţat de identitate. Andrei Vartic afirmă că fenomenul *Teatrului poetic* a devenit posibil: „deoarece, fiind vorba de o poetică teatrală, adică nescrisă pe hârtie, modurile de arhivare ale ei de către KGB erau mai puţine. Aşa mi-a venit în minte „strategia”: să lansez semnale poetico-teatrale arhaice, adică „Oedip-rege” (1974) şi „Pasăre în vânt” (1976) mai ales spre inimile celor tineri. Nu e de mirare că ultimul, adică „Pasăre în vânt” a avut succes impresionant şi semnalele lui au ajuns până în vremurile de acum. Atunci însă, noi mergeam simplu din sat în sat, din cătun în cătun, din şcoală în şcoală (ca şi Dumitru Fusu, de la care am învăţat destule) şi le spuneam copiilor şi tinerilor cele mai importante cântece bătrâneşti ale neamului românesc. Aşa am prezentat câteva mii de spectacole de poezie, mai ales la ţară, în săli arhipline – drept că unele erau mici de tot. Câte aplauze şi flori am cules? Foarte multe. Inimi de aplauze şi autobuze de flori, cum spuneam noi... Probabil mai multe decât toate teatrele din Basarabia luate împreună. Pe urmele noastre s-au creat peste 300 de teatre poetice de amatori. Atunci teatrul poetic din Cociulia a compus un vers: *Teatrul poetic cu Vartic Andrei, coboară mai des la ţăranii tăi!* Ce a fost acel fenomen? A fost mai curând o strategie de deşteptare a sentimentului naţional cu ajutorul mijloacelor poetico-teatrale. *Toma Alimoş, Meşterul Manole, Iordachi al Lupului, Mioriţa, Chira, Corbea, Doncilă, Balaurul, Fratele răzneţ, Înoată, înoată, bour negru, Luci, soare, luci, Descântece, Capre, Alaiul Calului, Urşii, Cerbul, Căluşarii* şi multe alte geniale cântece şi jocuri teatrale bătrâneşti au fost stâlpii de temelie ai acestei strategii. Multe au apărut în 1982 pe LP la vestita casă de discuri „Melodia” de la Moscova – „Înoată, înoată, bour negru”. Noi am interpretat prin 1978-1979 o primă colindă tragică în Palatul Naţional – este vorba de „Înoată, înoată, bour negru...” Acelor texte şi jocuri teatrale le-am adăugat cele mai frumoase fragmente din letopiseţe („...pre Moldova este acest obiceiu, de pier fără de număr...”, de Gr. Ureche, versuri de Miron Costin „... a lumii cântu cu jale cumplită viaţă...”, Dosoftei „...Cine-şi face zid de pace...”, Conachi, Asachi, Alecsandri, Creangă şi, desigur, Eminescu. Experienţa ludică am relatat-o şi într-o carte, scrisă în 1982 – „Paravanul dintre actor şi rol”, editată în format „Samizdat”... Mulţi dintre tinerii ce au venit în marşuri divine, mergând pe jos, la Chişinău în zilele de 25-27 august 1989, au fost altoiţi, cu certitudine, de virusul teatral al teatrului poetic. Unde sunt acum acei tineri? Tot acolo, probabil, unde e şi tinereţea celor ce au dus pe umerii lor plăpânzi greul acelei munci nemaipomenit de grele şi de frumoase. Când zic grele, am în vedere rabla de autobuz, KVZ-ul străvechi cu care ne deplasam, condiţiile străşnicuţe în care prezentam spectacolele (uneori câte 4 pe zi), lipsa apei şi murdăria din hoteluri, intemperiile, mai ales toamna şi iarna, frigul din casele de cultură neîncălzite, de multe ori foamea... Frumoase, fiindcă efectul era colosal şi imediat. Au urmat „Lupii”, „Scene din viaţa trandafirului”, „Vânturile, valurile”, „Pânze la orizont”, „Comedienii”, „Halta viscolelor” (dramatizare de Val Butnaru) şi, ca o altă piatră de hotar – „Ce vor scriitorii”, premieră revoluţionară din martie 1989, cu afişe scrise în grafia latină şi lipite pe afişierele din toată Moldova”.

În anii ’90, principiile grotowskiene s-au regăsit în începuturile Teatrului „Eugene Ionesco”, colectiv constituit într-un context artistic liber de orice „control” ideologic, chiar şi instituţional. Manifestul estetic al Teatrului „Eugene Ionesco”, spectacolul „Aşteptându-l pe Godot” de Beckett, jucat la limita puterilor, *au bout du souffle*, de tinerii Petru Vutcărău şi Mihai Fusu, anunţa o stilistică proaspătă, o nouă paradigmă – în opoziţie afişată cu mitopoetica escapistă ce-şi consumase, îşi epuizase resursele... O nouă explozie de teatralitate modernă au produs spectacolele girate de Alexandru Vasilache, mai întâi la Teatrul de buzunar, apoi la Teatrul Naţional „Mihai Eminescu” (de unde e forţat să plece, prin intrigi meşteşugite şi lupte intestine, la mijlocul anilor ’90): „Legături primejdioase” după Choderlos de Laclos, „Hamlet” de Shakespeare, „Un veac de singurătate” după Marquez. Astăzi, subtile ecouri grotowskiene reverberează în creaţia tinerilor: în montările inteligente ale lui Anatol Durbală („Pescăruşul”) şi ale Luminiţei Ţâcu („Hamlet”). „Lumina naturii îşi trimite înapoi strălucirea sursei, originalul”, după Grotowski. Când ceva asemănător se întâmplă, *urma inimii planează în spaţiu*, se spune în diferite culturi. Imaginea biblică a scării lui Iacob, scară ce urcă spre cer, constituie expresia simbolică a conceptului de artă ca vehicul («art as vehicle»): calea infinită a cunoaşterii de sine, urcuşul spiritual, treaptă cu treaptă, prin muncă sârguincioasă, de meşter artizan.

Un om viu, actorul, e forţa schimbării: o grotowskiană geometrie a fulgerelor s-a înregistrat, către finele mileniului doi, şi pe scenele din Basarabia.

▣

Colecţia „Mari regizori ai lumii”. Jerzy Grotowski

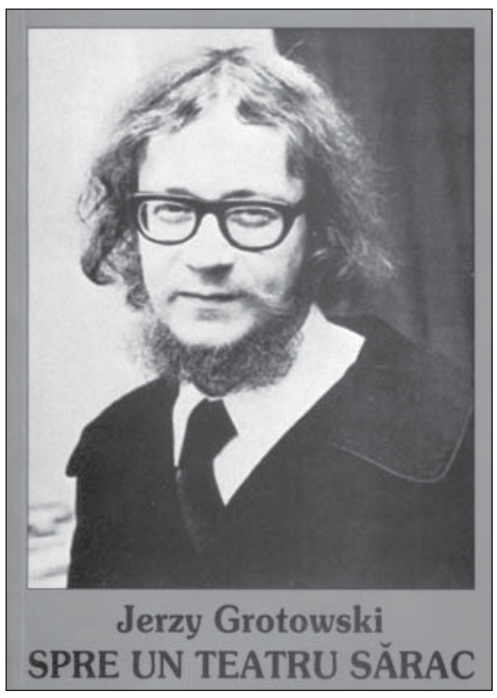

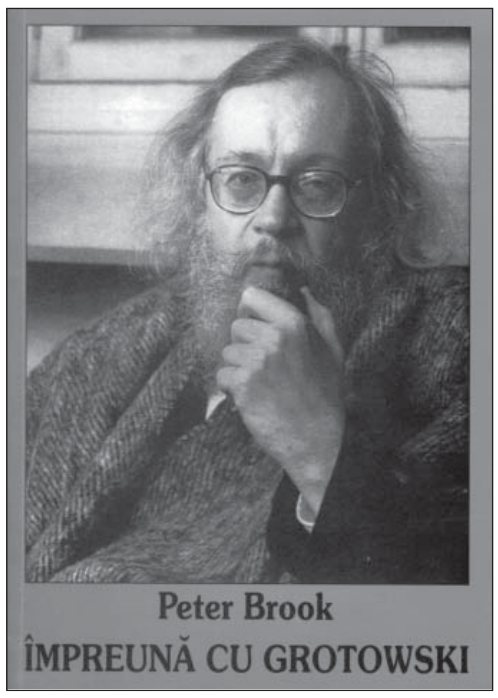

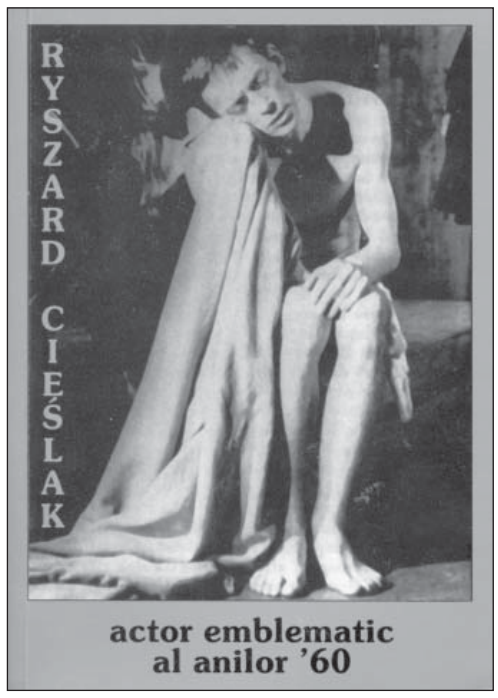

Jerzy Grotowski, *Spre un teatru sărac.* Ediţia a II-a. Prefaţă de Peter Brook. Postfaţă de George Banu. Traducerea: George Banu şi Mirella Nidelcu-Patureau.

Peter Brook, *Împreună cu Grotowski. Teatrul e doar o formă.* Volum editat de George Banu şi Grzegorz Ziółkowski. Prefaţă de George Banu. Traducere din limba engleză de: Anca Măniuţiu, Eugen Wohl şi Andreea Iacob.

Ryszard Cieślak, Actor emblematic al anilor ’60. Volum conceput şi coordonat de George Banu. Traducere din limba franceză de Andreea Dumitru.

Editor: Fundaţia Culturală „Camil Petrescu”. Revista *Teatrul azi* (supliment) prin Editura Cheiron, Bucureşti, 2009

Volume apărute cu sprijinul Institutului Polonez din Bucureşti.

Oleg Bernaz

Genealogia sentimentelor

***

Un măcel în fiecare zi,
Cuvinte mitraliate:
„bună-ziua-actul-de-identitate-la-control”,
„da-desigur-poftiţi-vă-rog”,
Priviri săgetate,
Abia reuşeşti să te strecori,
Pe după colţuri,
Alte colţuri,
Se mijesc, neîndoielnic,
Alte chipuri, cu armele ascunse,
Gata de atac,
Abia reuşeşti să te întrebi,
În pauza dintre două focuri,
„Cum se face că am ajuns în această staţie?”

***

Îmi păstrez memoria în pungi de plastic,
În dulapul din debara,
Totul este reciclabil,
Pot să fac ce-mi doresc din ea,
Cel puţin aşa mi s-a spus,
Domnul de la radio părea a fi serios,
Cel puţin aşa mi s-a părut,
În fiecare zi, pe acelaşi ton,
„Domnule, puteţi să faceţi tot ce vă doriţi cu ea,
Numai că trebuie să aveţi şi puţină răbdare”.

***

Cînd ai lunecat (cu cîtă simplitate,
Nici nu ţi-ai fi imaginat)
Deci, cînd ai lunecat pe acele scări,
M-am gîndit că voi scrie nişte versuri,
Despre cum s-a petrecut, treaptă cu treaptă,
pas cu pas,
Nu de alta, dar lucrurile astea nu mi se întîmplă
Chiar aşa, toată ziua bună ziua.

***

„Pudoarea ta nu are nici un sens,
Decît sub unghiul obtuz al privirii mele”,
Te citez aproximativ,
Ştii, aş vrea să stăm aşezaţi pe canapeaua verde
De la singurul balcon pe care îl avem
(cine naiba a pus-o acolo?),
Am fi putut fuma în linişte ţigările tale fără filtru,
Şi e loc mult acolo,
Aproape cît o jumătate din cameră,
Rotocoale de fum deasupra firelor de telefon,
Mi-ai fi putut povesti tot ce-ţi trece prin cap şi nu numai,
Oricum nu te-aş fi ascultat pînă la capăt,
Nu de alta, dar nimeni n-a avut răbdare
Să te asculte pînă la capăt.

***

Ţi-am învăţat toate replicile,
Şi toate, ce bizarerie, seamănă între ele,
De parcă ar fi cusute de aceeaşi mînă,
Şi din acelaşi material,
Poate de altă culoare,
Asta n-aş şti să contest.

Trebuie să recunosc că buzele tale ţuguiate,
De un roşu strident, poate prea strident,
Îmi trezesc cele mai nomade sentimente,
Ca mii de aspirine efervescente,
Aruncate în mii de pahare cu apă:
O anarhie a sentimentelor.

***

Frecventez 2-3 baruri pe zi,
Am obiceiul să beau cafea (fără lapte)
Şi să privesc cum ies şi intră oamenii.
Acest lucru se repetă cu atîta consecvenţă,
De parcă ar fi vorba de ceva important
În faptul de a cere un sandwisch cu *jambon*.

***

Ce exerciţiu demodat
Să cauţi mereu metafore,
În toate şi peste tot,
De exemplu în tramvai,
„ştii, viaţa asta e ca şi biletele,
De unică folosinţă, le-ai compostat şi gata”,
„şi alea cu dublă călătorie?”,
„hai, gata, o faci şi tu pe deşteptu’”,
Frumuseţea metaforei? lipsa necesităţii.

***

Totul ar fi putut fi altfel,
pur şi simplu altfel:
de exemplu să nu fie:
anarhia formelor de viaţă.

***

Îmi place să gîndesc gestul primitiv:
Declinarea fiinţei în orizontul fiinţării,
La naiba, o să crăpăm cu toţii.

La început trebuia să fi fost *întrebarea*,
Matinală (adică nemachiată),
Timidă şi nedumerită,
(„ei bine, dar eu ce caut aici?”):
Cîtă acrobaţie, cîtă supleţe,
Şi totuşi indiscreţie,
Să surprinzi, pe nepusă masă,
Dogma tăcerii.

▣

Nicoleta Dabija

„Ea nu era de aici...” sau Cioran şi femeia

Fragmentul ce urmează face parte din cartea aflată în curs de publicare la Editura Ideea Europeană, Bucureşti, intitulată *Nopţile lui Emil Cioran*. Textul se opreşte doar la un aspect, între altele, al relaţiei cu femeia şi feminitatea, pe care Cioran le-a avut în vedere în opera sa.

Cazul lui Emil Cioran apare, între autorii care fac referire în opera lor la femeie şi feminitate, paradoxal, drept unul care te determină la diferenţieri în modul de percepere a Celeilalte. E sigur că nici vulgaritatea (amabilitate excesivă adăugată prostiei), nici lipsa de pudoare (tot mai familiară) şi cu atât mai puţin voinţa de cunoaştere în profunzime a unui domeniu (calitate nesuferită) nu dezvăluie în adevăr esenţa feminină. Extraordinarul survine însă la întâlnirea, desigur prea rară, cu femeia a cărei vrajă te învăluie cu tot inefabilul pe care înfăţişarea ei îl manifestă: „je ne l’ai rencontrée que deux fois. C’est peu. Mais l’extraordinaire ne se mésure pas en termes de temps. Je fus conquis d’emblée par son air d’absence et de dépaysement, ses chuchotements (elle ne parlait pas), ses gestes mal assurés, ses regards qui n’adhéraient aux êtres ni aux choses, son allure de spectre adorable”[1].

Dragostea mare nu-i cuprinde pe cei doi în desăvârşirea lor, dimpotrivă, ei devin mai singuri şi mai dezechilibraţi. Pe femeie o pierde pasiunea ei nemăsurată. În iubire îşi consumă întreaga voluptate a fiinţei, în lăuntrul acestei simţiri aştepţi parcă şi să se stingă. Bărbatul pierde transfigurând iubirea în cunoaştere. Îndrăgostiţii visează să se sustragă singurătăţii inerente lumii şi se afundă în dragoste precum într-un ocean. Sunt înecaţi, dar supravieţuiesc acum într-o lume a iraţionalului şi inconştientului, acolo unde fiinţa şi nefiinţa nu se mai disting. În acest sens, Cioran numeşte intoxicarea iubirii „metafizică”, întrucât se exprimă negând raţionalitatea vieţii, nu organicul ei. Pentru că iubirea deplină îţi dezvăluie misterul morţii, al singurătăţii şi bolii tale. Femeia este o „revelaţie absolută” numai când te face nefericit, când întâlnirea cu ea te face să-ţi conştientizezi cât de solitar şi de fragil, cât de în dezacord cu lumea şi de pândit de riscul narcisismului eşti.

Stăpânită de o „logică a inimii”, ea trăieşte intensitatea devoratoare a unei pasiuni, uneori până la extaz. Acelaşi instinct, aceeaşi erotică se destăinuie şi în adorarea eternului masculin, şi în abandonarea în Dumnezeu, cazul sfintelor, singurele femei în opinia lui Cioran care şi-au depăşit condiţia mediocră. Renunţarea feminină e în adevăr mult mai tulburătoare şi mai impresionantă decât cea masculină. Neputinţa înţelepciunii îndeamnă la înţelegerea sfinţeniei lor precum un „salt” ori un „ocol” făcut cunoaşterii supreme, dintr-o prea violentă voluptate. De aceea, sfântă e femeia care suferă iubind şi e singură, indiferent spre cine s-a îndreptat privirea ei adoratoare.

Nefericirea în dragoste o aduce pe femeie, intuitivă şi inconştientă, în faţa ultimelor consecinţe, ce anunţă un final de elan vital. Erosul, care supune la sacrilegii mai mari chiar decât religia, fiind mai aproape de esenţialitatea vieţii, dezvăluie pe cea dezamăgită, în cel mai profund şi mai complex sentiment, ca superioară bărbatului care, cel mult, pe aceeaşi cale, poate renunţa la experienţa iubirii (existenţa lui îşi află rostul chiar şi privată de eros, lucru de neconceput pentru ea), însă ieşirea îi este întotdeauna triumfătoare dacă ajunge să o teoretizeze. Suferinţa ucide iubirea. Ea te supune introspecţiei, îţi pretinde identificarea îmbolnăvirii tale în viaţă. Tendinţa spre meditaţie, spre transpunerea pasiunii în act creator trebuie înţeleasă şi ca o fiziologică reacţie de salvare a orgoliului rănit. El ştie că nu trebuie să rişte totul într-o experienţă, ci doar să o verifice, să o exploreze pentru mai târzia ei afirmare creatoare.

Privirea melancolică şi desprinsă de orice pare a ţine de lume îi provoacă scriitorului revelaţia miracolului existenţei. După spectacolul dăruit de o astfel de femeie, orice decizie devine inutilă: „L’adieu était le signe et la loi de sa nature, l’éclat de sa prédestination, la marque de son passage sur terre; aussi le portait-elle comme un nimbe, non point par indiscretion, mais par solidarité avec l’invisible”[2]. Femeia îndrăgostită nu cunoaşte chinul spiritului, ci, mult mai morbidă şi dezechilibrată, intuieşte sfârşitul. Ea simte şi simţirea ei extremă îi secătuieşte suflul vital. După un timp al pierderii totale de sine în iubire, revenirea la sine este una dureroasă şi fără nici un sens.

Bărbatul, fie el şi misogin, nu poate avea pentru o astfel de femeie decât un cult şi asta pentru că din fiinţa ei „emană o dulceaţă mortală, inundând marginile firii şi înecându-te într-o deznădejde de paradis. Niciodată moartea nu pare mai învăluitoare ca în preajma dezamăgirii erotice”[3]. Cel care se apropie de femeia care, dintr-un prea mult, îndură acum imensitatea pierderii, aproape viaţa, e omul care vrea să uite pentru o vreme de tortura spiritului. Abandonarea în braţele ei îi deschide în fiinţă iraţionalul, inconştientul originar în care se poate, în sfârşit, odihni. Deopotrivă însă, pierderea raţiunii îl aduce în vecinătatea morţii, îl invită la încercarea vidului, un spaţiu misterios ce îl alege pentru a-i desluşi taina. „Personne ne saura jamais comment elle s’arrangeait pour respirer, par quel égarement elle cédait aux prestiges du souffle, ni ce qu’elle cherchait parmi nous. Ce qui est certain c’est qu’elle n’était pas d’ici, et qu’elle ne partageait notre déchéance que par politesse ou par quelque curiosité morbide”[4].

Ea are rolul minunat să-l transforme pe el în locuitorul unic al plenitudinii Vidului, să-l supună frumuseţii amurgurilor. Şi oare, luând seama de modul de a fi cioranian, ce femeie ar fi aceea care nu ar şti să te înveţe uşurinţa cu care poţi alege moartea, care nu ar putea să te facă să conştientizezi limitele singurătăţii, spaţiul →

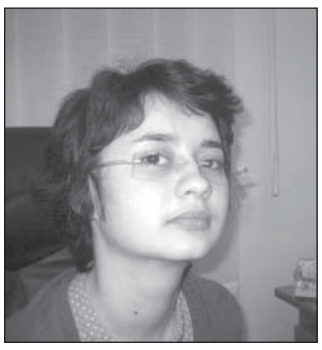

Tania Dumbravă

Face to face cu facebook-ul
sau copilă fiind, ca Buddha mă concentram

Mi s-a spus nu demult la staţia de tramvai, după ce mă făcusem un ţurţure vânăt: lasă vântul să te bată în faţă, lasă frigul să-ţi pătrundă în oase, nu te gândi la frig, fii aici, prezentă, mai ales nu te gândi la căldura care te-aşteaptă acasă. Parcă mi s-ar fi deschis în minte un buşon pentru asociaţii cu vorbele astea. A accepta frigul, aşa cum acceptăm căldura. A nu fugi de şi după nimic. A fi aici şi acum. A primi frustrarea, a o lăsa să se umfle ca un balon de săpun, până se sparge singură. Terapia japoneză Morita îşi învaţă clienţii să-şi accepte emoţiile negative, să nu încerce să şi le sublimeze forţat, până nu au atins un anumit grad de intensitate pe scara Richter. Sunt 'încarceraţi' într-o cameră zen timp de câteva zile, li se aduce mâncare la ore fixe, fără să li se vorbească. De obicei, vin aici oameni care suferă de neuroze. După ce s-au bălăcit bine, bine în angoase, singurătate, sentimente de abandon şi disperare, după ce tortura şi-a atins maximul, vine plictisul şi pe urmă cheful de viaţă. Li se permite să facă mici munci manuale, să iasă în grădină şi să ţină jurnal, comentat regulat de către terapeut. În a treia fază se angajează în munci tot mai responsabile. În ultima etapă, li se permite contactul cu ceilalţi pacienţi (fără a pomeni însă de problemele personale) şi ieşirile în week-end. În acest punct, pacienţii (nu le pot spune altfel în acest context, cu toate că „pacienţi" suntem cu toţii, cel puţin de câteva ori în viaţa noastră; cu prezentul pomelnic al ICD-ului* te întrebi dacă mai există normalitate) ar fi trebuit să înveţe a-şi accepta emoţiile, a învăţa să trăiască cu ele, fără a se lăsa afectaţi de ele în activitatea zilnică (doar de japonezi e vorba!) De exemplu, dacă un om suferă de singurătate, trebuie să spună în fiecare dimineaţă: „Bună ziua, singurătate! cum îţi merge astăzi? vino de mi te aşază pe genunchi, voi avea grijă de tine". Amicul meu înţelept mă sfătuise deci să-mi „salut frigul care mi se aşezase pe genunchi" şi nu numai.

De multe ori ni se întâmplă să intrăm într-un restaurant şi să regretăm în ultima clipă, după ce i-am trecut deja pragul, că n-am intrat în altul sau că nu suntem în altă parte cu alte persoane. Fugim mai tot timpul de timpul prezent. Deschid o carte şi nu pot ucide broscoiul din colţul obscur al minţii, care-mi orăcăieşte regulat că aş citi mai degrabă altceva. Sunt fizic la cursuri, dar mintea plimbă ursul de partea cealaltă a ferestrei. Alături de o prietenă, mă gândesc ce face în momentul acesta altă prietenă, şi hai să-i trimit chiar în prezenţa lui x. un mesaj. Alături de y., îmi doresc să fiu în pat şi să citesc, orice. Citind în pat, îmi amintesc că n-am dat pe facebook de vreo trei zile. Şi hai pe facebook, unde bag pe hardul memoriei mele de lucru informaţii care mă privesc foarte puţin, ba chiar mă disconcentrează şi-mi ajung câteva duzine de minute pe fb, rătăcind ca într-un bazar oriental căruia nu-i mai dai de capăt, ca să mă diluez şi să uit de ce m-am apucat să fac în ziua ceea. Când zic „diluez", am în vedere acea uitare de sine, insistenţa cu care oamenii străini (e puţin credibilă prietenia adevărată cu 100 de inşi, pe care îi bagi pe listă aşa cum ai cumpăra produse en-gros) îţi bagă pe retină vieţile lor, te obligă să te arunci în balta lor sentimentală ca să se simtă cu toţii mai puţin nefericiţi, sau mai puţini singuri cu victoriile, mari, mici. Prea puţină informaţie care să mă intereseze cu adevărat pe facebook şi tot mai multă falsă afecţiune, intimitate urlată. Mă sperie agresivitatea cu care oamenii îmi cer să fac parte din vieţile lor şi uşurinţa cu care accept. Ajung şi eu să postez pe perete mai puţine link-uri utile/interesante şi mai multe deşeuri lamentabile, să mă fac paranoică, să urmăresc ahtiată reacţiile celor care trebuiau în mod obligatoriu să muşte din mesajul meu. Am ajuns să fiu dependentă de confirmarea celorlalţi a gusturilor proprii, a propriilor emoţii. Mă las treptat invadată de alte vieţi, de alte scopuri, de alte paradigme, şi nu-mi dau seama unde sfârşesc eu şi unde încep „ceilalţi" în mine. A fi „multifrenică" poate e mai grav decât a fi schizofrenică. Şi a avea un „self saturat" e mai rău decât a avea un self golit. Mă năuceşte diferenţa dintre lejeritatea cu care oamenii îşi scot la licitaţie intimitatea pe fb şi răceala lor pe stradă, când îi întâlneşti în carne şi oase. Ne ascultăm aiurea prietenii când aceştia ne cer un sfat, iar pe fb arătăm un interes şi un ataşament exagerat. Cum ajungem atât de dependenţi de opiumul ăsta, de micile (dar nu inofensive!) replici lăsate pe peretele nostru de falşii prieteni, de semnele lor de viaţă de-acolo? Să fie oare, paradoxal, lipsa intimităţii, a unor relaţii autentice, profunde (deci intime) cu nişte oameni? Neglijăm oamenii vii din jurul nostru, puţinii prieteni pe care-i avem, lăsându-i singuri cu necazurile lor (căci prietenii au devenit nişte mâini pe care le strângem, dar nu le ajutăm când au nevoie) şi ne dăruim modestul nostru umanism lumii virtuale, facebookului. Acolo găsim mereu umeri pe care să plângem, mai mult sau mai puţin dornici să ne primească, şi amortizatoare pe care să picăm moale de pe olimpul nostru. E ca şi cum ograda vecinului s-ar fi mutat direct pe masa mea de lucru; ba îmi deschide şi uşa veceului să văd cât de gânditor stă el pe budă. N-am unde mă ascunde de vecinii mei (care pot fi la câteva mii km distanţă). Dincolo de fereastră sunt alte ferestre. Mi-am spart contul pe fb, dar cu asta n-am rezolvat dependenţa. De la fb faci ori bulimie, ori anorexie. Şi dacă generalizez, prin asta cred, se explică „insulele de asceţi" din mijlocul societăţii de consum (îmi vine acum în minte povestea adevărată a lui Christopher McCandless din *Into the Wild*, tânărul inteligent care şi-a aruncat la pubelă diploma de licenţă, familia, prietenii, „society"-ul într-un cuvânt şi a luat drumul Alaskăi, trăind doi ani într-o singurătate şi o libertate demnă de Robinson Crusoe...; sau de ce să mă duc aşa departe – Salinger, stins acum, pe 27 ianuarie, marele adolescent retras din jungla societăţii în jungla singurătăţii, scriitorul unei singure cărţi, dar ce cărţi!...) A fost ca lăsatul secului, am revenit în matcă, mi-am spălat creierii de spălarea de creieri, dar e uşor a renunţa la ceva când l-ai nimicit, când îl ştii dispărut. Aşa că am revenit (facebookul are grijă să prevadă această revenire şi să te ingurgiteze patern înapoi, fără să fi dispărut de pe serverul lui) şi nu mai fac din el o banană interzisă, supraestimându-i valoarea. Chiar asta îl fac, o banană din care muşc doar rareori, şi bag în mine numai segmentele mai proaspete, mai cărnoase. Pe fb am prieteni edituri, scriitori, viitori scriitori, poeţi, actori, jurnalişti, psihologi, cântăreţi. Îl am pe Barack Obama. Vreo 7 mln îl au. Şi vreo 200 mln aveau fb în aprilie 2009. Cam jumătate de UE mânca banane.

În copilărie ştiam să fiu leneşă, ştiam să mă abandonez libertăţii de a nu face nimic şi de a nu mă simţi vinovată. Ştiam să mă concentrez asupra unui singur lucru. Cred că am atins de multe ori „samadhi", un grad mare de concentrare, la care ajung yoginii sau practicanţii zazenului. Priveam, de exemplu, lampa de pe masă până uitam de mine, până o vedeam ca pe ceva independent, teribil de... reală, de prezentă, înghiţea toată camera, pe când eu puteam să nu mai fiu în clipa următoare, prin simplul fapt că nu mă mai conştientizam, pe când ea, lampa, nu putea să se uite pe sine, era mereu acolo, umplând un spaţiu, un nume, lampa. Ştiam să privesc păsările. *J'ai appris très tard à aimer les oiseaux*, scria Prévert într-un poem. Nu eram panicată de toate câte se învârteau în jurul meu. Alegeam un lucru şi înfundam în el mâna până la umăr, ca-ntr-un sac de făină, simţind răcoarea savuroasă a atingerii. Nu eram un iepure care vrea să prindă alţi doi iepuri, să pregăteşti o lucrare şi să asculţi muzică, să vezi un film şi să scrii pe mess, să mănânci şi să tragi cu ochiul în carte. Nu-mi place explicaţia că uite, creşte viteza la toate, trebuie să te adaptezi şi tu la Formula 1. Suntem mereu în altă parte, deşiraţi între două sau mai multe treburi, şi nu vedem minunile care trec pe alături, lăsăm clipele importante să curgă gârlă pe lângă noi. Cred că fenomenul acesta, multi-tasking, e în fapt incapacitatea noastră de a ne concentra pe deplin asupra unui singur lucru, fie şi asupra odihnei. Rămânem astfel la membrana lucrurilor, nu avem timp, nici energie să intrăm mai adânc. Invadaţi de lucruri, gustăm la repezeală din toate, fără a rămâne cu o aromă specială pe papilele gustative. Nu mai ştiu cum e la gust ciocolata, merele, pentru că le mănânc zilnic în absenţa mea. Toată vara aştept iarna şi iarna vara. Mi-ar trebui nişte lanţuri cu care să mă leg de prezent şi să trăiesc doar clipa asta, când scriu, de exemplu, şi să nu vânez gânduri, pe care ar trebui să le prind tocmai mâine.

Închei cu istorioara asta: un profesor renumit era aşteptat la o universitate, ca să împartă înţelepciunea sa studenţilor, şi după vreo două ore de întârziere, când sala se golise binişor, apare şi profesorul, beat turtă. Aproape toţi studenţii pleacă scandalizaţi, în afară de câţiva. Şi aceştia, care au avut răbdare şi au crezut în înţelepciunea profesorului, au avut parte de cea mai bună lecţie auzită vreodată, pentru că profu cela se prefăcuse beat, ca să strângă şi mai mult cercul celor care merită să asculte...

*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems (ICD)

→

unde nu te aşteaptă ruine, ci o transfigurare esenţială? Şi cum să nu o privească drept sfântă pe cea a cărei simplă prezenţă îţi vorbeşte despre cât de important este să fii mereu tu însuţi, despre cum să preţuieşti virtutea solitudinii, a distrugerii şi despărţirii întru afirmarea supremă a libertăţii?

1. Emil Cioran, „Elle n'était pas d'ici...", în *Secolul XX:* „Nam întâlnit-o decât de două ori. E puţin. Însă extraordinarul nu se măsoară în termeni de timp. M-a cucerit fulgerător prin aerul ei absent şi străin, cu şoaptele sale (ea nu vorbea), cu gesturile prost asumate, cu privirile ei ce nu aderau nici la fiinţe, nici la lucruri, cu prezenţa ei de spectru adorabil." (nr. 4-5-6/88, p. 118).

2. *Ibidem*: „Adio era semnul şi legea naturii sale, strălucirea predestinării sale, marca trecerii sale prin lume; de aceea îl purta ca pe un nimb, nu din indiscreţie, ci din solidaritate cu invizibilul." (*nr. cit.*, p. 118).

3. Idem, *Amurgul gândurilor*, Editura Humanitas, Bucureşti, 1996, p. 75.

4. *Idem*, „Elle n'était pas d'ici...", în *Secolul XX*: „Nimeni nu va şti vreodată cum reuşea să respire, ce rătăcire o făcea să cedeze magiei suflului, şi nici ce căuta printre noi. Sigur este că ea nu era de aici, şi că nu ne împărtăşea decăderea decât din politeţe ori dintr-o curiozitate morbidă." *(nr. cit.*, p. 118).

▣

Scriitorul Valeriu Babansky

Valeriu Babansky (1945—2009) a fost şi a rămas, după părerea mea, un scriitor de mare talent, vocaţie şi har.

Evoluţia scrisului său, aşa cum transpare din ultimele romane, este de-a dreptul surprinzătoare.

Interesul pe care scriitorul l-a manifestat pentru problemele fundamentale ale existenţei umane, pentru principiile unificatoare ale marilor religii, neostoita sete de cunoaştere şi capacitate de muncă, frumuseţea şi puritatea stilului îi rezervă, credem, lui Valeriu Babansky un loc aparte în literatura basarabeană.

A scris inspirat despre mesajul lui Iisus, Fiul Omului, a relatat naşterea şi închegarea mitului — necesitate umană vitală —, a descris marile valori ale islamului prin eroii săi sufiţi, a deplâns tragicul destin al artistului ce-şi vinde talentul pentru un blid de linte.

Îngăduitor şi înţelegător cu slăbiciunile omeneşti, scriitorul devine necruţător cu impostura, cu lipsa de principii şi onoare — un Dumitru Pascu (personaj din proza sa) gata oricând să se dea peste cap devenind altcineva, urmărindu-şi propriul profit. Societatea postcomunistă e un mediu favorabil pentru atari panglicari, însetaţi de putere, influenţă şi bani.

În toate cărţile sale, dar mai ales în ultimele romane — *Suntem viselе Tale, Doamne* şi *Mojud* — găsim pagini de o rară frumuseţe şi adevăr în descrierea naturii umane: limbaj bogat, expresiv, cu fraze complexe, relevându-l ca un adevărat maestru al cuvântului.

Romanul *Mojud* este poate cea mai importantă scriere a sa. Este profund simbolic faptul că după ce a terminat munca asupra acestui roman îndelung elaborat, scriitorul s-a stins din viaţă... Un punct final pus unui traseu de creaţie exemplar.

Valeriu Babansky a fost pentru cei care l-au cunoscut, un om modest, tăcut şi retras, putem spune că era mereu fascinat de splendori inefabile, de lumi ale Tăcerii...

După părerea mea, cititorul basarabean abia urmează să descopere proza lui Valeriu Babansky, autentica sa valoare naţională şi europeană.

Să-i preţuim rodul muncii, cinstindu-i memoria.

Alexandra Codiţă, medic
martie 2010

Olga Coreţchi

Festivalul Filmului German – în premieră la Chişinău

În intervalul 16-22 aprilie 2010, pentru prima dată în Republica Moldova, s-a desfăşurat Festivalul Filmului German la Chişinău. Evenimentul a fost organizat din iniţiativa Centrului Cultural German ACCENTE, în colaborare cu cinematograful ODEON, şi a fost susţinut de Goethe-Institut Bucureşti, Ambasada Germaniei din Chişinău şi Goethe-Institut Atena. Scopul festivalului a fost promovarea cinematografiei, culturii şi limbii germane în Republica Moldova.

Directorul Centrului Cultural German „Accente" (CCGA), Corina Gîrlă a declarat într-un interviu că organizarea acestui eveniment în Republica Moldova a fost o experienţă frumoasă, preluată de la alte ambasade şi centre culturale, care în fiecare an îşi promovează cinematografia propriei ţări. Ea a mai menţionat că doreşte ca Festivalul Filmului German să devină o tradiţie în Republica Moldova.

Oameni blonzi care poartă pantaloni din piele

La inaugurarea festivalului a ţinut un discurs Însărcinatul cu Afaceri al Ambasadei Germaniei la Chişinău, Julia Kharl, care a mulţumit CCGA pentru traducerea şi subtitrarea filmelor în limba română. Acest fapt a oferit posibilitate unui public mai larg să ia cunoştinţă de cinematografia germană. Până acum doar un număr restrâns de studenţi reuşeau să-şi facă o impresie despre viaţa şi cultura Germaniei, aceştia fiind de obicei studenţii de la facultăţile de limbi străine, care studiază germana. Graţie Festivalului Filmului German de la Chişinău un public mult mai numeros a putut să ia contact cu realităţile Germaniei, să afle problemele acestei ţări, descoperind, graţie medierii cinematografice, o altă imagine a Germaniei decât cea pe care şi-o formaseră, după clişeul: „oameni blonzi, care poartă pantaloni din piele."

Dragoste, speranţă, deznădejde...

Corina Gîrlă, directoarea Centrului Cultural German, a menţionat că la baza selecţiei filmelor pentru festivalul de la Chişinău au stat aprecierea criticilor şi rezonanţa deosebită la public a peliculelor respective în Germania şi în străinătate. Astfel, timp de o săptămână, la cinematograful Odeon au fost prezentate şapte filme realizate de cineaşti germani contemporani. Subiectele lor tratează probleme de integrare socială, dragostea, migraţia, speranţa şi deznădejdea, teme ce au tangenţe cu realităţile din Republica Moldova.

În deschiderea festivalului – vineri, 16 aprilie – a rulat filmul *Gegen die Wand* („Cu capul înainte") – o istorie despre problemele de adaptare ale cetăţenilor germani de origine turcă. Regizorul filmului, Fatih Akin (şi el german de origine turcă), a ştiut să redea cu subtilitate drama personajelor sale, confruntate cu obstacolele psihologice ale integrării. *Gegen die Wand* a obţinut Premiul Ursul de Aur în 2004, la categoriile „Cel mai bun film" şi „Cea mai bună regie", şi a câştigat de asemenea Premiul Publicului.

Dragoste, moarte şi diavol

Regizorul Fatih Akin îşi numeşte trilogia, care a început cu melodrama *Gegen die Wan*, „Dragoste, moarte şi diavol". El susţine că pelicula *Auf der anderen Seite* („De partea cealaltă") este „Cel mai spiritual film" al său, în care şase destine se încrucişează pe axa Hamburg – Istanbul, iar întâlnirea cu moartea contribuie la maturizarea personajelor sale. O istorie tulburătoare despre iubire, despărţire şi singurătate, amintind de filmul american *Babel* (2006), ca dramatism şi prin textura complicată a subiectului. Rezonanţa peliculei *Auf der anderen Seite* o relevă şi premiile obţinute: pentru cel mai bun regizor, în cadrul Premiilor Bavareze de film, 2007; pentru cel mai bun scenariu - Premiul Juriului Ecumenic de la Cannes, 2007; pentru cea mai bună regie – Marele Premiu Lino Brocka la Festivalul Internaţional de film, Manila, Philippine, 2007, şi „Premiul LUX" pentru cinematografia europeană, acordat de Parlamentul European în 2007.

Dincolo de tăcere

Filmul *Vier Minuten* („Patru minute"), regie Chris Kraus, derulează o poveste extrem de neobişnuită şi cu repercusiuni la fel de insolite: timp de decenii Traude Krüger oferă lecţii de pian într-o închisoare pentru femei. Ea descoperă o tânără, pe nume Jenny, care este o persoană închisă în sine, condamnată pentru crimă, dar considerată cândva un geniu muzical. În timp ce profesoara încearcă să-şi conducă eleva spre victorie într-un concurs muzical, între cele două protagoniste se dezvoltă o relaţie dificilă, contradictorie şi fascinantă în cele din urmă.

Caroline Link este regizoarea altor două filme din festival: *Jenseits der Stille* („Dincolo de tăcere") şi *Nirgendwo in Afrika* („Nicăieri în Africa"). În prima producţie se narează conflictul dintre o fată, pe nume Lara, şi părinţii ei, surdo-muţi. De mică, Lara îşi asumă responsabilităţi improprii vârstei. După terminarea liceului, ea vrea să părăsească micul oraş bavarez pentru a studia muzica la Berlin. Decesul mamei agravează conflictul de familie, cauzat de dorinţa de emancipare a fetei.

Cel de-al doilea film – răsplătit cu Premiul Oscar, pentru cel mai bun film străin în 2003, şi de asemenea onorat cu Premiul FIPRESCI şi cu Premiul Special al Juriului la Festivalul de la Karlovy Vary 2002, tot el nominalizat la Globul de Aur pentru Cel mai bun film străin în 2003 – prezintă o familie de evrei germani, care au emigrat în Kenya între 1937-1938. Soţul devine administrator al unei ferme, soţia însă are mari dificultăţi de adaptare într-o ţară străină şi doar fiica se împrieteneşte rapid cu băştinaşii. Filmul reprezintă o ecranizare a romanului autobiografic, scris de Stefanie Zweig.

Viaţa altora

Das Leben der anderen („Viaţa altora"), cîştigător al Premiului Oscar pentru cel mai bun film străin în anul 2007 şi al altor premii (BAFTA, Cesar, Festivalul Filmului European etc.) şi cu alte 21 de nominalizări prestigioase prezintă cruda realitate din RDG, activitatea unui căpitan de la STASI, care primeşte misiunea să-l spioneze pe dramaturgul Georg Dreymann. Activitatea sa de urmărire însă îi va zdruncina conştiinţa, îi va prilejui o experienţă a purificării spirituale, ofiţerul sfârşind prin a-i deveni complice scriitorului şi protector în faţa sistemului represiv.

Săptămâna filmului german la Chişinău a fost încheiată de pelicula *Good Bye, Lenin!* („Adio, Lenin") – o comedie cu tentă politică şi satirică, regizat de Wolfgang Becker. Dragostea faţă de părinţi, problemele sociale şi politice din cadrul Germaniei de Est, unificarea Germaniei, căderea zidului berlinez etc. se împletesc într-o naraţiune memorabilă şi savuroasă. A fost filmul cel mai de succes din Germania în anul 2003.

Impactul public

Prezenţa numeroasă a spectatorilor în sala cinematografului Odeon – o instituţie care ne-a obişnuit deja cu galele de film internaţional pe care le organizează – a demonstrat că basarabenii sunt dornici să cunoască viaţa şi cultura poporului german; aplauze şi aclamaţii au răsunat după prezentarea fiecărui film. Publicul era compus mai ales din studenţi care doreau să-şi perfecţioneze cunoştinţele de limbă germană, din membri ai organizaţiei „Hoffnung" a cetăţenilor germani născuţi în Moldova, dar nu numai. Am întâlnit oameni care veneau la cinematograf chiar şi la a doua proiecţie a aceleiaşi pelicule. Intrarea gratuită a dat posibilitate tuturor doritorilor să vizioneze filmele produse de cineaştii germani. Succesul primei ediţii a Festivalului Filmului German ne dau speranţe că asemenea evenimente vor mai avea loc în Moldova. ■

„Romanul copilăriei noastre” –

Premiul Târgului de Carte de la Leipzig, 2010

Interviu cu scriitorul Georg Klein

Scriitorul german Georg Klein a câştigat anul acesta Premiul Târgului de Carte de la Leipzig (18-21 martie) cu **Romanul copilăriei noastre** (*Roman unserer Kindheit*). Într-un cartier din marginea unui mare oraş, printre blocuri noi şi barăci militare americane, nişte copii învaţă să recunoască şi să ocolească răul. O carte radical autobiografică şi, totodată, magic-fantastică, despre universul copilăriei în care umorul febril se împleteşte cu înţelegerea sumbră a lucrurilor. În interviul care urmează, Georg Klein povesteşte despre copilărie, despre magia numelor şi despre ultima sa carte, **Romanul copilăriei noastre**.

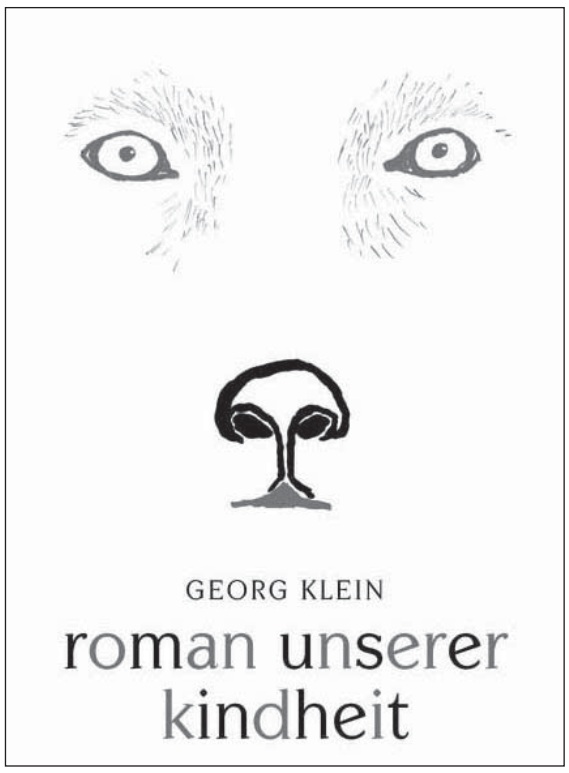

***taz.de*.: Domnule Klein, ce cărţi aţi citit şi v-au plăcut în copilărie?**

Georg Klein: În copilărie am iubit, fără excepţie, toate cărţile pe care le-am văzut, mai bine zis copertele cărora mi-au trecut prin faţa ochilor. Îmi doream mult cărţile din vitrinele chioşcurilor, puse printre reviste şi tutun, sau cărţile dintr-o bibliotecă de unde le puteai lua cu împrumut. Chiar înainte de a putea citi fluent, răsfoiam invidios cărţile pe care mama mea – o cititoare pasionată, aproape dependentă de lectură – le devora cu fervoare. Îmi amintesc cât efort m-a costat lectura romanului „Vă place Brahms?” de Françoise Sagan. Am încercat să-l citesc în repetate rânduri, însă mă opream la jumătate. Faptul că această carte i-a plăcut mamei mele foarte mult, m-a determinat să insist, să o citesc până la capăt. Şi în mod ciudat îmi amintesc foarte bine aceste lupte, înfrângeri şi victorii pe care le-am avut cu unele cărţi. Par exagerate aceste percepţii, dar îmi sunt foarte preţioase, poate chiar mai preţioase decât tot ce aş putea rememora despre lecturile din copilărie şi adolescenţă.

***taz.de*.: Cartea dumneavoastră,** *Romanul copilăriei noastre,* **este construită după anumite tipare specifice literaturii pentru copii. În centrul naraţiunii se află un grup de copii, opt la număr – nişte fraţi şi prietenii lor – care au crescut în suburbia unui oraş din sudul ţării...**

G. K.: Da, *Romanul copilăriei noastre* este şi un volum pentru copii şi care ţine, într-un anume fel, de acest gen de literatură. Cred că romanul îl va face pe cititor să recupereze anumite lucruri ce ţin de copilăria fiecăruia dintre noi, dar, odată cu avansarea lecturii, îl va direcţiona şi spre alte orizonturi, pe care poate nici nu le-a bănuit. Fireşte că, mai presus de toate, mizez pe o recuperare a acelui teritoriu al copilăriei de care pomeneam...

***taz.de*.: Romanul pare scris pentru cititorii adulţi, capabili să vadă dincolo de convenţiile genului literar. Nişte convenţii pe care le cunoaştem de la, amintim aici doar două nume, Erich Kästner şi Enid Blyton – doi importanţi scriitori pentru copii. Ceea ce impresionează în cartea Dvs. este seriozitatea cu care spuneţi *povestea celor opt prieteni*, e ca şi cum ar fi prima istorisire de acest gen.**

G. K.: Experienţa literară – atât lectura, cât şi scriitura - este un joc serios. Acest joc îşi urmează regulile sale şi nu este niciodată complet calculat. Un cititor versat trăieşte experienţele cele mai frumoase atunci când rutina în care este instalat, o rutină saturată de informaţii arhicunoscute şi banale, este anulată brusc de jocul spontan al imaginaţiei. Cu toate acestea, controlul total asupra stilului unui text duce, în cele din urmă, la un cinism plictisitor. Pe de altă parte, cititorul trebuie, desigur, să poată rezista la bucuria răvăşitoare a surprizei, la satisfacţiile tulburătoare ale creaţiei. Despre copilăria unui om se spune că dispare pentru totdeauna atunci când acesta pierde capacitatea de a se juca, de a „se copilări”. Acest teritoriu pustiit, părăsit de copilărie, este cultivat de Literatură.

***taz.de*.: Nu aţi făcut niciun secret din caracterul autobiografic al cărţii. Vă amintiţi cu plăcere de propria copilărie?**

G. K.: Dacă e adevărat ceea ce se spune, că amintirile noastre au articulaţii şi muşchi, atunci trebuie să recunosc că atunci când am scris textul m-am simţit ca fiind un element sau altul din acest aparat muscularo-scheletic. Amintirile nu sunt lipsite de durere, ele pot să rănească. Primele capitole ale cărţii le-am scris cu pleoapele aproape semiînchise. Răscoleam un teritoriu atât de radiant-luminos, încât mă orbea.

***taz.de*.: Protagonistul romanului, în vârstă de zece ani, lider al grupului de copii, este numit întotdeauna „fratele mai mare”, dar nu aflăm numele fraţilor şi ale părinţilor săi...**

G. K.: Prin intermediul numelor putem simţi cât de mult vorbirea noastră se bazează încă pe procedurile magice. Un nume te poate vrăji, te poate alunga sau are puterea de a exorciza. Cartierul în care am crescut se numea (se numeşte şi acum) „Pivniţa ursului”. Copil fiind nu credeam că e o denumire întâmplătoare, ea conţinea un sens bogat, ascuns, pe care l-am „atacat” în modul cel mai direct împreună cu prietenii mei. Iniţial, preluarea, schimbarea sau omiterea anumitor denumiri a fost un lucru delicat şi anevoios, dar care s-a dovedit a fi decisiv pentru succesul sau eşecul amintirilor mele narate. E şi cazul „Eu”-lui. Găsesc mai convenabil ca Alter Ego-ul autorului să nu se suprapună pe „Eu”-ul povestitorului. Prin omiterea intenţionată a acestei coincidenţe ne asumăm anumite riscuri legate de text, ori identificarea cu eroul povestitor este o ofertă de raportare tentantă, aproape obligatorie.

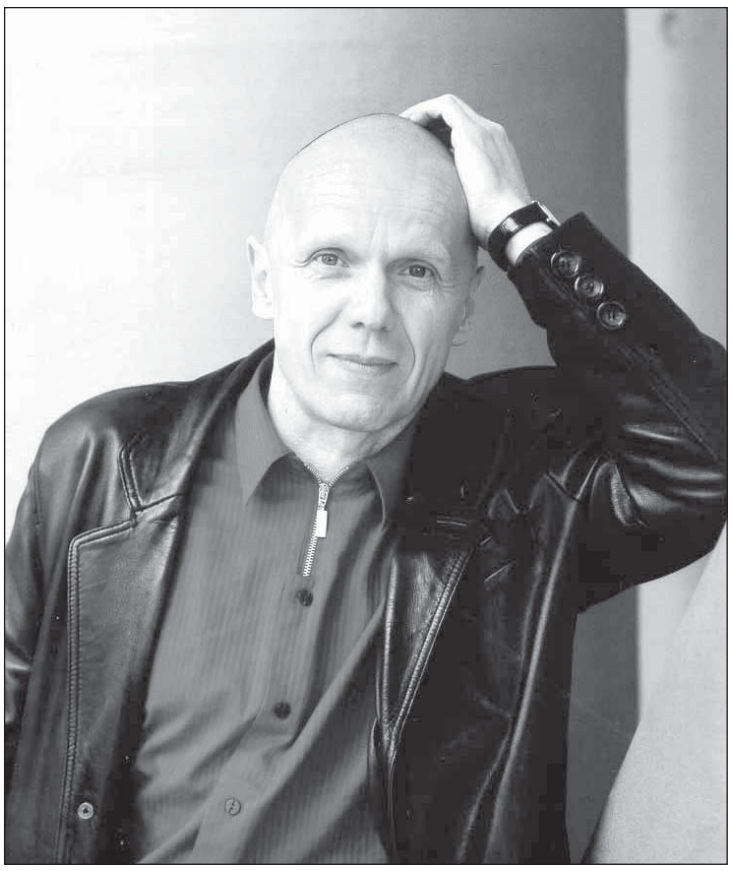

***taz.de*.: Chiar dacă povestitorul nu spune „Eu”, fiecare vrea să se identifice cu acest frate „mai mare”. El stăpâneşte cu desăvârşire arta de a povesti.**

G.K.: Numai după ce am scris acest roman am înţeles cât de mult datorează scriitura mea povestirii orale. E cumva ciudat, dar foarte adevărat. Am putut să observ că foarte multe din secvenţele şi întâmplările din acei ani, care mi-au fost relatate, au alunecat/au trecut în textele mele. Aş spune că adesea prefer ca începutul povestirii să fie perceput ca o parte vie a acelor relatări, pe care le-am auzit. Fără îndoială, mă bucuram la vârsta de nouă ani când prietenii mei istoriseau captivaţi ceva mai mult sau mai puţin inventat de ei sau chiar citit undeva. Şi când fratele meu mai mic, care era un talentat povestitor de glume, reformula o veche poantă sau un banc, le savuram împreună cu ceilalţi şi eram copleşit de emoţii.

***taz.de*.: Pe lângă copii, există în romanul dvs. şi mulţi adulţi: părinţi, comercianţi şi alte câteva figuri...**

G.K.: Adulţii din roman, fapt care poate părea straniu, trebuie reamintiţi cu o grijă deosebită. „Tabloul maturilor” a fost pictat de două ori. Peste imaginea lor s-au suprapus două straturi. Existenţa lor anterioară a fost acoperită de lacul anecdotic. Deseori repovestirea frecventă este o formă foarte eficace de simplificare a naraţiunii. Dar mult mai dificilă s-a dovedit a fi înlăturarea parţială a celei de-a doua folii protectoare, adică interpretările maturilor de atunci compuse din justificări şi minimalizări.

Copiii ştiu mai multe despre adulţi, cu mult mai multe decât ar vrea maturii să se ştie. Această perspectivă extrem de trează asupra presupuşilor stăpâni ai vieţii, asupra protectorilor lor neajutoraţi şi inconştienţi, este greu de suportat chiar şi pentru copii. Copiii văd existenţa părinţilor lor, în toată complexitatea ei, ca fiind una tragică, cu mult înainte ca frazele şi cuvintele potrivite să le vină în ajutor pentru a putea exprima clar acest lucru.

***taz.de*.: Titlul cărţii dumneavoastră nu este** *Romanul copilăriei mele* **sau** *Romanul copilăriei*, **ci** *Romanul copilăriei noastre*. **Ce semnifică acest „noastre”? Dumneavoastră şi generaţia pe care o reprezentaţi sau fiecare cititor al cărţii?**

G. K.: Primii cititori ai romanului mi-au mărturisit că au simţit că e vorba şi de copilăria lor, chiar dacă ei aparţin unor grupuri de vârstă diferite şi şi-au petrecut/trăit copilăria într-o altă lume. Asta ar sugera că perceperea copilăriei noastre este mai puţin legată de anumite circumstanţe spaţiale sau temporale, ci ţine mai degrabă de o anume construcţie, de o structură specială a sufletului. Probabil că nu este suficient să te identifici cu o figură de copil expresiv portretizată pentru a retrăi această stare în suflet. Deşi totul ce ţine de lumea interioară a copilului, toate aspectele proprii felului său de a fi trebuie să fie prezentate în roman.

Am meditat o vreme dacă se cuvine să-mi fie teamă de reproşurile celor care, fără îndoială, se vor recunoaşte în personajele din carte. Însă la un moment dat mi-am dat seama că probabil toţi aceşti dragi prieteni şi foşti duşmani au crescut, s-au înstrăinat şi că vor percepe şi savura înţelesul adânc al romanului. Astfel, vor ierta cu nobleţe şi generozitate nepăsarea brută cu care arta şi-a însuşit trecutul lor comun. Şi aşa se va împlini un schimb magic: cel care face cadou întreaga sa viaţă povestită, obţine în schimb cea mai frumoasă reflecţie a acesteia – iluzia eternităţii.

_____

Interviu de Gisela Trahms
(die Tageszeitung, http://www.taz.de)

Traducere din germană de **Emanuela Sprînceană**

Răzvan Mihai Năstase

Victime şi călăi

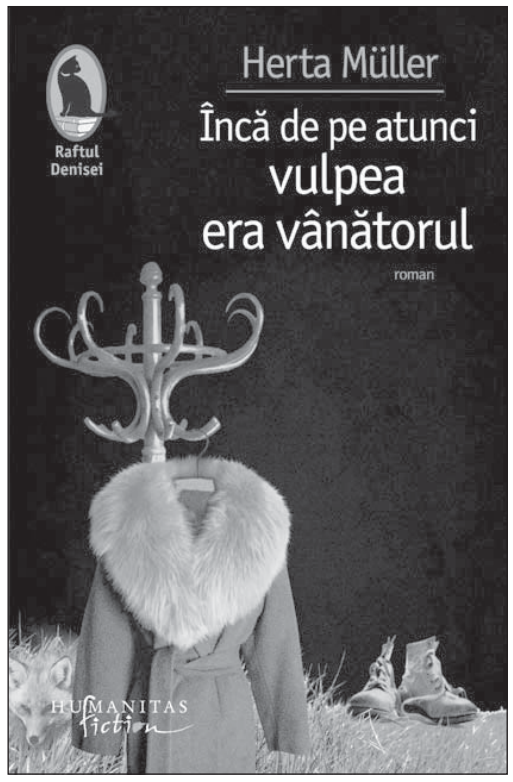

După ce Academia Suedeză, în toamna anului trecut, a anunţat că Premiul Nobel pentru Literatură îi revine scriitoarei Herta Müller, presa română, culturală sau nu, a început o aprinsă dezbatere în jurul unei singure întrebări: În ce măsură acest premiu este şi al României? Argumentele pro, foarte aprinse şi mai degrabă emoţionale decât raţionale, au invocat locul de naştere, timişorean, al autoarei, şcolile absolvite etc. Comentatorii mai subtili au scos în evidenţă şi faptul că în cărţile Hertei Müller se regăseşte un strop din spiritul acestor locuri, că numele personajelor din cărţi sunt româneşti, că lumea ficţională plăsmuită de Herta Müller ar avea în parte drept prototip realitatea dictaturii comuniste din România. De cealaltă parte, argumentele contra se reduc aproape în unanimitate la cel etnic şi lingvistic: Herta Müller este o autoare de etnie germană, care a emigrat în Germania, care scrie în germană. Un punct de vedere echilibrat a fost exprimat de Andrei Pleşu: „Prin Herta Müller, o parte sumbră din istoria României intră în circuitul istoriei europene."

Editurile s-au mişcat, de asemenea, foarte repede. Poliromul a profitat de faptul că avea deja în portofoliu trei volume semnate de Herta Müller, pe care le-a reeditat: *Regele se-nclină şi ucide*, *Animalul inimii* şi *Este sau nu este Ion*. Humanitas Fiction a mers chiar mai departe, iniţiind o serie de autor Herta Müller şi publicând un prim roman în colecţia Raftul Denisei: **Încă de pe atunci vulpea era vânătorul**. Este vorba de fapt tot o reeditare, prima ediţie a acestei cărţi, într-o traducere excelentă semnată de Nora Iuga, apărând în 1995, la Editura Univers.

Cartea, publicată pentru prima oară în 1992, a fost de la bun început un succes, fiind rapid ecranizată, în 1993, de Stere Gulea (*Vulpe – vânător,* cu Oana Pellea şi Dorel Vişan în rolurile principale). Apărând la scurtă vreme după revoluţia din 1989 şi căderea regimului comunist, romanul este în fapt o cronică-radiografie a unei societăţi totalitare în care Sistemul (cu tot ceea ce înseamnă el) a ros şi ultimele fărâme de umanitate şi s-a infiltrat în orice cotlon al vieţii publice sau personale. Personajele sunt hăituite în egală măsură de Securitate, de semeni şi de propriile gânduri şi temeri. Aerul unei astfel de societăţi, greu respirabil, este redat cu fineţe de scriitoare care, prin fraze scurte, imprimă adeseori povestirii un ritm sacadat, gâfâit. Tehnica, folosită de alţi scriitori pentru a produce un efect dinamic, este aici întoarsă pe dos şi pusă în slujba conturării fidele a unei societăţi dezumanizate, care trăieşte cu greu, aproape de asfixiere în lipsa oricăror repere morale.

Textul este frecvent încărcat de lirism, iar descrierile, extrem de puternice vizual, lasă să se întrevadă un univers în care oamenii par a fi doar un soi de triste maşinării care se încăpăţânează să funcţioneze mai mult din inerţie: „Un troleibuz trece cu geamurile luminate, la mijloc este un burduf de gumă pliat, un acordeon. Troleele alunecă sus pe sârmă, acordeonul se deschide şi se închide, dintre cute zboară praful. Praful este cenuşiu şi cu scame fine, mai cald decât aerul serii. Când troleibuzul merge, în oraş e curent. Troleele aruncă scântei în copaci, din crengile joase cad frunze pe drum. Plopii ajung deasupra tuturor străzilor, ei sunt mai întunecaţi în amurg decât alţi copaci. În faţa Adinei merge un bărbat, are o lanternă în mână. Adesea în oraş nu este curent, lanternele aparţin mâinilor la fel ca degetele. Pe străzi întunecate ca fundul unui sac, noaptea este dintr-o singură bucată şi un pieton nu e decât un zgomot sub bombeul unui pantof luminat. Bărbatul ţine lampa pe buzunar cu becul înspre spate. Seara trage ultimul fir alb prin capătul străzii. În vitrine sclipesc farfurii de supă albe şi linguri neruginite. Lanterna nu arde încă, bărbatul aşteaptă până ce capătul străzii se varsă în următoarea stradă mică. Când aprinde lanterna, el dispare. Atunci devine un bărbat în mână. Abia când se face complet întuneric, se întrerupe curentul. Fabrica de pantofi nu mai duduie, în cabina portarului arde o lumânare, lângă ea şade o mânecă. În faţa cabinei portarului latră un câine, nu-l poţi vedea, zăreşti doar ochii strălucind şi auzi târşâitul labelor pe asfalt.

Plopii înaintează pe toate străzile. Casele se înghesuie strâns una în cealaltă. În spatele perdelelor tremură flacără de lumânări. Oamenii îşi ţin copiii la lumină, vor să le mai zărească încă o dată obrajii înainte de dimineaţa următoare." (p. 21)

Istoria din **Încă de pe atunci vulpea era vânătorul** seamănă pe alocuri cu o parabolă şi aduce în prim-plan relaţia dintre victimă şi călău. Morala este sumbră şi ascuţită ca un tăiş – în orice regim totalitar cele două roluri sunt interşanjabile. Mai mult, cei mai iscusiţi călăi au fost cândva victime. Iar victimele, în mod ciudat, sunt într-un fel recunoscătoare agresorilor lor. Avem de a face aşadar cu un soi de sindrom Stockholm transpus în literatură cu multă subtilitate.

Cu totul impresionant este finalul romanului în care personajele înfăptuiesc o mică revoluţie personală şi revin, treptat şi ritualic, la viaţă: „În curtea şcolii, în unghерul cel mai murdar şi pustiu, în faţa unui perete a crescut un munte. O jumătate e din pânze, şnururi împletite, ciucuri galbeni, epoleţi. Cealaltă jumătate e din hârtie, lozinci, steme ale ţării, broşuri şi ziare cu discursurile şi fotografiile. Copilul cu ochii foarte îndepărtaţi şi tâmple înguste duce un tablou pe care şi-l ţine în faţă. În tablou sunt onduleul de pe frunte şi negrul ochilor. Onduleul îi ajunge copilului până la pantofi. Ramele nu le ardem, spune fata slujnicei. Ea rupe din ramă onduleul de pe frunte, mama a rămas singură în casa ofiţerului, spune, ofiţerul a fost condamnat şi nevasta lui s-a ascuns. Gemenii aduc un coş de cravate de pionier şi steguleţe roşii cu ciucuri galbeni de mătase. Fata slujnicei apropie flacăra chibritului de munte, pe partea jumătăţii de hârtie. Focul se învolburează repede, hârtia tare se văluреşte ca nişte urechi gri, cât am aşteptat clipa asta, spune fata slujnicei. Hârtia subţire se scrumeşte, nu s-a observat pe tine, spune Adina. Gemenii iau cu vârful beţelor ciucurii de mătase aprinşi şi aleargă cu ei prin curte. Ce să fi făcut, spune fata slujnicei, trebuia să-mi ţin gura, am un copil. Vântul suflă fumul pe perete. Copilul cu ochii foarte depărtaţi stă lângă Adina şi ascultă. Ştiu, spune Adina, bărbaţii aveau femei, femeile aveau copii, copiii aveau foamea. Fata slujnicei îşi vâră o şuviţă de păr în gură, priveşte muntele pe jumătate carbonizat, acum a trecut, spune ea, trăim." (p. 213)

Dincolo însă de analiza rece şi de diagnosticul precis, Herta Müller face în **Încă de pe atunci vulpea era vânătorul** un soi de prevestire lucidă: convalescenţa prin care o societate proaspăt ieşită dintr-un regim de tip totalitarist trebuie să treacă va dura cel puţin la fel de multă vreme cât au durat boala şi anomaliile sistemului. Malformaţiile nu se vindecă, iar tarele rezistă şi se transmit generaţiilor viitoare. Citit astfel, romanul Hertei Müller are şi un rol curativ şi se înscrie în lungul şir al cărţilor prin care o realitate bântuită de feluriţi demoni poate fi, măcar în parte, exorcizată.

Herta Müller, ***Încă de pe atunci vulpea era vânătorul***, traducere din germană de Nora Iuga, Humanitas Fiction, Bucureşti, 2009, 224p.

▣

Abonamente pentru străinătate

România: 1 an: 56 lei; 6 luni - 28 lei; 3 luni - 14 lei
Europa Occidentală: 1 an - 70 USD sau 56 EUR; 6 luni - 35 USD sau 28 EUR; 3 luni - 18 USD sau 14 EUR
America, Australia, Asia: 1 an - 90 USD; 6 luni - 45 USD; 3 luni - 23 USD
Europa Centrală: 1 an - 55 USD sau 46 EUR; 6 luni - 28 USD sau 23 EUR; 3 luni - 15 USD sau 11 EUR
Cititorii din străinătate se pot abona la revista "Contrafort" astfel:
- la redacţie, achitând în valută sau echivalentul în lei moldoveneşti al abonamentului;
- prin virament la:
Banca Comercială Română S.A., Sucursala Chişinău

În Lei româneşti
BANCA COMERCIALA ROMANA SA
BUCURESTI, ROMANIA SWIFT: RNCBROBU
PT. BANCA COMERCIALA ROMANA CHISINAU SA
ACC.53110307/RON SWIFT: RNCBMD2X
P.P. "Contrafort" S.R.L. CF 1003600134309
c/d. 222409100100396
În EURO
COMMERZBANK AG, FRANKFURT GERMANY
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK CHISINAU SA
- A/C 400886738400 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX
For: P.P. "Contrafort" SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222402100100396
- A/C 587-006 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX

În USD
CITIBANK N.Y. USA
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK KISHINEV SA
KISHINEV REP. OF MOLDOVA,
- A/C 36145404 (USD), Code SWIFT: RNCB-MD2XXXX
For P.P. "Contrafort" SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222400100100396

Redacţia revistei "Contrafort" trebuie înştiinţată asupra plăţii efectuate, trimiţându-se la ***adresa pentru corespondenţă*** *a redacţiei o fotocopie după dispoziţia de plată bancară, cu indicarea numelui şi a adresei poştale complete a abonatului.*